

ISSN (Print): 2304–5809
ISSN (Online): 2313–2167

Науковий журнал
«МОЛОДИЙ ВЧЕНИЙ»

№ 8 (108) серпень 2022 р.

Редакційна колегія журналу

Сільськогосподарські науки

Базалій В.В. – д-р с.-г. наук
Балашова Г.С. – д-р с.-г. наук
Бондар О.Б. – канд. с.-г. наук
Клименко М.О. – д-р с.-г. наук
Коковіхін С.В. – д-р с.-г. наук
Лавриненко Ю.О. – д-р с.-г. наук
Писаренко П.В. – д-р с.-г. наук

Історичні науки

Змерзлий Б.В. – д-р іст. наук

Юридичні науки

Бернацька Н.І. – д-р. юрид. наук
Стратонов В.М. – д-р юрид. наук

Політичні науки

Наумкіна С.М. – д-р політ. наук
Яковлев Д.В. – д-р політ. наук

Педагогічні науки

Козяр М.М. – д-р пед. наук
Рідей Н.М. – д-р пед. наук
Федяєва В.А. – д-р пед. наук
Шерман М.І. – д-р пед. наук
Шипота Г.Є. – канд. пед. наук

Психологічні науки

Шаванов С.В. – канд. псих. наук

Філологічні науки

Шепель Ю.О. – д-р філол. наук

Філософські науки

Лебедева Н.А. – д-р філос.
в галузі культурології

Технічні науки

Гриценко Д.С. – канд. техн. наук
Горобей М.С. – канд. техн. наук
Дідур В.А. – д-р техн. наук
Почужевський О.Д. – канд. техн. наук
Шайко-Шайковський О.Г. – д-р техн. наук

Економічні науки

Іртищева І.О. – д-р екон. наук
Козловський С.В. – д-р екон. наук
Шапошников К.С. – д-р екон. наук

Медичні науки

Нетюхайло Л.Г. – д-р мед. наук
Пекліна Г.П. – д-р мед. наук

Ветеринарні науки

Морозенко Д.В. – д-р вет. наук

Мистецтвознавство

Романенкова Ю.В. – д-р мистецт.

Соціологічні науки

Шапошникова І.В. – д-р соц. наук

Хімічні науки

Козьма А.А. – канд. хім. наук

Військові науки

Можаровський В.М. – д-р військ. наук

Міжнародна наукова рада

Adam Wrobel – Doktor, Associate Professor (Poland)

Arkadiusz Adamczyk – Professor, Dr hab. in Humanities (Poland)

Giorgi Kvinikadze – PhD in Geography, Associate Professor (Georgia)

Inessa Sytnik – Professor, dr hab. in Economics (Poland)

Janusz Wielki – Professor, dr hab. in Economics, Engineer (Poland)

Javad Khamisabadi – Professor, PhD in Industrial management (Iran)

Michal Sojka – Doctor in Engineer (Poland)

Stanislaw Kunikowski – Associate Professor, Dr hab. (Poland)

Wioletta Wojciechowska – Doctor of Medical Sciences (Poland)

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
НБУ ім. В.І. Вернадського, Google Scholar, CrossRef, Index Copernicus.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 18987-7777Р,
видане Державною реєстраційною службою України 05.06.2012 року.

Обкладинка журналу приурочена до 120-ї річниці з дня народження Юрія Дмитровича Клеопова – кандидата біологічних наук, професора, українського геоботаніка, флориста, систематика та флорогенетика. Фундатор відділу геоботаніки в Інституті ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, Юрій Клеопов уперше детально вивчив рослинність Лісостепу та Степу, застосував методику геоботанічного опису ділянок лісів і степів, якою користуються й нині. Український ботанік у своїх наукових працях наводив оригінальні дані, що торкалися умов існування широколистяних лісів позатропічної частини Євразії та ботаніко-географічного районування її рослинності, розглядав питання про генезис та історію розвитку флори.

ЗМІСТ**ВІЙСЬКОВІ НАУКИ**

Окіпняк Д.А., Окіпняк А.С., Шеремета О.Р., Резуненко Д.О., Чмир М.С.

Аналіз застосування захисних перешкод під час планування оборонного бою за стандартами НАТО.....1

Тінін Д.Г., Антипова А.К.

Тактичні особливості вибору порядку та способу ведення бою в умовах населених пунктів.....5

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Дмитрів І.В., Скиба М.Б.

Вплив вікової структури парку легкових автомобілів на екологію великого міста8

Краліна Г.С.

Створення технічного завдання: уникнення помилок та основні парадигми.....13

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Слюняєв А.С.

Реалізація принципів публічного управління в процесі діяльності авіаційних підприємств...17

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Любавіна В.П.

Сутність кіберзлочинності та способи боротьби.....22

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Прокопенко Н.С., Тертична Н.А.

Погляди на шлюб та сім'ю в системі ціннісних орієнтацій сучасної молоді.....26

Чиркова Т.І.

Актуальність психологічної проблеми розповсюдження веб-кам стріп-чатів у міжнародному суспільстві.....30

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Шморгун О.О.

Релігійність як екзистенційна потреба у гуманістичному психоаналізі Е. Фромма.....35

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Коваленко О.В., Бухарева Я.О.

Особливості методичного супроводу самостійної художньої діяльності дітей п'ятого року життя.....43

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

Драч Т.Л.

Фольк-модерн танець як засіб розвитку хореографічних навичок для виконавців у повітряній акробатиці та пілонному спорті....47

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Водяхін Є.В.

Зміст і функції українського театру в радянську добу (1920-ті рр.): урядова політика та громадська позиція.....51

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Лань О.Б., Кшен К.С., Іванова Я.В.

Особливості педагогічної роботи керівника зразкового хореографічного колективу.....55

Лукашова О.О.

Впровадження квінтесенції танцю у хореографічних та драматургічних постановках видатних митців.....59

CONTENTS**MILITARY SCIENCES**

- Okipnyak Dmytro, Okipnyak Anatoliy, Sheremeta Oleh, Rezenenko Dmytro, Chmyr Mykola**
Analysis of the application of the protective obstacles during defensive combat planning according to NATO Standards.....1
- Tinin Dmytro, Antipova Alina**
Conducting the battle in the conditions of the city.....5

ENGINEERING SCIENCES

- Dmytriv Ihor, Skyba Mykola**
The influence of the age structure of the car park on the ecology of a large city.....8
- Kralina Ganna**
Creating a product requirements document: avoiding errors and basic paradigms13

STATE ADMINISTRATION

- Slyunyaev Artem**
Implementation of the principles of public administration in the process of the activities of aviation enterprises.....17

LAW SCIENCES

- Lyubavina Victoria**
The essence of cybercrime and methods of fighting it..... 22

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

- Prokopenko Nadiia, Tertychna Nadiia**
Views on marriage and family in the system of value orientations of modern youth.....26

Chirkova Tetiana

- The relevance of the psychological problem of distribution of web-cam strip-chats in the international society.....30

PHILOSOPHICAL SCIENCES

- Shmorgun Olexandra**
Religiosity as an existential need in the humanistic psychoanalysis of E. Fromm. 35

PEDAGOGICAL SCIENCES

- Kovalenko Olena, Buhareva Yaroslava**
Features of methodological support of the independent art activity of fifth-year-old children.....43

PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

- Drach Tamara**
Folk-modern dance as the method of development choreographic skills for performers in aerial acrobatics and pylon sports.....47

CULTURAL STUDIES

- Vodyakhin Egor**
The content and functions of the Ukrainian theater in the Soviet era (1920s): government policy and public position.....51

HISTORY OF ART

- Lan Oksana, Kshen Kateryna, Ivanova Yana**
Features of the teaching work of the leader of an exemplary choreographic team.....55
- Lukashova Oleksandra**
Provision of quintessential dance at choreographic and dramatic productions of famous chants.....59

ВІЙСЬКОВІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-1>

УДК 358.63

Окіпняк Д.А.
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Окіпняк А.С.
Коледж Подільського державного аграрно-технічного університету
Шеремета О.Р., Резуненко Д.О., Чмир М.С.
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХИСНИХ ПЕРЕШКОД ПІД ЧАС ПЛАНУВАННЯ ОБОРОННОГО БОЮ ЗА СТАНДАРТАМИ НАТО

Анотація. Досвід війни України проти росії показав, що ефективність операцій залежить безпосередньо не від чисельності особового складу, а від якості його підготовки та грамотного підходу до планування та ведення бойових дій, від правильного розподілу озброєння та інших ресурсів, необхідних для забезпечення операцій. Не виключенням є і сучасні підходи до управління інженерним забезпеченням бойових дій, зокрема, виконання основних заходів інженерної підтримки, починаючи від заходів, які спрямовані на підвищення мобільності своїх військ і заходів зі зниження мобільності військ противника, до заходів підвищення живучості і заходів загальної інженерної підтримки. Варто зазначити, що під час планування та ведення оборони, чи то позиційної, чи маневреної, одними з першочергових заходів із інженерної підтримки є заходи з улаштування та утримання інженерних загороджень. На сьогоднішній день, провівши аналіз доктринальних документів країн-членів Північноатлантичного договору та керівних документів ЗС України щодо питань, пов'язаних з улаштуванням та утриманням інженерних загороджень, можна зробити висновок, що існує ряд відмінностей та підходів, починаючи з етапу планування, улаштування, і закінчуючи етапом утримання системи інженерних загороджень. Відповідно до вимог доктринальних документів країн-членів НАТО щодо організації виконання заходів зі зниження мобільності військ противника всі перешкоди умовно поділяються на існуючі, посилюючі та хибні. Звичайно, і порядок, і правила їх улаштування значною мірою відрізняються від принципів та підходів, які застосовуються інженерними підрозділами ЗС України. Аналіз та порівняння основоположних вимог до улаштування та утримання загороджень, включаючи вимоги країн учасниць блоку НАТО, дасть можливість визначити роль та місце системи інженерних загороджень під час організації оборони, її мету, функції та особливості організації, в тому числі за стандартами НАТО, дослідити особливості та основні відмінності щодо застосування тактичних та захисних перешкод, зони відповідальності та ефекти від них, розглянути порядок улаштування та утримання захисних перешкод, пріоритетність та черговість улаштування поясів захисних перешкод.

Ключові слова: стандарти НАТО, бойове інженерне забезпечення, заходи інженерної підтримки, захисні перешкоди, ефекти перешкод, оборонний бій.

Окіпняк Дмитро
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
Окіпняк Анатолій
Podilsky State Agrarian and Technical University
Шеремета Олег, Резуненко Дмитро, Чмир Микола
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

ANALYSIS OF THE APPLICATION OF THE PROTECTIVE OBSTACLES DURING DEFENSIVE COMBAT PLANNING ACCORDING TO NATO STANDARDS

Summary. The experience of Ukrainian war against russia showed that the effectiveness of operations does not depend directly on the number of personnel, but on the quality of their training and a competent approach to planning and conducting hostilities, on the correct distribution of weapons and other resources necessary to ensure operations. Modern approaches to the management of engineering support for hostilities are no exception, in particular, the implementation of basic engineering support measures, starting from measures aimed at increasing the mobility of one's own troops and measures to reduce the mobility of enemy troops to measures to increase survivability and measures of general engineering support. It is worth noting that during the planning and conduct of the defense, whether positional or maneuver, one of the first priority engineering support measures is the arrangement and maintenance of engineering obstacles. To date, after conducting an analysis of the doctrinal documents of the member countries of the North Atlantic Treaty and the guiding documents of the Armed Forces of Ukraine regarding issues related to the installation and maintenance of engineering obstacles, we can conclude that there are a number of differences and approaches starting from the stage of planning, installation and ending with the stage of maintenance of the system of engineering obstacles. In accordance with the requirements of the doctrinal documents of NATO member states regarding the organization of measures to reduce the mobility of the enemy's troops, all obstacles are conditionally divided into existing, reinforcing and phony. Of course, the order and rules of their arrangement are significantly different from the principles and approaches used by the engineering units of the Armed Forces of Ukraine. An analysis and comparison of the basic requirements for the installation and maintenance of obstacles, including the requirements of NATO member countries, will make it possible to determine the role and place of the engineering obstacles

system during the organization of defense, its purpose, functions and features of the organization, including according to NATO standards, to investigate the features and main differences regarding the use of tactical and protective obstacles, areas of responsibility and their effects, to consider the procedure for the arrangement and maintenance of protective obstacles, according to the obstacle bands, namely: band I – Heavy Weapons Band (Band One), band II – Light Weapons Band (Band Two), band III – Perimeter Band (Band Three) and band IV – Internal Band (Band Four), priority and order of arrangement of belts of protective obstacles. Protective obstacles are used to protect personnel, equipment, flanks, and rear from enemy attacks or other threats. (Other threats include the spectrum from hostile intelligence operations to diversionary operations related to setting up ambushes, sabotage, personnel and resources). During tactical operations, defensive obstacles provide units with "close" protection and prevent the enemy from freely maneuvering or disrupting the battle order of the defending unit.

Keywords: NATO standards, combat engineering support, engineering support measures, protective obstacles, effects of obstacles, defensive combat.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення військово-політичним керівництвом нашої держави прийнято вектор на розвиток Збройних Сил України для ефективної протидії російській федерації, як на економічному, так і на військовому фронтах. Крім того, за зовнішньополітичними поглядами зберігається курс України на вступ до Європейського Союзу та до Північноатлантичного Альянсу. Україна, тримаючи оборону, сьогодні доводить всьому світу про свою спроможність відстоювати власні інтереси, незалежність, суверенітет та територіальну цілісність країни за будь-яких умов. За аналітичними поглядами як закордонних, так і вітчизняних експертів, для успішного виконання поставлених перед Збройними Силами України завдань потрібно в найкоротші терміни оволодіти сучасним озброєнням та військовою технікою і перейти на сучасні процедури планування та проведення бойових операцій. Тому сьогодні надзвичайно гостро стоїть питання швидкої адаптації стандартів провідних країн світу до реалій та викликів сьогодення [1, с. 77].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши основоположні джерела та рукописи, що стосуються питань інженерного забезпечення, зокрема виконання заходів із улаштування та утримання інженерних загороджень, бачимо, що даними питаннями в різний час займалися такі науковці, як О. Мацько, Р. Миколайчук, Р. Колос, І. Ментус, О. Ворочин та ін. Всі вони розглядали теоретичні та практичні аспекти улаштування та утримання системи інженерних загороджень за керівними документами та наказами Збройних Сил України. Проведений аналіз відповідних публікацій та зовнішньополітичний вектор розвитку держави показав необхідність удосконалення існуючої системи інженерного забезпечення за рахунок впровадження сучасних процедур та підходів під час планування та організації заходів інженерної підтримки, зокрема застосування інженерних загороджень під час планування оборонного бою.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що вивчені науковці своїми публікаціями здійснили величезний вклад в розвиток військового мистецтва та інженерної справи, проте вони не розглядали питання системи інженерних загороджень в розрізі сучасних вимог країн-членів НАТО, а саме – поділ на тактичні та захисні перешкоди, ефекти від їхнього застосування та особливості їх улаштування.

Мета статті. Метою статті є систематизація перешкод за стандартами НАТО, оптимізація підходів до улаштування перешкод, виокремлення тактичних і захисних перешкод та висвітлення особливостей застосування захисних перешкод за досвідом країн-членів Північноатлантичного Альянсу.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши публікації, які стосуються організації улаштування та подолання загороджень та перешкод країн-членів НАТО, можна зробити висновок, що умовно перешкоди поділяються на: існуючі (existing), посилюючі (reinforcing) та хибні (phony) [2, с. 163].

Існуючі перешкоди – це перешкоди, які знаходяться безпосередньо на полі бою, як невід’ємна складова місцевості. Існуючі перешкоди умовно поділяються на два типи: природні (natural) – перешкоди, пов’язані з особливостями рельєфу та місцевості такі як річки, ліси, гори та інші та створені людиною (cultural) – перешкоди пов’язані з діяльністю людини, або ж техногенні особливості місцевості.

Посилюючі перешкоди – це спеціально створені або встановлені військовими підрозділами (силами) перешкоди. Крім того, до посилюючих перешкод відносять заміновані ділянки місцевості та об’єкти (дороги, мости, будівлі, тощо). Посилюючі перешкоди умовно поділяються на тактичні (tactical) [2, с. 381] та захисні (protective) [3, с. 231].

Тактичні перешкоди – це перешкоди, які встановлюються безпосередньо на полі бою, вони призначені для розбиття та розділу бойових порядків противника з метою запобігання його просування, маневру та відновлення здатності вести активні бойові дії. Крім того, за допомогою тактичних перешкод наші підрозділи можуть направляти противника у вигідному для нас напрямку. Тактичні перешкоди посилюють вогневе ураження противника та мають «наступальний характер».

Захисні перешкоди – це перешкоди, які вважаються ключовою складовою проведення оборонних операцій під час підготовки підрозділу до оборонного бою та є невід’ємним компонентом із забезпечення його живучості. Разом із застосуванням стрілецьких вогневих засобів захисні перешкоди забезпечують захист підрозділів в безпосередній близькості від противника. Захисні перешкоди улаштовуються в безпосередній близькості від підрозділу, який проводить оборону та умовно поділяються на перешкоди поспішно встановлені (hasty) та завчасно підготовлені (deliberate). Поспішно встановлені

захисні перешкоди – це захисні перешкоди, які носять зазвичай тимчасовий характер. Підрозділи можуть швидко встановлювати, долати або ж відновлювати їх. Як правило, такі перешкоди встановлюються відділеннями, взводами та ротами, які ведуть оборонний бій і використовуються з метою забезпечення поспішного захисту своїх підрозділів. Головною метою застосування захисних перешкод є захист власного підрозділу від нападу противника (безпосереднього проникнення в окопи та заволодіння бойовими позиціями) [4, с. 67]. Поспішно встановлені перешкоди можуть встановлюватись між бойовими підрозділами та в тилу. Завчасно підготовлені захисні перешкоди – це захисні перешкоди, які є порівняно постійними і вимагають більш детального планування та, як правило, залучення більшої кількості інженерних засобів та ресурсів. Підрозділи використовують даний вид перешкод у місцях найбільш ймовірного нападу противника або у місцях ведення позиційної оборони.

Відповідно до Доктрини Північноатлантичного договору, існують певні особливості застосування захисних перешкод, а саме:

- захисні перешкоди повинні забезпечувати захист підрозділів, які обороняються;

- підрозділ, який займає оборону, влаштовує захисні перешкоди власними силами. За можливості інженерні підрозділи можуть надавати необхідну специфічну допомогу та відповідне обладнання для виконання завдань. Як правило, основні зусилля інженерів зосереджені на організації планування та утримання тактичних перешкод;

- захисні перешкоди не повинні суперечити загальній концепції операції;

- планування захисних перешкод відбувається на рівні командира взводу, роти (базового тактичного командира). Командири взводів та рот планують захисні перешкоди для підтримки власних оборонних позицій в безпосередній близькості від них [5, с. 101].

Основні ефекти, які командири прагнуть досягти від застосування захисних перешкод це: warn (попередження), mitigate (пом'якшення) та prevent (запобігання). Для досягнення ефекту warn (попередження) влаштовуються різноманітні паркани та інші протипіхотні бар'єри, які можна посилити за допомогою електричних та інших візуальних сигнальних засобів (сигнальних вогнів, сигнальних мін), ефект mitigate (пом'якшення) – передбачає головним чином захист від дії вибуху, (бетонний бар'єр або HESCO-бастион, підручні засоби, які можуть мати противибухові захисні властивості, Ефект prevent (запобігання) передбачає застосування засобів, які на визначеній відстані запобігають загрозі ефективного застосування певних зразків озброєння та піхоти противника (протитанкові та протипіхотні міни поля, протитанкові рови тощо).

Застосування захисних перешкод умовно поділяється на чотири смуги а саме: смуга I – Heavy Weapons Band (Band One), смуга II – Light Weapons Band (Band Two), смуга III – Perimeter Band (Band Three) та смуга IV – Internal Band (Band Four) [6, с. 288].

Захисні перешкоди, що розташовані в першій смузі, не дають змогу супротивнику надавати вогневу підтримку підрозділам, які ведуть

наступ. Вони розміщуються на відстані близько 300–500 метрів від захисних позицій. Підрозділи влаштовують захисні перешкоди з метою отримання переваги над противником, що наступає, шляхом зниження темпу його наступу та зупинки важкої техніки противника. Прикладом застосування першої смуги захисних перешкод є протитанкове мінне поле у потенційно небезпечних місцях нападу противника, протитанковий рів, мінований завал тощо.

Друга смуга захисних перешкод, як правило, влаштовується на відстані 30-300 метрів від захисних позицій. Основною її метою є розбиття бойових порядків противника з подальшим недопущенням вступу ворожої піхоти в ближній бій, та унеможливлення ведення вогню з легких протитанкових засобів та іншого озброєння. В якості перешкод для другої смуги використовуються протитанкові, протипіхотні та змішані міни поля, основною метою яких є недопущення спішування противника і завдання йому ураження. Крім мінних полів в якості перешкод додатково можуть застосовуватись колючий дріт, дорожні блоки, малопомітні протипіхотні дротяні загородження тощо.

Захисні перешкоди в межах третьої смуги розміщуються на відстані до 30 метрів від підрозділу, що обороняється, зосереджуються на знешкодженні дій противника та усуненні загроз, які пов'язані з діями спішеної піхоти. З цією метою підрозділи, які обороняються, використовують керовані протипіхотні міни направленої дії та системи дистанційного мінування. Ці перешкоди допомагають запобігти безпосередньому потраплянню сил противника на бойові позиції підрозділів.

Захисні перешкоди четвертої смуги розташовані між позиціями та фактично відокремлюють бойові позиції підрозділів, які обороняються, одну від одної. Крім того, вони не дають можливості противнику рухатися в межах розміщення підрозділів у випадку захоплення позиції. В якості перешкод четвертої смуги можуть використовувати як невибухові (колючий дріт, малопомітні протипіхотні загородження, електрифіковані загородження), так і вибухові загородження (протитанкові та протипіхотні міни поля, окремі міни чи групи мін).

Висновки і пропозиції. Захисні міни поля використовуються для захисту особового складу, обладнання, флангів та тилу від нападів ворога або інших загроз. (Інші загрози включають в себе спектр від ворожих розвідувальних дій, до проведення диверсійних дій, пов'язаних з влаштуванням засідок, диверсій, особового складу та ресурсів). Під час проведення тактичних операцій захисні міни поля забезпечують підрозділи «близьким» захистом і не дають можливості ворогу вільно маневрувати або порушувати бойові порядки підрозділу, який обороняється. Вони виключають можливість потрапляння противника на наші бойові позиції. За планування, влаштування та утримання захисних перешкод відповідає загальновійськовий командир, підрозділи якого облаштовують оборонні позиції. Захисні перешкоди зазвичай застосовуються та розміщуються на рівні малого підрозділу (відділення (секція), взвод або рота).

Список літератури:

1. Нещадін О.В., Мацько О.Й., Фтемов Ю.О., Окіпняк Д.А. та ін. Інженерне забезпечення бою в сучасних операціях : навчальний посібник. Львів : НАСВ, 2017. 318 с.
2. Нещадін О., Окіпняк Д., Павлючик В. та ін. Інженерне забезпечення бою за стандартами НАТО : навчальний посібник. Львів : НАСВ, 2021. 317 с.
3. AAP-06 NATO Glossary Of Terms And Definitions (English And French). 8 November 2018.
4. Field Manual No. FM 5-104. General engineering Headquarters. Department Of The Army Washington, DC, 12 November 2011. 164 p.
5. STANAG 2238 Allied join doctrine for military engineering 20 January 2021/ Published by the NATO standardization office.
6. Field Manual 3-34(FM 5-100) Engineer Operations. Headquarters. Department Of The Army Washington, DC, 2 January 2004. 339 p.

References:

1. Nyeshchadin O.V., Matsko O.Y., Ftemov Yu.O., Okipnyak D.A. ta in. (2017) Inzhenerne zabezpechennya boyu v suchasnykh operatsiyakh: navchalnyy posibnyk [Engineering support of combat in modern operations: a study guide]. Lviv: NASV, 318 p.
2. Neshchadin O., Okipnyak D., Pavlyuchyk V. ta in. (2021) Inzhenerne zabezpechennya boyu za standartamy NATO: navchalnyy posibnyk [Combat engineering support according to NATO standards: a training manual]. Lviv: NASV, 317 p.
3. AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions (English And French). 8 November 2018.
4. Field Manual No. FM 5-104. General engineering Headquarters. Department of the Army Washington, DC, 12 November 2011. 164 p.
5. STANAG 2238 Allied join doctrine for military engineering 20 January 2021/ Published by the NATO standardization office.
6. Field Manual 3-34(FM 5-100) Engineer Operations. Headquarters. Department Of The Army Washington, DC, 2 January 2004. 339 p.

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-2>

УДК 355.3

Тінін Д.Г.¹, Антипова А.К.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРУ ПОРЯДКУ ТА СПОСОБУ ВЕДЕННЯ БОЮ В УМОВАХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Анотація. На сьогоднішній день ми живемо в державі, на території якої йде війна. Як наслідок, українське суспільство вимушене приділяти дуже велику увагу та забезпечувати підготовку наших військових та правоохоронців до звільнення територій. Саме тому потрібно розглянути питання, пов'язане із веденням бою в міських умовах. Відтак ведення бою у вказаних умовах значною мірою ускладнюється через наявність активної забудови. У сучасному середовищі міста зазвичай мають велику кількість багатоповерхових будинків та інших споруд, котрі можуть виступати як засобом прикриття, так і погіршувати становище військових та правоохоронців. У даній роботі ми звернемо увагу на найпоширеніші проблемні питання, пов'язані з веденням бойових дій у місті та запропонуємо ефективні способи їх подолання. В статті також звертається увага на необхідність співпраці військовослужбовців з місцевим населенням з метою покращення ефективності їх діяльності. До того ж, під час дослідження та викладення матеріалу ми будемо вести мову про необхідність здійснення заходів з метою покращення ефективності та спрощення діяльності військових для звільнення міст.

Ключові слова: бій, умови міста, військовослужбовці, забудова, населення.

Tinín Dmytro, Antipova Alina

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

CONDUCTING THE BATTLE IN THE CONDITIONS OF THE CITY

Summary. Today, we live in a country in which there is a war, and we must pay important attention to the preparation of our military for the liberation of territories. That is why we want to consider the issue related to the conduct of the battle in the conditions of the city. Therefore, fighting in these conditions is greatly complicated by the presence of active buildings. In the modern environment, cities usually have a large number of high-rise buildings and other structures that can act as a means of cover and worsen the situation of the military. In this work, we will pay attention to the most common problematic issues related to the conduct of hostilities in the city and offer effective ways to overcome them. In this work, attention is drawn to the need for military servicemen to cooperate with the local population in order to improve the efficiency of their activities. In addition, in this work we will talk about the need to implement measures to improve the effectiveness of the military and simplify the liberation of cities. Therefore, in the specified work, we considered and singled out the most problematic issues regarding the conduct of battle in the conditions of the city. We drew attention to the fact that military personnel conducting combat operations in the specified environment must make direct contact with the local population, and in the case of territorial defense, adjust their actions together with them, as this will give the military an advantage in the aspect that the specified persons they know the area well and will be able to help in deploying forces. In addition, the mentioned work draws attention to the need for a sufficient level of knowledge of leaders who will carry out force adjustments and the development of plans to disorient the enemy. We also pointed out that when fighting in the city, eliminating the possibility of supplying weapons to the enemy is a necessary factor. The previously defined aspect is of paramount importance, because by receiving weapons, they strengthen their positions and can more effectively carry out combat contact, which will negatively affect the success of the Ukrainian armed forces in liberating the city or pushing back the enemy.

Keywords: battle, conditions of the city, military personnel, buildings, population.

Постановка проблеми. Живучи в період воєнного стану ми не можемо не звертати увагу на особливості проведення тих чи інших заходів, пов'язаних із звільненням наших територій. Саме тому ми хочемо звернути особливу увагу на веденні бойових дій в умовах міста. Вказаний аспект набуває все більшої актуальності, оскільки на сьогодні велика кількість міст перебуває на тимчасово не підконтрольній українському народу території, а отже зараз робиться усе можливе для їх звільнення. До того ж необхідно розуміти, що ведення вогню в місцевих умовах має свої специфічні ознаки й можливості проведення, саме тому вивчення вказаного питання допоможе виробити засоби ефективного та найбільш доцільного ведення вказаних дій у місті. Вивчивши вказане питання ми зможе-

мо покращити діяльність військових та зробити просування у місті більш ефективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наданій нами роботі було розглянуто дослідження американських військових стосовно ключових помилок при веденні бою у місті. До того ж, нами було здійснено аналіз робіт сучасних науковців стосовно їх бачення проблемних питань в умовах ведення бою у міст. Нами досліджено праці М.П. Требіна, С.М. Лук'янова, І.Р. Медінеця, О.С. Тітова, С.В. Блашчука.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У вказаній роботі наголошується на таких проблемах:

- необхідності здійснення контакту з населенням;
- покращення рівня навичок тактичної оцінки місцевості та використання її переваг;

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8593-1706>

– використання знань місцевості з метою якісної розстановки сил;

– необхідність проведення з населенням роботи з метою їх переїзду у більш безпечні місця.

Мета статті: здійснити аналіз найбільш проблемних аспектів, пов'язаних з веденням бойових дій в умовах міста та розроблення способів їх вдосконалення виходячи із отриманої інформації.

Виклад основного тексту. Сьогодні ми живемо в складних умовах, оскільки на території нашої держави тільки півроку ведуться активні бойові дії, до того ж вісім років від бойових дій потерпали східні території нашої країни. Тому приділення уваги особливостям ведення бойових дій на сьогодні набуває дедалі більшої актуальності. Відтак у даній роботі ми хочемо приділити особливу увагу саме веденню бою в умовах міста, тобто іншими словами в умовах населеного пункту з урахуванням наявності населення.

Вивчаючи дану тематику, ми повинні наголосити, що з 24 лютого 2022 указом Президента України на території нашої держави введено в дію воєнний стан, що безперечно тягне за собою велику кількість наслідків, в тому числі й правових [1].

Особливої уваги заслуговує розповсюдження кількості територіальної оборони в населених пунктах. Саме ці формування відіграють дуже важливе значення для захисту територій, на яких активно ведуться бойові дії. Вони виступають озброєними формуваннями, котрі добре знають місцевість, а виходячи із цього можуть якісно оцінювати обстановку.

Потрібно звернути увагу на те, що умови міста значною мірою ускладнюють тактику ведення бою. Насамперед, забудова міста негативно впливає на швидкість просування, маневрування та омежує обстріл [2]. Виходячи з цього ми розуміємо, що ведення бою в міських умовах виступає складним завданням для Збройних сил України та інших військових формувань.

Саме тому, на нашу думку, під час ведення бою в умовах міста військовослужбовці повинні тісно контактувати з місцевою територіальною обороною, або принаймні з місцевими мешканцями, котрі можуть надати важливу інформацію про місто, про можливі шляхи відходу та шляхи заведення ворога у тактично невигідну для нього місцевість. На нашу думку, вказаний вище аспект суттєво покращує шанси військовослужбовців на відтиснення ворога з його позицій.

До того ж, місто може виступати й своєрідним прикриттям, оскільки забудови можуть дати можливість військовослужбовцям використати переваги місцевості з метою знешкодження сил супротивника. Проте ми повинні розуміти, що у вказаному аспекті доцільно також залучати місцевих з метою кращої координації сил та більш якісно обумовлених позицій для вогню.

Тож, підсумовуючи вищевказане ми повинні розуміти, що в умовах міста використання знань місцевого населення відіграє надважливе значення, саме тому військовослужбовцям доцільно забезпечувати контакт з місцевими мешканцями заради покращення своїх тактичних позицій та отримання переваги при веденні бою.

Однак, при здійсненні такої взаємодії потрібно враховувати про наявність прихильників країни-агресора та колаборантів, які в свою чергу

можуть дезінформувати українських військових з метою їх знищення. Саме тому ми повинні наголосити, що співпраця з населенням хоч і виступає дуже важливою складовою при проведенні бойових дій в місті, але все одно потрібно бути обачними та поводитися з дотриманням всіх необхідних заходів безпеки та перевірки з метою недопущення дезінформації. Тому ми звертаємо увагу на те, що при співпраці з населенням найкраще здійснювати співпрацю з територіальною обороною, а вже у разі їх відсутності, здійснювати співпрацю з населенням. При цьому співпрацюючи з місцевими необхідно здійснювати ряд перевірок з метою недопущення співпраці з можливими колаборантами.

Вивчаючи дану тематику слід звернути увагу на те, що американським військовим командуванням було здійснено аналіз проблемних аспектів при веденні бою в умовах міста в Іраці. Таким чином виокремлено найбільш проблемні питання, котрі постають перед військовими під час проведення таких дій, а саме:

а) значно знизилася ефективність використання розвідувальних систем;

б) багато військовослужбовців-іракців знімали військову форму;

в) тактика іракських підрозділів фактично звелася до дій переважно невеликими групами по 8-10 осіб, озброєних, як правило, снайперською зброєю, гранатометами і кулеметами;

г) переважна більшість жителів Багдада не залишала міста навіть перед загрозою його штурму [3, с. 94–95].

Доцільно зауважити, що вказані проблеми спостерігаються й в Україні. Саме тому з метою полегшення ведення бою в таких умовах необхідно приділяти доцільну увагу для подолання визначених проблем, оскільки це значною мірою полегшить діяльність військових.

Відтак, для українців розповсюдженою проблемою виступає наявність місцевих мешканців, не бажання до останнього залишати свої домівки через різноманітні причини. Найрозповсюдженіше ця проблема стосується людей похилого віку, котрі не хочуть покидати свої домівки й переїжджати до більш безпечних міст. До цього ж, багато осіб серед населення турбується про те, що їх житло може бути пограбоване й через це не евакуюються до безпечного місця. Саме тому на нашу думку, на сьогодні необхідно здійснювати роботу з населенням у тому числі й через ЗМІ з метою наголошення на необхідності залишення територій, на яких постійно ведуться бойові дії з метою полегшення діяльності збройним силам України та зменшення ризику втрати цивільного населення.

Для початку слід наголосити, що проводячи бойові дії в місті необхідно здійснити ізоляцію постачання зброї для супротивника, оскільки наявні канали постачання не лише ускладнюють ситуацію, але й підвищують небезпеку програву. До того ж необхідно чітко розуміти де саме знаходиться супротивник та здійснювати заходи спрямовані на їх дезорганізацію. Так у таких ситуаціях військові повинні чітко розуміти де саме знаходяться укриття та бункери у разі загрози авіаобстрілу.

До того ж, у разі захоплення певної місцевості супротивник здійснює удари лінії зв'язку

і електропередачі, трубопроводи, міський транспорт, державні установи, банки, господарські підприємства, об'єкти життєзабезпечення тощо. Вказані аспекти свідчать про те, що захоплюючи певне місто його намагаються відрізати від світу з метою ускладнення передачі будь-якої інформації, що безперечно заважає нашим військовим звільнювати такі населені пункти. Як наслідок, при звільненні того чи іншого населеного пункту українська військова адміністрація регіону не має можливості на достатньому рівні провести ремонтні та відновлювальні роботи з постачання електроенергії через постійний обстріл та повітряні тривоги. В свою чергу це призводить до відсутності електроенергії в житлових будинках та на підприємствах, унеможливує забезпечення життєдіяльності населення в необхідному обсязі, та в свою чергу в деяких випадках може призвести до неминучих наслідків.

Необхідно звернути увагу на те, що науковці пропонують розділяти підрозділ на невеликі тактичні групи з метою проведення розвідки, визначення можливості відбиття нападу та можливих проблемних точок у їх розташуванні [4, с. 26].

Підготовка командного складу виступає не менш важливим питанням й повинно здійснюватися дуже якісно. Вказаний аспект відіграє дуже важливу роль, оскільки саме від командування залежить розстановка сил та вміння тактично вірно обрати позицію, що дуже сильно впливає на успіх звільнення того чи іншого населеного пункту. Особи, котрі займають керівні посади, мають мати достатній рівень знань у військовій справі, оскільки кожне їх рішення може коштувати комусь життя.

До того ж, говорячи про умови бою в місті, ми повинні розуміти, що найрозповсюдженим засобом боротьби в такому випадку виступає сухопутні війська. Саме вони здійснюють просування територією та відбиття нападів. У сухопутних військ в такому разі є основний та найбільший недолік, а при цьому й перевага – це те, що вони

можуть використовувати укриття будівлі, котрі-ми сучасні міста доволі щільно наповнені.

Відтак, звісно позитивним фактором виступає наявність можливості здійснювати укриття нашими військовими від ворожих обстрілів, проте ми повинні розуміти, що вказана перевага діє в обидві сторони, оскільки противник також ними активно користується. Вказаний аспект зменшує рівень ушкодження супротивника, тому ми повинні розуміти, що вказаний аспект відіграє двояке значення. До того ж, військові країни-агресора можуть активно користуватися будівлями не лише для укриття, але й для вибору тактичної позиції, з якої буде здійснюватися вогонь. Тому ми розуміємо, що ведення бою в місті має велику кількість проблемних питань пов'язаних з відбиттям нападу та самим нападом.

При цьому ми не можемо не звернути увагу на те, що ведення бою в місті дуже сильно залежить від вміння працювати у команді. Тобто, керівник повинен якісно оцінювати ті чи інші здібності людини, розуміти не лише тактику розстановки людей на місцевості, але й розподіляти підрозділ на малі, проте більш ефективні групи. Важливо розуміти, що від злагодженої роботи залежить результат, тому вміння комунікувати в підрозділі, а також розуміти сильні та слабкі сторони один одного, виступає надважливим завданням для кожного підрозділу.

Висновок. Приходимо до висновку, що на сьогодні питання пов'язане з веденням бою в умовах міста виступає дуже актуальним. Проведення вказаних дій у місті має низку специфічних аспектів, що звісно має як позитивні так і негативні фактори. До того ж проводячи бої у вказаній місцевості дуже важливим аспектом виступає співпраця з особами, котрі орієнтуються у вказаному місті, що покращує маневреність, тактичне розміщення та допомагає дезорієнтувати супротивника. Відтак ми розуміємо, що бій в умовах міста це водночас дуже складне та дуже важливе завдання для наших військових.

Список літератури:

1. Про введення воєнного стану : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : поточна редакція 23.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 08.08.2022).
2. Труднощі ведення бою в населеному пункті та переваги використання навісної стрільби із АГС-17 : офіційний сайт. URL: <https://azov.org.ua/fighting-in-the-village/> (дата звернення: 08.08.2022).
3. Требін М.П. Місто як місце бою // ББК 71.4 (4Ukr) я43 З 41. 2020. С. 94.
4. Лук'янов С.М., Медінець І.Р., Тітов О.С., Блашук С.В. Аналіз проблемних питань використання малих тактичних груп для виконання багатofункціональних завдань під час ведення бойових дій. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2021. № 4(70). С. 28.

References:

1. On the introduction of martial law: Decree of the President of Ukraine dated 24.02.2022 No. 64/2022: current version 23.05.2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (accessed 08 August 2022).
2. The difficulties of fighting in the village and the advantages of using mounted fire from the AGS-17: article. Available at: <https://azov.org.ua/fighting-in-the-village/> (accessed 08 August 2022).
3. Trebin M.P. (2020) The city as a place of battle // BBK 71.4 (4Ukr) я43 Z 41. P. 94.
4. Lukyanov S.M., Medinets I.R., Titov O.S., Blaschuk S.V. (2021) Analysis of the problems of using small tactical groups for the performance of multifunctional tasks during combat operations. *Collection of Scientific Works of the Kharkiv National University of the Air Force*, no. 4(70), p. 28.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-3>

УДК 629.113

Дмитрів І.В., Скиба М.Б.

Національний університет «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ВІКОВОЇ СТРУКТУРИ ПАРКУ ЛЕГКОВИХ АВТОМОБІЛІВ НА ЕКОЛОГІЮ ВЕЛИКОГО МІСТА

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню оцінки впливу вікової структури парку легкових автомобілів на екологію великого міста та удосконалення методів аналізу цього впливу. Особлива увага приділяється аналізу можливості зменшення кількості шкідливих речовин у відпрацьованих газах за рахунок заміни частини парку транспортних засобів автомобілями класу Євро-5. Шкідливі речовини у відпрацьованих газах автомобілів створюють небезпечні концентрації для органів дихання людей. Зумовлено це слабким їх розсіюванням, а отже, тривалим негативним впливом на здоров'я людини. Встановлено, що частка транспорту в загальній структурі забруднень атмосферного повітря м. Львова є значною, та становить 76,3 тис. т. Заміна легкових автомобілів міста із застарілих екологічних класів (Євро-0 – Євро-4) на клас Євро-5 (максимальний, що застосовується в Україні) дозволить зменшити викиди на 29,31 тис. т. в рік. Що становить 38,4% від загального об'єму викидів транспорту в місті.

Ключові слова: автомобільний транспорт, інтенсивність руху, екологічний клас, шкідливі речовини, навколишнє середовище.

Dmytriv Ihor, Skyba Mykola
Lviv Polytechnic National University

THE INFLUENCE OF THE AGE STRUCTURE OF THE CAR PARK ON THE ECOLOGY OF A LARGE CITY

Summary. This scientific article is devoted to the study of the assessment of the impact of the age structure of the passenger car fleet on the ecology of a large city and the improvement of methods for analyzing this impact. Special attention is paid to the analysis of the possibility of reducing the amount of harmful substances in exhaust gases due to the replacement of part of the fleet of vehicles with EURO-5 class cars. One of the significant polluters of the environment in the city of Lviv is road transport. According to reference data, the chemical composition of pollution caused by "mobile" sources is dominated by: carbon monoxide and nitrogen compounds with hydrocarbons. For each category of vehicles, their weight, engine type, these standards introduce technical emission standards (TES). TES – emission standards established in relation to automotive equipment and engines. They reflect the maximum mass of emissions into the atmosphere per unit of work or mileage produced by the car and its engine. In the exhaust gases, the content in g/kg or g/kW·h is standardized: carbon monoxide (CO); hydrocarbons (CH); nitrogen oxides (NOx); solid particles (PM). Harmful substances in the exhaust gases of cars create dangerous concentrations for people's respiratory organs. This is due to their weak dispersion, and therefore, a long-term negative impact on human health. It was established that the share of transport in the overall structure of atmospheric air pollution in the city of Lviv is significant and amounts to 76.3 thousand tons. The increase of harmful emissions into the atmosphere of the city is connected with the constant growth of the number of cars, the deterioration of their technical condition, and the low quality of fuel. The low capacity of the existing street and road network and the significant growth of traffic in recent years should also be considered negative factors. Replacement of the city's passenger cars from outdated environmental classes (Euro-0 – Euro-4) to Euro-5 class (the maximum used in Ukraine) will reduce emissions by 29.31 thousand tons. per year Which is 38.4% of the total volume of transport emissions in the city. Replacing passenger cars with the Euro 5 environmental class involves the purchase of new cars. From an economic point of view, this is an extremely large expense for average car owners. Implementation of these measures is possible only thanks to the state program to stimulate the purchase of environmentally friendly cars.

Keywords: automobile transport, traffic intensity, ecological class, harmful substances, environment.

Постановка проблеми. Великі міста характеризуються значними автомобільними потоками. Це створює значну кількість шкідливих викидів зумовлених відпрацьованими газами транспортних засобів. Одним із значних забруднювачів навколишнього середовища м. Львова є автомобільний транспорт. Згідно опублікованих звітів Львівської міської ради в хімічному складі забруднень зумовлених «пересувними» джерелами переважають: оксид вуглецю (до 74%), сполуки азоту (12%) та вуглеводні (11%) [1].

Загазованість повітря відпрацьованими газами автомобілів створює небезпеку для органів дихання людей. Зумовлено це слабким їх розсіюванням, а отже, тривалим негативним впливом на здоров'я людини. Згідно проведених контрольних замірів КП «Адміністративно-технічне управління» ЛМР, лише у третьому кварталі 2020 року спостерігалось перевищення забруднення оксидом вуглецю на 24 перехрестях (із 30 контрольних) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців питання дослід-

дження рівня токсичності відпрацьованих газів та їх впливу на екологію міста активно вивчали Є.Ю. Форнальчик, В.П. Матейчик, С.В. Коломієць, Р.Я. Качмар, Л.О. Коваленко та інші [2–4].

Мета статті. Метою даної роботи є дослідження оцінки впливу вікової структури парку легкових автомобілів на екологію великого міста та удосконалення методів аналізу цього впливу. Особлива увага приділяється аналізу можливості зменшення кількості шкідливих речовин у відпрацьованих газах за рахунок заміни частини парку транспортних засобів автомобілями класу Євро-5.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, основною проблемою сучасної автомобілізації для суспільства є забруднення навколишнього середовища викидами відпрацьованих газів, транспортний шум та фізичний вплив на екологію.

Щороку у м. Львові автомобілі спричиняють викиди в розмірі понад 10 млн. т. різноманітних забруднюючих речовин [1]: діоксид сірки, оксид вуглецю, діоксид азоту, оксид азоту, інших шкідливих речовин.

Суттєве забруднення атмосферного повітря відпрацьованими газами автомобілів спостерігається у великих містах України, зокрема: Київ, Харків, Дніпро, Львів, Одеса. Ці викиди в ряді міст перевищують викиди промислового виробництва. Аналогічна ситуація спостерігається і в країнах Західної Європи та США. Проте, в цих країнах транспортних засобів в 4-5 разів більше. Можна зробити висновок, що стан автопарку в Україні у значно гіршому технічному стані. До основних причин підвищеного забруднення повітря мегаполісів України слід віднести: неякісне паливо, значний середній вік вживаних автомобілів, неякісні дороги.

Найсуттєвішим забруднення повітря є у великих, густонаселених містах. Внаслідок забруднень спричинених автомобільними викидами погіршується здоров'я сотень тисяч мешканців великих міст України. Найнебезпечнішими такі викиди є для дітей, оскільки висота автомобільного вихлопу не перевищує 1 м.

Жорсткі екологічні вимоги, що ставляться сьогодні до нових транспортних засобів це спроба зупинити незворотні процеси руйнації навколишнього середовища.

Стандарт Євро-5 в 2008 році введено в ЄС, а з 1 січня 2016 в Україні. Особливість цього стандарту полягала в подальшому зменшенні вмісту окису вуглецю, вуглеводнів, сажі, та окису азоту. За новими правилами вводилось обмеження на викид вуглекислого газу в атмосферу – не більше 158 г/км. Також значно зменшені терміни експлуатації каталізаторів та встановлені чіткі терміни експлуатації фільтрів сажі.

Оцінка якісних та власне кількісних характеристик моніторингу викидів, що зумовлені транспортними засобами, АТП характеризується великою кількістю різноманітних методів [5–7]. Для кожного з них характерними є особливості реалізації та точності отриманих даних. Ці методи прийнято ділити за визначенням впливу на атмосферне повітря шкідливих речовин та обсягів утворення відходів. Більшість лабораторних методів ґрунтуються на використанні хіміко-фізичних властивостей речовин аналізованих газів.

Точність отриманої в результаті дослідження інформації залежить від достовірності інформації про структуру та кількість транспортних засобів у місті Львові. Основним джерелом інформації слугував Головний сервісний центр МВС України [8] та Портал відкритих даних [9]. Аналіз інформації, виходячи із років прийняття екологічних стандартів Євро, показав наступний розподіл транспортних засобів (рис. 1): Євро-0 – 15224; Євро-1 – 20661; Євро-2 – 28817; Євро-3 – 42139; Євро-4 – 57908; Євро-5 – 107115.

Прогнозування динаміки кількості шкідливих викидів відпрацьованих газів автомобілів (основні компоненти) в "час-пік" проводилась із використанням спеціалізованого програмного забезпечення "ЕОЛ 2000" та "Еколог-3.0" та відомої методики статистичного опрацювання даних [10].

В якості контрольних було обрано три ділянки вулиць:

– перетин вул. Генерала Чупринки та вул. Степана Бандери;

– перетин вул. Липинського та проспекту В'ячеслава Чорновола;

– район Площі Ринок та вул. Підвальної.

Інформація про стан атмосферного повітря контрольних ділянок отримано із сайту «ЛІУН Місто» [11]. Для прикладу подано зразок такої інформації для перетину вул. Генерала Чупринки та вул. Степана Бандери (рис. 2).

Чисельність автопарку міста Львова за кожним екологічним класом (за 2020 рік) отримана із вікового розподілу автопарку приведена на рис. 3. Понад 60% легкових автомобілів міста Львів складають автомобілі екологічних класів Євро 0 – Євро 4, а тому існує можливість їх заміни на екологічний стандарт Євро-5.

Кількість викидів шкідливих речовин у відпрацьованих газах за існуючої структури парку легкових автомобілів приведена в табл. 1 та на (рис. 4).

Результати моделювання зміни кількості викидів шкідливих речовин у відпрацьованих газах за заміни легкових автомобілів екологічних класів Євро-0 – Євро-4 на Євро-5 приведені в табл. 2 та на (рис. 5).

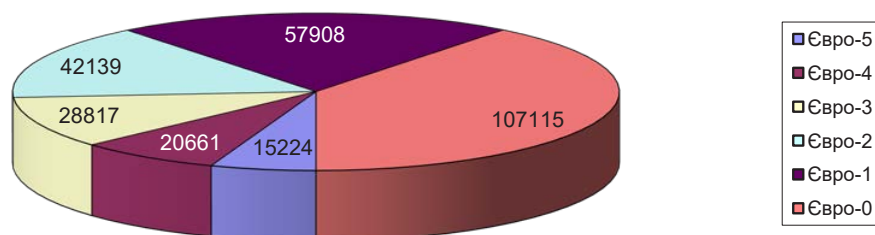
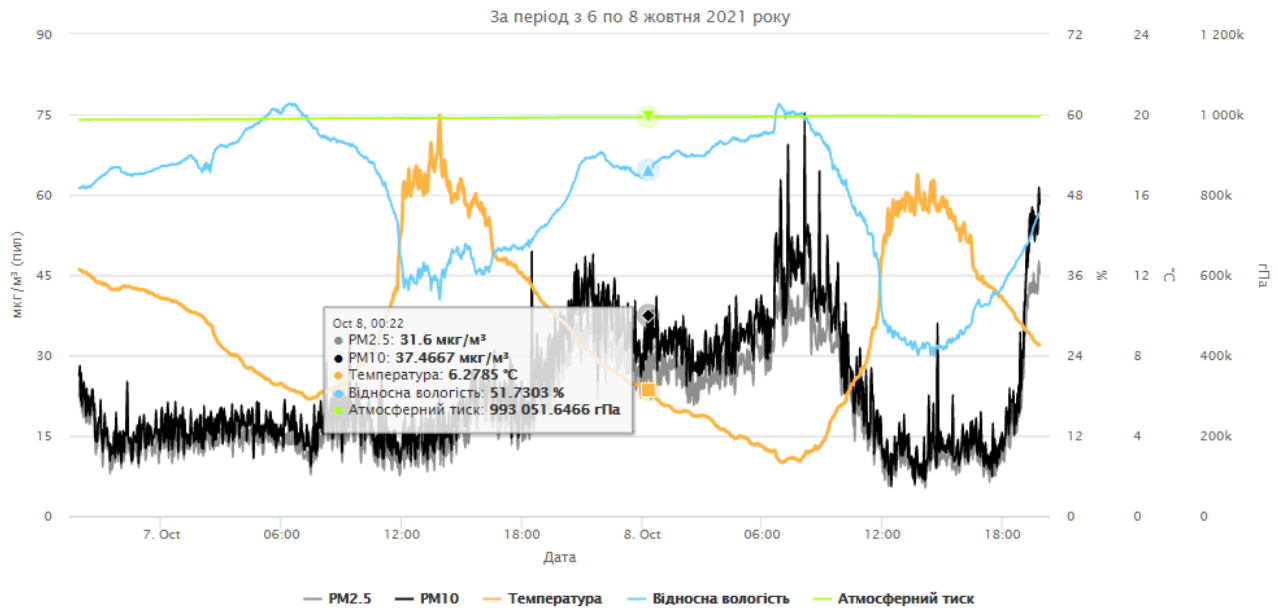


Рис. 1. Розподіл транспортних засобів за екологічними стандартами

Джерело: авторська розробка за даними [8; 9]

Дані стану атмосферного повітря за адресою вулиця Генерала Чупринки у місті Львів, Львівська область



Джерело даних: ЛУН Місто.



Рис. 2. Стан атмосферного повітря ділянки перетину вул. Генерала Чупринки та вул. Степана Бандери

Джерело: [11]

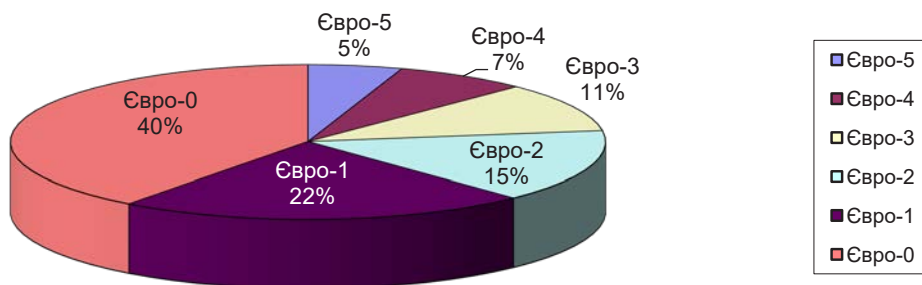


Рис. 3. Прогноз співвідношення екологічних класів легкових автомобілів

Джерело: авторська розробка за даними [8; 9]

Таблиця 1

Кількість викидів до заміни автопарку легкових автомобілів, тис. т

Компонент	Євро 0 до заміни	Євро 1 до заміни	Євро 2 до заміни	Євро 3 до заміни	Євро 4 до заміни	Євро 5	Разом
CO	3,1138	2,7841	1,0347	0,7158	0,3574	0,0117	8,0175
CH	3,0680	1,0745	0,4412	0,3187	0,0745	0,0015	4,9784
NOx	11,3562	1,9856	1,4523	1,2145	0,8561	0,0094	16,8741
Разом	17,5380	5,8442	2,9282	2,249	1,288	0,0226	29,8700

Джерело: [1; 11]

Таблиця 2

Кількість викидів після заміни автопарку легкових автомобілів, тис. т

Компонент	Євро 0 до заміни	Євро 1 до заміни	Євро 2 до заміни	Євро 3 до заміни	Євро 4 до заміни	Євро 5	Разом
CO	0,0916	0,0818	0,0304	0,0211	0,0105	0,0117	0,2471
CH	0,0119	0,0127	0,0103	0,0095	0,0054	0,0015	0,0513
NOx	0,0733	0,0703	0,0653	0,0214	0,0185	0,0094	0,2582
Разом	0,1768	0,1648	0,106	0,0520	0,0344	0,0226	0,5566

Джерело: авторська розробка

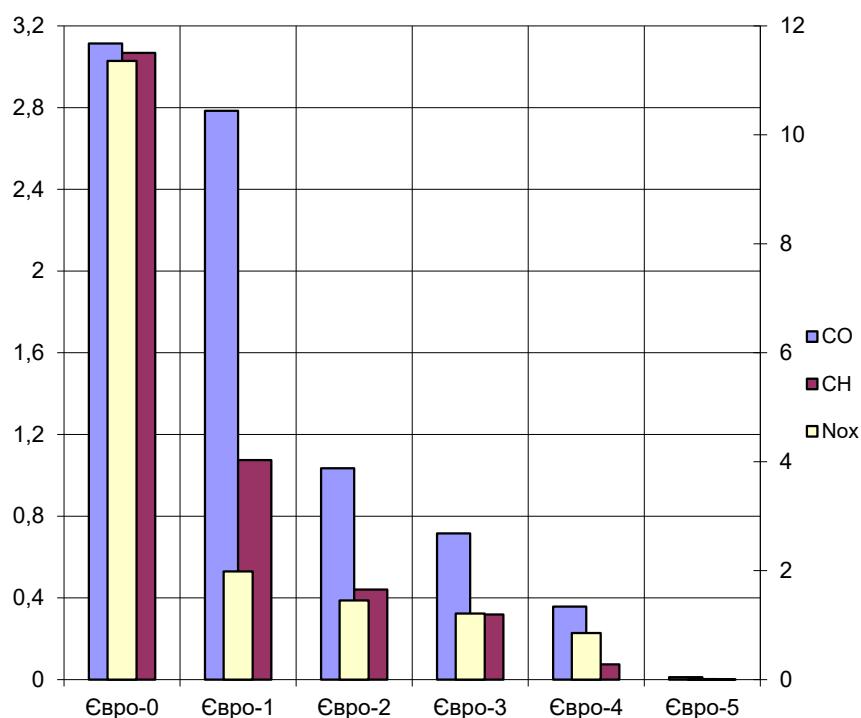


Рис. 4. Кількість викидів шкідливих речовин до заміни парку легкових автомобілів

Джерело: авторська розробка за даними [8; 9]

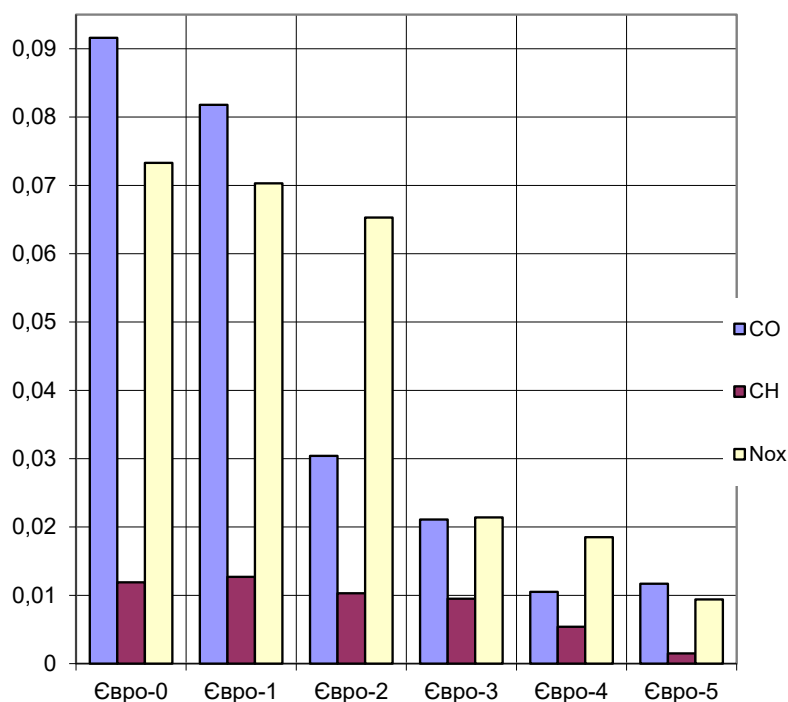


Рис. 5. Кількість викидів шкідливих речовин після заміни парку легкових автомобілів

Джерело: авторська розробка

Запропоновані заходи дозволяють зменшити шкідливі викиди за основними компонентами на 29,31 тис. т/рік (рис. 6).

Висновки і пропозиції. Частка транспорту в загальній структурі забруднень атмосферного повітря м. Львова є значною, та становить 76,3 тис. т. Заміна легкових автомобілів міста із застарілих екологічних класів (Євро-0 – Євро-4) на клас Євро-5 (максимальний, що застосовується в Україні) дозволить зменшити викиди на

29,31 тис. т в рік. Що становить 38,4% від загального об'єму викидів транспорту в місті.

Заміна легкових автомобілів на екологічний клас Євро-5, передбачає купівлю нових автомобілів. Із економічної точки це надзвичайно великі витрати для середньозасереднє власників автомобілів. Реалізувати ці заходи можливо лише завдяки державній програмі стимулювання купівлі екологічно дружніх автомобілів.

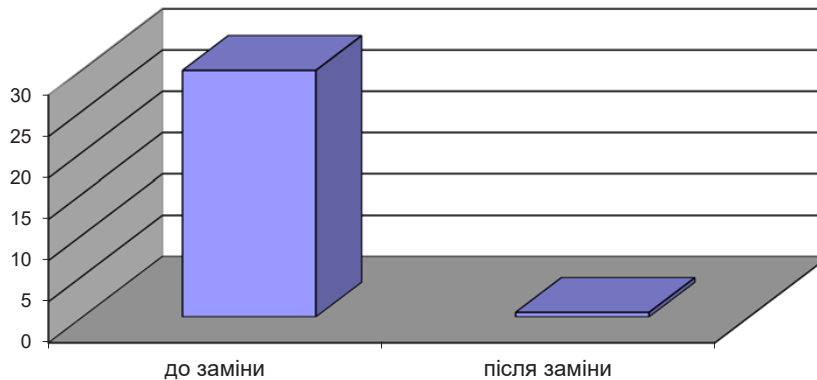


Рис. 6. Результати моделювання зменшення кількості шкідливих речовин у відпрацьованих газах легкових автомобілів

Джерело: авторська розробка

Список літератури:

1. Стан довкілля у Львівській області. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Zvit/2020/analit_oglyad_III_kvartal_2020.pdf (дата звернення: 17.08.2022).
2. Формальчик Є.Ю., Качмар Р.Я., Преснер Б.М., Гулай В.І. Вибірковий аналіз викидів оксиду вуглецю з відпрацьованими газами автомобілів. *Автомобіліст України*. 2002. № 2. С. 16–19.
3. Матейчик В.П., Смесек М., Цюман М.П. Особливості моніторингу і контролю показників екологічної безпеки транспортних засобів і транспортних потоків в умовах інтелектуальних систем. *Вісник Національного транспортного університету*. Київ: НТУ, 2016. № 34. С. 255–266.
4. Коваленко Л.О. Розрахунок викидів та концентрацій забруднюючих речовин від автомобільного транспорту в атмосферу повітря. *Вестник ХНАДУ*. 2011. Вып. 52. С. 19–22.
5. Адаменко Я.О. Оцінка впливів техногенно-небезпечних об'єктів на навколишнє середовище: науково-теоретичні основи, практична реалізація: дис. д-ра техн. наук: спец. 21.06.21. Івано-Франківськ, 2006. 425 с.
6. Diedelnet. Emission Test Cyclec. URL: <https://dieselnet.com/standards/cycles> (дата звернення: 18.08.2022).
7. Pontikakis G., Stamatelos A. Mathematical modelling of catalytic exhaust systems for EURO-3 and EURO-4 emissions standards. *Proc. Instn. Mech. Engrs. Part D*. 2001. P. 1005–1015.
8. Головний сервісний центр МВС України. URL: <https://hsc.gov.ua> (дата звернення: 27.09.2021).
9. Відомості про транспортні засоби та їх власників. URL: <https://data.gov.ua/dataset/06779371-308f-42d7-895e-5a39833375f0> (дата звернення: 27.09.2021).
10. Дмитрів І.В. Автомобільний транспорт. Теорія і практика наукових досліджень: навчальний посібник. Національний університет «Львівська політехніка». Львів: СПОЛОМ, 2019. 316 с.
11. Карта моніторингу забруднення атмосферного повітря. URL: <https://www.saveecobot.com/maps#12/49.8297/24.0604/aqi/comp+cams+fire> (дата звернення: 26.09.2021).

References:

1. Stan dovkillia u Lvivskii oblasti [The state of the environment in the Lviv region]. Available at: https://mepr.gov.ua/files/docs/Zvit/2020/analit_ohliad_III_kvartal_2020.pdf (accessed 17 August 2022).
2. Fornalchuk Ye.Iu., Kachmar R.Ia., Presner B.M., Hulai V.I. (2002) Vybirkovyi analiz vykydiv oksydu vuhletsiu z vidpratsovanymy hazamy avtomobiliv [Selective analysis of carbon monoxide emissions with exhaust gases of cars]. *Avtoshliakhovyk Ukrainy*, no. 2, pp. 16–19.
3. Mateichuk V.P., Smeshek M., Tsiuman M.P. (2016) Osoblyvosti monitorynhu i kontroliu pokaznykiv ekolohichnoi bezpeky transportnykh zasobiv i transportnykh potokiv v umovakh intelektualnykh system [Peculiarities of monitoring and control of indicators of environmental safety of vehicles and transport flows in the conditions of intelligent systems]. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu*. Kyiv: NTU, no. 34, pp. 255–266.
4. Kovalenko L.O. (2011) Rozrakhunok vykydiv ta kontsentratsii zabrudniuyuchykh rehovyn vid avtomobilnoho transportu v atmosferu povitria [Calculation of emissions and concentrations of pollutants from road transport into the atmosphere]. *Vestnyk KhNADU*, vol. 52, pp. 19–22.
5. Adamenko Ya.O. (2006) Otsinka vplyviv tekhnogenno-nebezpechnykh ob'ektiv na navkolyshnie seredovyshe: nauково-teoretychni osnovy, praktychna realizatsiia: dys. d-ra tekhn. nauk: spets. 21.06.21 [Assessment of the effects of man-made hazardous objects on the environment: scientific and theoretical foundations, practical implementation]. Ivano-Frankivsk, 425 p.
6. Diedelnet. Emission Test Cyclec. Available at: <https://dieselnet.com/standards/cycles> (accessed 18 August 2022).
7. Pontikakis G., Stamatelos A. (2001) Mathematical modelling of catalytic exhaust systems for EURO-3 and EURO-4 emissions standards. *Proc. Instn. Mech. Engrs. Part D*. P. 1005–1015.
8. Holovnyi servisnyi tsentr MVS Ukrainy [The main service center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Available at: <https://hsc.gov.ua> (accessed 27 September 2021).
9. Vidomosti pro transportni zasoby ta yikh vlasnykiv [Information about vehicles and their owners]. Available at: <https://data.gov.ua/dataset/06779371-308f-42d7-895e-5a39833375f0> (accessed 27 September 2021).
10. Dmytriv I.V. (2019) Avtomobilnyi transport. Teoriia i praktyka naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [Automobile transport. Theory and practice of scientific research: tutorial]. Natsionalnyi universytet „Lvivska politekhnika”. Lviv: SPOLOM, 316 p.
11. Karta monitorynhu zabrudnennia atmosferного povitria [Air pollution monitoring map]. Available at: <https://www.saveecobot.com/maps#12/49.8297/24.0604/aqi/comp+cams+fire> (accessed 26 September 2021).

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-4>

УДК 004.01

Краліна Г.С.

Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж інформаційних технологій та землевпорядкування Національного авіаційного університету»

СТВОРЕННЯ ТЕХНІЧНОГО ЗАВДАННЯ: УНИКНЕННЯ ПОМИЛОК ТА ОСНОВНІ ПАРАДИГМИ

Анотація. Розглядаються питання створення технічного завдання, яке є первинним, основним документом, яким керуються на всіх стадіях розробки проекту. Доведено, що розробка технічного завдання є дуже важливим і відповідальним процесом, а помилки, допущені на цьому етапі розробки, можуть привести до дуже тяжких наслідків. Детально розглянуто етапи підготовки технічного завдання на розробку програмного забезпечення. Перераховані неточності та помилки, яких можна припуститись при створенні технічного завдання, розглянуто чого саме потрібно уникати при розробці технічного завдання. Після проведення вичерпного аналізу, дослідження понять, структури, етапів створення технічного завдання, наведено поради щодо написання користувачем правильного завдання, над яким можна працювати і які складають основу взаємодій між замовником рішення і фахівцем.

Ключові слова: замовник, розробник, технічне завдання, проектування, етап розробки, вимоги.

Kralina Ganna

Separate structural unit "Specialist College of Information Technologies and Land Management of the National Aviation University"

CREATING A PRODUCT REQUIREMENTS DOCUMENT: AVOIDING ERRORS AND BASIC PARADIGMS

Summary. The issues of creating a product requirement document, which is the primary, main document that is guided at all stages of project development, is under consideration. It is proved that the development of the product requirement document is a very important and responsible process, and the washings allowed at this stage of development can lead to very serious consequences. The publications published on the Internet on the largest resource for IT specialists in Europe have been investigated to develop technical specifications and the difficulties encountered by performers. It was found that, for example, one of the biggest problems in the field of website creation is the complete lack of standards for development, design and documentation. It is noted that the preparation of technical specifications for software development is necessary to clearly limit the amount of work that must be performed to achieve the desired result. It is described that inaccuracies and errors that can be made when creating a product requirement document lead to large losses of time, funds and human resources, since the terms of reference are part of the project, regardless of its type, and the main task of the terms of reference is to present the wishes, customer requirements in a possible manufacturing format. The stages of preparation of the terms of reference for software development are considered in detail. After conducting an exhaustive analysis, researching the concepts, structure, stages of creating a product requirement document, there are suggestions and advice on how the user writes the correct task on which you can work and which form the basis of the relationship between the customer and the specialist. It was found out that it is possible to start developing software only after preparing a competent and correct product requirement document, covering all technical aspects of the future project and the wishes of the organization or individual who ordered the work, since this will minimize the likelihood of errors. It is desirable to attract competent specialists from the outside. Of course, only the ability to write a product requirement document will not save you from all problems, but it will allow relations with the IT department to move into a serious plane of cooperation.

Keywords: customer, developer, product requirement document, project, development stage, requirements.

Постановка проблеми. Перед початком будь-якого проектування між замовником проекту і його розробником повинні бути визначені призначення і область застосування проектованого пристрою, а також обговорені в повному обсязі всі його технічні (тактико-технічні) характеристики. З цією метою розробляється спеціальний документ – технічне завдання на проектування цього пристрою або системи [3]. Надалі для розробника технічне завдання є первинним, основним документом, яким керуються на всіх стадіях розробки проекту. Розробка технічного завдання є дуже важливим і відповідальним процесом. Помилки, допущені на цьому етапі розробки, можуть привести до дуже тяжких наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми показав, що такі автори як Дитрих Я., Вигерс К. присвятили різним аспектам створення технічного завдання багато уваги. Наприклад, велика кількість наукових публікацій присвячена проблемам розробки технічного завдання для розробки веб сайтів, зокрема, створенню адаптивного дизайну, організації користувацького середовища. Цій проблематиці присвятили свої дослідження Косухін О.С., Макдональд М., Мойнейро М., Нильсен Я. та ін. На дослідження науковців, а також на практику створення технічного завдання спирається автор цієї статті.

Досліджуючи опубліковані в мережі інтернет статті на найбільш крупному в Європі ресурсі для ІТ спеціалістів про розробку технічного завдання та складнощі, з якими зустрічаються виконавці, іноді здається, що всі проблеми з технічними завданнями лежать на поверхні, але для людей, які намагаються вирішувати ці проблеми, вони часто не такі очевидні. Досліджуючи опубліковані в мережі інтернет статті про розробку технічного завдання та складнощі, з якими зустрічаються виконавці, іноді здається, що всі проблеми з технічними завданнями лежать на поверхні, але для людей, які намагаються вирішувати ці проблеми, вони часто не такі очевидні. Наприклад, однією з найбільших проблем галузі створення сайтів є повна відсутність стандартів розробки, проектування та документування. Технічні завдання все пишуть як доведеться, відсутній єдиний формат, структура документа та вимоги щодо його написання. В результаті менеджери та аналітики, відповідальні за складання технічних завдань, переходячи з одного місця на інше, починають писати технічне завдання у новому форматі за образом та подобою документів, створених у компанії раніше. Як результат – люди вміють писати 3-4 види документів, кожен із своїми глобальними проблемами. Тому, аналізуючи останні публікації, можна зробити висновок про необхідність вирішення цієї проблеми. Підготовка технічного завдання на розробку програмного забезпечення потрібна для чіткого обмеження обсягу робіт, які необхідно виконати для досягнення бажаного результату.

Мета статті. Дослідження неточностей та помилок, яких можна припуститись при створенні технічного завдання та формулювання порад щодо написання користувачем правильного завдання, над яким можна працювати і яке складає основу взаємовідносин між замовником рішення і фахівцем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всі неточності та помилки, яких можна припуститись при створенні технічного завдання (ТЗ), призводять до великих втрат часу, засобів та людських ресурсів. Зміст ТЗ представляє собою частину проекту незалежно від його типу, а основним завданням технічного завдання є представлення побажань, вимог замовника в можливому форматі виготовлення. Грамотно складене ТЗ необхідне для запобігання спірних ситуацій між виконавцем і замовником, коли останній, наприклад, хоче виконати будь-які поліпшення, які не включені в затверджений план дій, виходячи з потреб, що виникли в процесі діяльності підприємства. Наприклад, почати розробку програмного забезпечення без узгодження всіх нюансів майбутньої роботи просто неможливо, тобто без складання хорошого ТЗ це загрожує нерозумінням сторін і відмовою прийняти готове замовлення через його «неповне виконання». В літературі та всесвітній мережі інтернет існує безліч варіантів визначень, що таке технічне завдання.

Технічне завдання – це документ, який визначає властивості, методи і структуру проекту. Він розробляється на основі проведених спеціалізованих аналізів і досліджень, з урахуванням побажань замовника, особливостей бізнес-процесів, жорстких регламентів до кожної деталі.

Простіше кажучи, це деталізована інструкція, де прописуються чіткі і послідовні операції по створенню продукту, що використовуються інструменти і технології, очікувані результати [4].

Технічне завдання – це основний документ всього проекту і опис взаємовідносин між замовником і виконавцем, який дозволяє чітко визначити порядок робіт, обов'язки сторін та терміни виконання проекту [5]. Результат аналізу всіх визначень зводиться до одного: від того, наскільки правильно, точно і чітко складене технічне завдання для виконавця, залежатимуть терміни виконання і успіх проекту в цілому.

Технічне завдання на розробку програмного забезпечення в кінцевому підсумку – це логіка формалізації предметної області для постановки задачі, а також процедури опису, розробки, впровадження, супроводу, оновлення та умови припинення використання інформаційних систем, призначені для накопичення, зберігання і обробки даних за допомогою комп'ютерного обладнання.

Доцільно розглянути чого саме потрібно уникати при розробці технічного завдання. Оскільки, навіть при наявності компетентності, хорошій підготовці можна помилятися. При складанні ТЗ буде розумно дотримуватися деяких правил, що дозволить уникнути помилок і досягти поставлених цілей. Найбільш поширеними помилками є: надмірна деталізація; суперечливі вимоги; розпливчасті формулювання; «два в одному». Одне з основних правил: більше конкретики. Точно складені вимоги із зазначенням ДСТУ, посилання на інші стандарти дозволять запобігти неоднозначному тлумаченню, уникнути нерозуміння виконавцем поставленого завдання. Для складання ТЗ потрібно використовувати сухий, науковий стиль викладу, порівняння небажані. Слід використовувати термінологію галузі, в якій розробляється проект.

Керуватися потрібно наступними правилами: всі зазначені вимоги формулюються об'єктивно, використання суб'єктивного бачення замовника небажано; використовувати словосполучення і терміни відповідають встановленому порядку ділового спілкування – не допускається протиріччя стандартам, в тому числі офіційно не прийнятних в певній сфері; ризики підрядника не повинні перевищувати аналогічні роботи для замовника (це викликає збільшення вартості послуг, що надаються).

Багато клієнтів грішать надмірно докладним описом процесу експлуатації виробу. При цьому акцент повинен бути на результат, а не на те, як повинен виглядати кінцевий продукт. Наявність великої кількості деталей призводить до плутанини, виникнення ряду питань з боку виконавця. Як наслідок: втрата часу, нерозуміння і поява інших труднощів. Вимоги не повинні бути суперечливими. Наприклад, якщо розробляється продукт, який передбачає модернізацію, можна не включати незмінні деталі. Також бажано уникати розпливчастих формулювань. При розробці технічного завдання визначаються основні вимоги і призначення проекту, його функціонал. Замовник повинен детально, але лаконічно сформулювати завдання, що стоять перед виконавцем.

Щоб самостійно написати хороше технічне завдання на розробку програмного забезпечення, потрібно звернутися до існуючого стандарту, а також скласти глосарій – словник термінів і визначень, що фігурують в ТЗ. Це допоможе не «потонути» в численних специфічних термінологіях, часто використовуваних при описі функціональності розроблюваних програмних продуктів. Глосарій служить «містком» між виконавцем і замовником програмного забезпечення, допомагаючи сторонам правильно розуміти один одного в процесі обговорення деталей проекту і в остаточному затвердженні результатів виконаної роботи.

Етапи підготовки технічного завдання на розробку програмного забезпечення [1]. Цей план включає в себе тільки основні етапи, детальне вивчення ТЗ для створення складного і складного продукту може містити набагато більшу кількість пунктів.

1. Ціль проекту. Для створення технічного завдання, необхідно поставити кінцеву мету проекту, тобто охарактеризувати, для чого воно створюється і який функціонал потрібно від розроблюваного програмного забезпечення.

2. Функціональні вимоги. Другий етап полягає у визначенні функціональних вимог, які, на відміну від конкретних, описують «зовнішній вигляд» результату роботи. Тобто вони містять опис дій або функцій, які необхідно отримати в результаті розробки, які можна приблизно охарактеризувати як «при натисканні на кнопку А меню Б має відображатися красиво». Для цього можна використовувати функціональні рішення з інших програм або проектів, які вже реалізовані в код.

3. Особливі вимоги. При підготовці технічного завдання на розробку програмного забезпечення необхідно вказати особливі вимоги щодо технічного виконання проекту. Наприклад, мова програмування, на якій виконавець повинен реалізувати необхідний функціонал майбутньої програми або програмного комплексу.

4. Критерії прийнятності. Визначте чіткі критерії прийняття робіт по продуктивності, функціональності, якості вихідного коду.

5. Терміни конкретизації термінів розробки програмного забезпечення при складанні грамотного ТЗ є обов'язковим пунктом. Необхідно розрахувати терміни, щоб підрядник мав можливість якісно, без аварійного режиму роботи розробити програму. Це також потрібно для встановлення меж відповідальності, при порушенні яких одна зі сторін зазнає фінансових втрат, пов'язаних з невиконанням взятих на себе зобов'язань.

6. Звітність. Якщо належить виконати величезний обсяг роботи, тобто необхідний для реалізації проект складний і об'ємний, найкраще розбити його на етапи. Для кожного етапу необхідно встановити чіткі терміни виконання, після чого необхідно буде надати звітність про виконану діяльність і надати проміжні результати.

7. Відповідальність. При підготовці технічного завдання на розробку програмного забезпечення вкрай обов'язковим буде встановлення чіткої відповідальності для кожної зі сторін, що дозволить максимально підвищити ефективність роботи. При цьому включати не тільки пункт про пору-

шення термінів, а й регламентувати розкриття аспектів проекту, які можуть завдати фінансового збитку, наприклад, замовнику. Найкраще спиратися на чинне законодавство, а також встановлювати власні межі штрафів і санкцій.

У більшості великих організацій внутрішні відносини користувача і розробника неминучі, особливо при створенні виробничих додатків, які потрібні користувачеві на постійній основі. Складність цих відносин може бути обумовлена багатьма факторами, але найчастіше це непорозуміння, яке виникає через те, що сторони говорять на різних «мовах» з різною термінологією. Користувач розуміє, чого хоче, але не може це сформулювати, айтишник розуміє користувача, але побоюється, що результат буде іншим, ніж бачить перший. Результати такого нерозуміння шкодять всьому виробничому процесу: зтягуються терміни вирішення проблем, виникають помилки і прогалини в системах, які потрібні користувачеві, страждає перевантажений некоректними діями сервер, знижується швидкість роботи.

Одним із способів вирішення такого конфлікту є написання завдання на проект – технічного завдання, яке передбачає повне і точне викладення вимог внутрішнього замовника і є своєрідною інструкцією для ІТ-фахівця [2]. Якщо говорити про процес створення технічного завдання, то тут виділяють кілька етапів. Їх послідовне проходження призводить замовника до потрібного доопрацювання.

Ідентифікація – визначення вимог, пошук проблеми.

Аналіз – аналіз вимог, виявлення ключових потреб, узгальнення.

Онбординг – оцінка вимог в контексті можливостей CRM і існуючих бізнес-процесів.

Документація – формальний і докладний опис вимог, узгодження ТЗ.

Зв'язок з розробником – це ітераційна взаємодія з вендором щодо поліпшень відповідно до складеного ТЗ.

Реалізація – це робота розробника по створенню необхідного функціоналу.

Тестування – перевірка працездатності співробітників постачальника, внутрішніх експертів клієнта і кінцевих користувачів з метою встановлення відповідності доопрацюванню і ТЗ, працездатності системи змінам.

В цілому технічне завдання може створюватися на основі вимог декількох рівнів, які можуть перетинатися і співпрацювати при створенні проекту або взагалі не взаємодіяти.

Ось кілька порад щодо написання користувачем правильного завдання, над яким можна працювати і які складають основу взаємовідносин між замовником рішення і фахівцем.

1. Перед складанням технічного завдання користувач повинен зрозуміти, що саме він хоче отримати. Необхідно визначити мету завдання, ключові особливості бажаного результату, намалювати (написати, створити таблицю) для себе бажаний результат роботи.

2. Зібрати документацію, згідно з якою користувач виконує роботу, для якої потрібен додаток (програма). Уважно її прочитати, відзначаючи особливості і тонкощі.

3. Слід розуміти, які параметри слід задавати на вході, яка частота роботи з потрібною програмою (звіт, додаток, утиліта), скільки даних буде приблизно отримано на виході і чи всі вони потрібні (наприклад, якщо потрібна сума виручки від реалізації п'яти категорій товарів за категоріями без найменувань, не варто вимагати створення звіту з мільйона рядків із зазначенням кожного продажу з докладними характеристиками).

4. Детально описати необхідну інформацію, вказати її особливості, винятки, необхідний рівень деталізації. Слід продумати всі дрібниці: формат цифр, округлення, акції, ставки і т.д.

5. Позбавитись від розпливчастих описів, зайвих слів, слів-паразитів в технічному завданні. Перевірити пунктуацію – часто помилки в ній спотворюють сенс завдання. Завданням для проекту є документ і лексика в ньому повинна бути відповідною. Однак не варто намагатися написати все технічною мовою, якщо немає знань термінології на належному рівні.

6. Обговорити письмове завдання з безпосереднім виконавцем, спробувати вирішити всі питання, уважно прислухаючись до думки співрозмовника.

7. Подати завдання на роботу за розумний час до остаточного виконання, щоб була можливість протестувати результат і виправити можливі помилки.

8. Якщо підлеглий також буде користуватися створеним додатком, спробувати пояснити їм особливості роботи з додатком самостійно – це позбавить IT-фахівця від необхідності сто разів пояснювати одне і те ж.

Обов'язкові частини технічного завдання допомагають замовнику зосередитися на проблемі і правильно сформулювати завдання, а виконавцю зрозуміти, чого від нього хочуть. В ідеалі технічне завдання складається при активній участі

розробника, а в результаті виходить приблизно наступна структура: опис вимог кожного механізму і кожного функціоналу; опис реалізації даного функціоналу; вартість робіт на кожному з етапів окремо; загальна вартість робіт за даним технічним завданням; терміни виконання робіт по етапах і замовленню; опис умов установки і ревізійного тестування; пункти про вичерпність технічного завдання та інші умови.

Висновки. Таким чином, після аналізу етапів підготовки технічного завдання для розробки програмного забезпечення, дослідження помилок, які неодмінно виникають при створенні ТЗ проекту, можна виділити наступне. При відсутності належного досвіду в розробці ТЗ бажано залучати грамотних фахівців з боку. Перед складанням завдання потрібно підготувати всю необхідну інформацію і визначитися з обов'язковою для подачі. Потрібно заздалегідь визначити, які саме дані знадобляться підряднику на вході, встановити періодичність робіт і терміни виробництва. Щоб уникнути непорозуміння між сторонами, варто уточнити ТЗ: в окремому розділі змісту відобразити використовувану термінологію, точне тлумачення кожного поняття. Іншими словами, приступати до розробки програмного забезпечення можна тільки після підготовки грамотного і правильного технічного завдання, що охоплює всі технічні аспекти майбутнього проекту і побажання організації або фізичної особи, яка замовила роботи. Це дозволить мінімізувати ймовірність помилок, неточностей. Звичайно, тільки вміння написати технічне завдання не позбавить від усіх проблем, але дозволить відносинам з IT-відділом перейти в серйозну площину співпраці, дозволить користувачеві підвищити свою технічну грамотність і отримати те, що потрібно, а IT-фахівець позбавить його від ряду проблем і зайвих питань.

Список літератури:

1. Вигерс Карл И. Разработка требований к программному обеспечению : учеб. пособие. Москва, 2004. 634 с.
2. Дитрих Я. Проектирование и конструирование. Системный подход / Пер. с польского. Москва : Мир, 1981. 266 с.
3. Electric-guide: Drawing up a technical task for design development of the technical design for the design. URL: <https://electric-guide.com/drawing-up-a-technical-task-for-design-development-of-the-technical-design-for-the-design.html>
4. ABCname: что такое ТЗ и как правильно составляется. URL: <https://abcname.net/ua/info/faq/chto-takoe-tz-i-kak-pravilno-ostavlyaetsya.html>
5. KOLORO: составление технического задания. URL: <https://koloro.ua/ua/sostavlenie-tehnicheskogo-zadaniya.html>

References:

1. Vigers Karl Razrabotka trebovaniy k prohrammnomu obespecheniyu [Development of software requirements]. Moscow. (in Russian)
2. Dytrykh Ya. Proektyrovanye y konstruyrovanye. Systemnii podkhod [Design and construction. Systems approach] / Per. s polskoho. Moscow. (in Russian)
3. Electric-guide: Drawing up a technical task for design development of the technical design for the design. Available at: <https://electric-guide.com/drawing-up-a-technical-task-for-design-development-of-the-technical-design-for-the-design.html>
4. ABCname: Chto takoe tz i kak pravilno sostavlyaetsya [ABCname: what is a TOR and how to write it correctly]. Available at: <https://abcname.net/ua/info/faq/chto-takoe-tz-i-kak-pravilno-ostavlyaetsya.html>
5. KOLORO: Sostavlenie tehnicheskogo zadaniya [KOLORO: preparation of terms of reference]. Available at: <https://koloro.ua/ua/sostavlenie-tehnicheskogo-zadaniya.html>

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-5>

УДК 351/354

Слюняєв А.С.

Національний авіаційний університет

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ АВІАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В статті досліджуються особливості управління в процесі діяльності авіаційних підприємств. Встановлено, що на процеси управління великий вплив здійснює зовнішнє середовище (макросередовище), що включає наступні складові: економічне середовище; політичне середовище; соціальне середовище; науково-технічне середовище; правове середовище; культурне середовище; природне середовище; ідеологічне середовище; демографічне середовище; географічне середовище. Існує ряд факторів внутрішнього середовища, що впливають на сутність публічного адміністрування: цілі системи; стратегія розвитку; функції та методи управління; соціально-культурні, психологічні, професійно-кваліфікаційні характеристики; організаційна культура та фінансові, людські, матеріальні ресурси. Автором підкреслюється, що авіаційна галузь одна з найбільш постраждалих в 2019–2021 роках під час пандемії секторів економіки та, особливо з початком шикоромасштабного вторгнення російських військ авіаційна галузь практично призупинилась.

Ключові слова: управління, авіаційні підприємства.

Slyunyaev Artem

National Aviation University

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE PROCESS OF THE ACTIVITIES OF AVIATION ENTERPRISES

Summary. The article examines the peculiarities of management in the process of aviation enterprises. It was established that management processes are greatly influenced by the external environment (macroenvironment), which includes the following components: economic environment; political environment; social environment; scientific and technical environment; legal environment; cultural environment; natural environment; ideological environment; demographic environment; geographical environment. There are a number of factors of the internal environment that affect the essence of public administration: cells of the system; development strategy; management functions and methods; socio-cultural, psychological, professional and qualification characteristics; organizational culture and financial, human, and material resources. The author emphasizes that the aviation industry is one of the biggest victims in 2019–2021 during the pandemic of economic sectors and, in particular, with the beginning of the large-scale implementation of the Russian military, the aviation industry practically stopped. Management processes are greatly influenced by the external environment (macroenvironment), which includes the following components: economic environment; political environment; social environment; scientific and technical environment; legal environment; cultural environment; natural environment; ideological environment; demographic environment; geographical environment. There are a number of factors of the internal environment that affect the essence of public administration: system goals; development strategy; management functions and methods; socio-cultural, psychological, professional qualification characteristics; organizational culture and financial, human and material resources. The system of public administration is a variety of elements ordered by some relationship or connected by certain features, which can represent a set, which is characterized by: functional purpose, which is determined by the principle or nature of the interconnection and interrelationship of the elements; structure – structure, mutual arrangement of its constituent parts; information flows; interconnections and relationships of system elements. Public administration is the process of the subject's influence on the object, aimed at organizing, preserving, destroying or preserving the object's system in accordance with the set goals. Management as a type of human activity has existed since the need for the joint activity of people arose.

Keywords: management, aviation enterprises.

Постановка проблеми. Глобалізація світогосподарських процесів як відкриває нові можливості, так і створює додаткові загрози для діяльності українських авіапідприємств, які функціонують, на сьогодні, в умовах невизначеності ринку та стрімкої динаміки навколишнього середовища. Авіаційна галузь одна з найбільш постраждалих в 2019–2021 роках під час пандемії секторів економіки. До 2019 року, згідно із даними Європейської організації з безпеки аеронавігації (Євроконтроль), Україна входила до

ТОП-5 країн із найменшим падінням авіатрафіку. За даними, розміщеними на сайті «Укрерорух»: у повітряному просторі, що знаходиться під відповідальністю України, в 2021 році було здійснено 29 тисяч 637 внутрішніх польотів (на 40,4% більше в порівнянні з 2020 роком і тільки на 3,7% менше в порівнянні з 2019 роком), 116 тисяч 932 міжнародних польотів (+69,8% і -28,2% відповідно) і 83 тисячі 944 транзитних польотів (+61,2% і -40,8% відповідно). В 2021 році на державному рівні була ухвалена програма розвитку

вітчизняного авіабудування на 2021–2030 роки із загальним об'ємом інвестицій понад 34 мільярди гривень.

Проте з 24 лютого 2022 року з початком широкорозмітного вторгнення російських військ авіаційна галузь практично призупинилась. 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022/2022-02-24 «Про введення воєнного стану в Україні» (далі по тексту – Указ) на території України було введено воєнний стан. У більшості областей України були розпочаті та наразі ведуться активні бойові дії.

Через високий ризик авіаційній безпеці для цивільної авіації ОЦВС України – згідно з вимогами Повітряного кодексу України та Положення про використання повітряного простору України вжило термінових заходів щодо закриття повітряного простору України для цивільних користувачів повітряного простору. Надання послуг з обслуговування повітряного руху цивільними користувачами повітряного простору України було призупинено. Поряд з цим, особливого значення набуває розробка стратегічних перспектив розвитку авіа галузі, тенденцій запровадження стратегічного менеджменту на авіаційних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою для розробки зазначеної тематики є праці вітчизняних та зарубіжних вчених: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, І.А. Василенко, О.А. Воронько, В.П. Давиденко, В.Б. Дзюндзюк, І.В. Дунаєв, І.В. Журавльова, С.С. Козлов, А.В. Манжула, Н.П. Матюхіна, В.М. Олуйко, Н.Г. Плахотнюк та інших. Теоретичні основи щодо формування авіаційної галузі як однієї з ключових галузей, що сприяє економічному розвитку країни, досліджено в роботах таких науковців, як: М.М. Бірюкова, В.Н. Денисова, М.М. Гнатовського, І.А. Грицяка, Л.М. Ентіна, А.Я. Капустіна, Б.М. Топорніна, О.В. Кресіна, М.Ю. Григорака, М.В. Новикової, В.Г. Пилипчука, Р.А. Калюжного, В.М. Брижка, В.Ф. Опришка, Л.Д. Тимченка, А.О. Четверікова, Ю.С. Шемпученка, В.Г. Афанасьєв, Б.В. Артамонов, Д.О. Бугайко, О.М. Ложачевська, М.В. Новикова, О.В. Ільєнко, С.В. Сіденко, В.В. Матвеев, Н.О. Полянська, В.І. Чужиков, В.І. Щелкунов та інші. Актуальними є наукові дослідження у сфері бізнес-моделювання, методів та принципів формування бізнес-моделей, серед яких найбільш суттєвими можна вважати роботи таких науковців, як: А. Остервальдер, Ю. Піньє, М. Хаммер, Д. Чампі, Г.О. Швиданенко, Л.М. Побоченко, І.І. Набок, М.П. Висоцька, М.А. Ричка, К.В. Сидоренко, Н.В. Ревуцька, М. Портер, В. Міллар, Л.І. Дмитришин, В. Котельніков, О.В. Ареф'єва, І.М. Мягких, В.В. Прохорова, А. Сливоцький та ін.

Метою статті є дослідження особливостей управління в процесі діяльності авіаційних підприємств.

Викладення основного матеріалу. В період 2019–2021 років, у зв'язку з посиленням активності зарубіжних лоу-кост перевізників, підвищенням вимог до рівня безпеки та якості сервісу міжнародними організаціями IATA та ICAO, питання конкурентоспроможності українських авіакомпаній на міжнародному конкурентному авіаринку набуло особливої гостроти.

На процеси управління великий вплив здійснює зовнішнє середовище (макросередовище), що включає наступні складові: економічне середовище; політичне середовище; соціальне середовище; науково-технічне середовище; правове середовище; культурне середовище; природне середовище; ідеологічне середовище; демографічне середовище; географічне середовище. Існує ряд факторів внутрішнього середовища, що впливають на сутність публічного адміністрування: цілі системи; стратегія розвитку; функції та методи управління; соціально-культурні характеристики; організаційна культура та фінансові, людські, матеріальні ресурси.

Обґрунтовано, що в процесі функціонування авіаційних підприємств під впливом численних факторів зовнішнього середовища виникає невідповідність сформованій стратегії розвитку реальним потребам. Тому, одним із основних завдань є формування оптимальних стратегічних напрямів розвитку авіакомпаній, з урахуванням можливостей та загроз зовнішнього середовища. Адже, лише завдяки правильно сформованій довгостроковій стратегії розвитку, авіакомпанії України зможуть підвищити рівень своєї прибутковості та завоювати нові сегменти на міжнародному ринку. При цьому, на наш погляд, однією з найбільш вагомих конкурентних переваг слід розглядати ефективне стратегічне управління, а найбільш придатним інструментом його реалізації – стратегічний аналіз.

Розглянуто особливості стратегічного аналізу як основи для розробки стратегії розвитку вітчизняної авіакомпанії на міжнародному ринку, охарактеризовано основні етапи стратегічного аналізу та методи його реалізації на прикладі конкретної авіакомпанії.

Економічна стратегія ринкового розвитку авіакомпанії – це багатоцільова програма забезпечення стійкого та динамічного розвитку компанії на основі ефективного планування, використання методів маркетингу, оптимізації планів руху, гнучкого регулювання фінансових ресурсів, точного контролю витрат та доходів, стійкої платоспроможності та самофінансування.

Слід зазначити, що розробка стратегії розвитку будь-якої авіакомпанії, яка працює на міжнародному рівні, потребує значних зусиль та професійних навиків фахівців щодо реалізації послідовних етапів стратегічного аналізу як внутрішнього, так і зовнішнього оточення [4]. Отже, стратегічний аналіз є пріоритетним завданням для авіапідприємства, яке прагне утримувати провідні позиції серед своїх конкурентів.

Практика комерційної діяльності авіакомпанії свідчить, що основним пріоритетом має бути стратегічне планування. При розробці стратегічного плану доцільно починати з об'єктивного аналізу поточного стану, усвідомити характер впливу середовища, в якому вона оперує, на її діяльність [2].

При виборі стратегії розвитку необхідно враховувати специфіку діяльності підприємства з використанням системного та ситуаційного підходу [3]. Якщо авіакомпанія визначає зовнішньоекономічну діяльність як одну з пріоритетних, в обов'язковому порядку необхідно формувати спеціалізовані інтернаціональні стратегії під-

приємства, запроваджуючи та підтримуючи нормальне функціонування системи стратегічного управління міжнародною діяльністю підприємства. При цьому, слід пам'ятати, що важливими напрямками діяльності керівників є не тільки розробка стратегії діяльності на міжнародних ринках, але й її правильна реалізація, а також здійснення контролю за її виконанням у довгостроковій перспективі.

Обов'язковим елементом стратегічного аналізу є аналіз зовнішнього середовища, який включає в себе оцінку постачальників, конкурентів та споживачів, а також аналіз запропонованих авіакомпанією та конкурентами послуг перевезень, з метою виявлення стадії життєвого циклу послуг та можливості їх модернізації [5]. Цей аналіз доцільно проводити на засадах складання карти стратегічних груп для визначення положення підприємства серед конкурентів та напрямку його розвитку в наявному конкурентному середовищі. Також необхідні проведення маркетингового дослідження ринку з метою виявлення переваг споживачів та оцінка постачальників для визначення якості пального, повітряних суден та інших компонентів та рівня цін на них в даній галузі.

Ефективність діяльності авіакомпанії в сучасних ринкових умовах значною мірою залежить від факторів зовнішнього середовища, а конкурентна ситуація на ринку міжнародних авіаперевезень, структурні зміни в світовій та національній економіці, рівень інфляції, державне й міжнародне регулювання та інші чинники безпосередньо впливають на перспективи діяльності авіакомпанії та визначають характер подальшої стратегії розвитку [7; 9]. Основним завданням менеджменту авіакомпаній в умовах ринку є вибір оптимальної стратегії розвитку на міжнародних ринках, з урахуванням всіх факторів зовнішнього середовища.

Слід зазначити, що в процесі функціонування авіаційних підприємств під впливом численних факторів зовнішнього середовища виникає невідповідність сформованої стратегії розвитку реальним потребам. Стратегічні невідповідності, у таких випадках, стають сферою управління змінами підприємства.

В процесі стратегічного аналізу можливих стратегічних альтернатив, на наш погляд, доцільно запропонувати наступні варіанти: зростання за рахунок ефективного використання власних ресурсів; злиття, поглинання як засіб збільшення ресурсної бази; перерозподіл внутрішніх ресурсів, зосередження їх на пріоритетних напрямках; припинення непріоритетних напрямків діяльності, не забезпечених ресурсами, за допомогою продажу акцій та активів або внутрішньої переорієнтації.

Комплексний стратегічний аналіз є ключовою складовою процесу розробки стратегії і включає аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища та портфельний аналіз. Невід'ємним елементом, при цьому, є функція контролю обраної стратегії та повернення на початок циклу у разі виявлення певних невідповідностей.

Великий вплив на формат парадигми публічного адміністрування здійснюють цінності орієнтації зі специфічними типами цільових пере-

ваг: 1) теоретичні – істина, знання, раціональне мислення; 2) економічні – практичність, корисність, накопичення багатства; 3) політичні – влада, визнання; 4) соціальні – людські відносини, відсутність конфліктів; 5) естетичні – гармонія, форма і симетрія; 6) релігійні (етика, моральні проблеми). Рекомендується включати до аналізу публічного адміністрування: PEST – аналіз (PEST – згідно перших букв англійських термінів Political-legal (політико-правові), Economic (економічні), Socicultural (соціокультурні), Technological (технологічні). Політико-правові фактори – це урядова стабільність чи нестабільність, податкова політика і законодавство; антимонопольне законодавство, закони по охороні оточуючого середовища, регулювання зайнятості населення, зовнішньоекономічне законодавство; позиція держави щодо іноземного капіталу; профспілки та інші групи тиску (політичні, економічні). Економічні фактори – тенденції валового національного продукту; стадії ділового циклу; відсоткова ставка і курс національної валюти; кількість грошей в обігу; рівень інфляції; рівень безробіття; контроль за цінами і заробітною платнею; ціни на енергоресурси; інвестиційна політика. Соціокультурні фактори – демографічна структура населення; стиль життя; звичаї і уподобання; соціальна мобільність населення; активність населення. Технологічні фактори – державна політика в сфері НТП; захист інтелектуальної власності; витрати на НІОКР з різних джерел. Для адекватного розуміння діяльності публічного адміністрування слід проаналізувати матрицю загроз: матрицю профілю середовища; модель М. Портера конкурентних сил; зовнішніх стратегічних факторів; рівень стратегії вибору. Властивості, що характеризують публічне адміністрування: безперервність функціонування і розвитку системи, яка функціонує на основі конкуренції, багатоманітності форм функціонування і розвитку, здатності його до оновлення та саморозвитку; альтернативність напрямів функціонування на основі прогнозування та вибору альтернатив; формування організованості системи; адаптивність – здатність системи функціонувати при зміні параметрів зовнішнього середовища, адаптації системи до цих змін; організаційність – приближення до показників пропорційності, безперервності, ритмічності, ефективності; стандартизація – забезпечує сумісність даної системи з іншими системами та їх взаємозалежність в умовах розвитку міжнародної кооперації; інноваційний характер розвитку, що направлений на ефективне використання природних ресурсів, праці і капіталу, упровадження патентів і ноу-хау, конкурентоспроможності товарів; упровадження інноваційного шляху, що є єдиним шляхом розвитку економічних систем, які впливають на сталий розвиток сучасного українського суспільства.

Публічному адмініструванню властивий закон забезпечення оптимального функціонування і самореалізації соціального суб'єкта у відповідності з об'єктивними тенденціями через посередництво свідомого впливу на об'єктивні процеси з метою перетворення існуючої можливості Управління суспільством як головне призначення публічного адміністрування – це звернення

до пізнання механізмів самоорганізації складних еволюційних та зверх складних систем у стані, далекому від рівноваги, коли загострюється їх чуттєвість до незначних флуктуацій на мікрорівні, які приводять до зміни поведінки всієї макросистеми.

Руйнування динамічної рівноваги її структур і підсистем публічного адміністрування, вступ їх у «режим із загостренням», фазу кризи, в якій нестійкі структури піддаються швидкій дезінтеграції, приводять до зміни моделей адміністрування. Управління суспільством як головне призначення публічного адміністрування має дослідити: 1) теоретико-методологічні основи аналізу синергетичної парадигми; 2) зміни, які відбуваються в різних системах в умовах нестабільності; 3) дії механізму самоорганізації; 4) можливості соціального управління і суперечлива сутність кризи; 5) ідеї про креативність хаосу, його конструктивність, направленість його просування до нової соціальної організації.

Система публічного адміністрування – це різноманітність упорядкованих деяким відношенням чи зв'язаних певними ознаками елементів, які можуть представляти собою сукупність, для якої характерним є: функціональне призначення, що визначається принципом чи характером взаємозв'язку і взаємовідношення елементів; структура – будова, взаєморозташування її складових частин; потоки інформації; взаємозв'язки і взаємовідносини елементів системи. Публічне адміністрування – це процес впливу суб'єкта на об'єкт, направлений на упорядкування, збереження, руйнацію чи збереження системи об'єкта у відповідності з поставленими цілями. Управління як вид людської діяльності існує з тих пір, як виникла необхідність в сумісній діяльності людей.

Висновки. Кожна історична епоха вносить свої корективи у відношення суб'єкта управління, методи стимулювання, масштаби організації самого процесу, але тільки у ХХ столітті з'явилися і почали розвиватися наукові підходи до соціального управління. Публічне адміністрування в управлінні суспільством являє собою невід'ємну частину людського буття, без якого неможлива сумісна діяльність людей і суспільства в цілому. Ефективне публічне адміністрування є одним із основних факторів соціального прогресу. Управління суспільством як головне призначення публічного адміністрування слід оцінити як акумульовані і логічно упорядковані за певними правилами знання, які представляють собою систему принципів, методів і технологій управління, розроблених на основі інформації, отриманої як емпіричним шляхом, так і в результаті використання досягнень ряду конкретних наук. Часто теорію публічного адміністрування розділяють на два рівні: перший представлений теоріями соціального управління, які являють собою частину політико-економічних і соціально-філософських концепцій, що пояснюють механізм функціонування суспіль-

ства на різних історичних етапах; другий являє собою прикладну дисципліну, яка інтегрує в собі, з однієї сторони, фрагменти фундаментальних наукових теорій, в першу чергу математики, логіки, психології та інших, а з другої сторони – це сукупність практичних знань і навичок, які об'єднують достатньо багатоманітні об'єкти загальною задачею управління.

Управління суспільством як головне призначення публічного адміністрування – це цілеспрямований вплив соціального суб'єкта на власну суспільну, колективну і групову життєдіяльність, що здійснюється як безпосередній (у формах самоуправління), так і через спеціально створені інститути (державу, партії, суспільні об'єднання, кооперативи, підприємства, союзи). Управління – невід'ємна властивість всіх організованих систем різної природи, що забезпечує їх самозбереження і саморозвиток. Публічне адміністрування представляє собою складний процес взаємодії двох сторін: тієї, хто управляє; і тієї, ким управляють, в яких важливу роль відіграють зворотні зв'язки.

Публічне адміністрування може бути представлено як сукупність двох складових підсистем. Традиційна підсистема публічного адміністрування виходить із пріоритету прямих зв'язків, в якій мало уваги зверталось на взаємозв'язок цих двох підсистем, тобто процес управління розглядався як односторонній процес, як жорстко управляючий вплив. Проте суспільство – це складна соціальна система, що володіє внутрішнім механізмом саморегулювання і саморозвитку. Сучасна парадигма публічного адміністрування полягає в розгляді процесу управління як суб'єкту, що передбачає взаємодію двох підсистем – тієї, хто управляє, і тієї, ким управляють, аналіз цих підсистем як відкритих систем, кожна із яких здатна адекватно реагувати на імпульси одна одної. В результаті публічне адміністрування набуває характеру співуправління; управління зверхскладними системами, що являють собою вплив на їх власний механізм саморегуляції і самоуправління з метою його оптимізації. Важливий аспект ефективного публічного адміністрування в управлінні суспільством – досягнення адекватності цих двох підсистем. Для реалізації цілей публічного адміністрування необхідно дотримання принципу необхідної різноманітності: різноманітність управляючої системи повинна бути не меншою, чим різноманітність системи, якою управляють. Процес публічного адміністрування включає в себе три основних компоненти: 1) управлінська свідомість – мисленнєве здійснення процесу управління; 2) управлінська діяльність, що представляє собою реалізацію цілей і задач соціального управління; 3) результат управлінської діяльності. Для публічного адміністрування необхідно виробляти вміння оцінювати соціальні наслідки передбачуваних управлінських рішень, що є соціальним нервом будь-якого управлінського впливу.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Джобулда Ю.П. Аналіз міжнародної конкурентоспроможності авіаційної галузі України. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=15945>

3. Григоров О.М. Міжнародні та національні стандарти аеропортової діяльності. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/1025/978>
4. Дорожня карта єдиного європейського транспортного простору : Офіційний сайт Законодавства ЄС. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0144:FIN:EN:PDF>
5. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 р. № 3393-VI.
6. Висоцька М.П. Аналіз і перспективи розвитку цивільної авіації України. *Стратегія розвитку України*. 2019. № 1. С. 94–99.
7. Набок І.І. Проблеми відновлення світової авіаційної галузі внаслідок коронавірусної кризи / Modern international relations: topical problems of theory and practice: collective monograph / Faculty of International Relations of the National Aviation University; under general editorship of W. Welskopa, Y.O. Voloshin. Lodz : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, 2021. С. 186–192.
8. Грінченко Ю.Л. Напрями вдосконалення державної політики розвитку авіаційної галузі. *Агросвіт*. 2020. № 6. С. 10.
9. Офіційний сайт Міжнародної організації цивільної авіації. URL: <https://www.icao.int/Pages/default.aspx>
10. офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй (ООН). URL: <https://www.un.org/en/>
11. Авіакомпанії України та світу. URL: <https://businessvisit.com.ua/uk/aviakvitki/aviakompaniyi-ukrayini-ta-svitu/>
12. Повітряний кодекс України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
13. Aviation Regulator. URL: <https://www.travelperk.com/corporate-travel-glossary/aviation-regulator/>. 51. 5 aviation trends to watch for in 2022. URL: <https://www.inform-software.com/blog/post/5-aviation-trends-to-watch-for-in-2022>
14. Back to the future? Airline sector poised for change post-COVID-19. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/travel-logistics-and-81infrastructure/our-insights/back-to-the-future-airline-sector-poised-for-change-post-covid19>
15. COVID-19 pandemic and innovation activities in the global airline industry: A review. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160412021003445>
16. Economic Impacts of COVID-19 on Civil Aviation. URL: <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx>
17. Federal Aviation Administration. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Federal_Aviation_Administration
18. Future of Aviation Industry 2035. URL: <https://www.iata.org/contentassets/690df4ddf39b47b5a075bb5dff30e1d8/iata-futureairline-industry-pdf.pdf>

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. No. 30. St. 141 [Constitution of Ukraine: Law of 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Information of the *Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. No. 30. Art. 141].
2. Dzhobulda Yu.P. (2019) *Analiz mizhnarodnoyi konkurentospromozhnosti aviacijnoyi galuzi Ukrayiny* [Analysis of the international competitiveness of the aviation industry of Ukraine]. Available at: <http://nauka.kushnir.mk.ua/p=15945>
3. Grygorov O.M. (2020) *Mizhnarodni ta nacionalni standarty aeroportovoyi diyalnosti* [International and national standards of airport activity]. Available at: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/1025/978>
4. Dorozhnyia karta yedynogo yevropejskogo transportnogo prostiru: Oficijnyj sajt Zakonodavstva YeS [International and national standards of airport activity. The road map of the unified European transport space: Official website of the EU Legislation]. Available at: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0144:FIN:EN:PDF>
5. Povitrianyi kodeks Ukrainy vid 19.05.2011 r. № 3393-VI [Air Code of Ukraine dated May 19, 2011 No. 3393-VI].
6. Vysotska M.P. (2019) *Analiz i perspektyvy rozvytku tsyvilnoi aviatsii Ukrainy* [Analysis and prospects for the development of civil aviation of Ukraine]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy*, no. 1, pp. 94–99.
7. Nabok I.I. (2021) *Problemy vidnovlennya svitovoyi aviacijnoyi galuzi vnaslidok koronavirusnoyi kryzy* [Modern international relations: topical problems of theory and practice] / Modern international relations: topical problems of theory and practice: collective monograph / Faculty of International Relations of the National Aviation University; under general editorship of W. Welskopa, Y.O. Voloshin. Lodz: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, pp. 186–192.
8. Hrinchenko Yu.L. (2020) *Napriamy vdoskonalennia derzhavnoi polityky rozvytku aviatsiinoi haluzi* [Directions for improving the state policy of the development of the aviation industry]. *Ahrosvit*, no. 6, p. 10.
9. Oficijnyj sajt Mizhnarodnoyi organizaciyi cyvilnoyi aviacyi. Available at: <https://avia.gov.ua> (accessed 4 June 2022).
10. Oficijnyj sajt Organizaciyi Obyednanyx Nacij (OON). Available at: <https://www.un.org/en/> (accessed 4 June 2022).
11. Aviakompaniyi Ukrayiny ta svitu. Available at: <https://businessvisit.com.ua/uk/aviakvitki/aviakompaniyi-ukrayini-ta-svitu/> (accessed 10 June 2022).
12. Povitrianyj kodeks Ukrayiny. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (accessed 20 June 2022).
13. Aviation Regulator. Available at: <https://www.travelperk.com/corporate-travel-glossary/aviation-regulator/> (accessed 4 June 2022).
14. Back to the future? Airline sector poised for change post-COVID-19. Available at: www.mckinsey.com/industries/travel-logistics-and-81infrastructure/our-insights/back-to-the-future-airline-sector-poised-for-change-post-covid19. (accessed 10 June 2022).
15. COVID-19 pandemic and innovation activities in the global airline industry: A review. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160412021003445> (accessed 10 June 2022).
16. Economic Impacts of COVID-19 on Civil Aviation. Available at: <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx> (accessed 10 June 2022).
17. Federal Aviation Administration. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Federal_Aviation_Administration (accessed 10 June 2022).
18. Future of Aviation Industry 2035. Available at: <https://www.iata.org/contentassets/690df4ddf39b47b5a075bb5dff30e1d8/iata-futureairline-industry-pdf.pdf> (accessed 10 June 2022).

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-6>

УДК 343.2/.7

Любавіна В.П.¹

Університет державної фіскальної служби України

СУТНІСТЬ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ТА СПОСОБИ БОРОТЬБИ

Анотація. У статті розкрита сутність протиправних дій у сфері інноваційних технологій, що завдають шкоди інтересам нашої держави, організаціям та громадянам в цілому. Проаналізовано, що однією з основних проблем боротьби з кіберзлочинами є прогалини у чинному законодавстві. У статті розкрита сутність «кіберзлочинності», розглядаються особливості злочинів у сфері комп'ютерної інформації відповідно до чинного кримінального законодавства України, проведений аналіз особистості комп'ютерного злочинця. Також висвітлені окремі види кіберзлочинів. Інформаційні технології роблять людей більш вразливими перед широким спектром загроз, і тому автором запропоновані також запобіжні заходи, які можуть прийняти користувачі Інтернету та комп'ютерів, щоб захиститися від кібератак.

Ключові слова: кіберзлочинність, кіберзлочини, інноваційні технології, комп'ютерна інформація, особистість комп'ютерного злочинця, інформаційні злочини, сучасні інформаційні технології.

Lyubavina Victoria

University of the State Police of Ukraine

THE ESSENCE OF CYBERCRIME AND METHODS OF FIGHTING IT

Summary. The article reveals the essence of illegal actions in the field of innovative technologies that harm the interests of our state, organizations and citizens as a whole. It has been analyzed that one of the main problems in the fight against cybercrimes are gaps in the current legislation. The article reveals the essence of "cybercrime", considers the specifics of crimes in the field of computer information in accordance with the current criminal legislation of Ukraine, and conducts an analysis of the personality of a computer criminal. Certain types of cybercrimes are also highlighted. Information technology makes people more vulnerable to a wide range of threats, and therefore the author also suggests precautions that Internet and computer users can take to protect themselves from cyberattacks. The peculiarity of cybercrime is that criminals can operate from almost anywhere in the world and mask their tracks relatively well. In addition, the crime scene does not necessarily have to coincide with the crime scene. Thus, we believe that in order to counteract crimes committed with the use of modern information technologies in our state, it is necessary to constantly increase the security of information systems, develop modern information technologies, improve legislation in the field of information crimes, develop competitive means of informatization, expand international cooperation of Ukraine in the field safe use of information resources. In today's world, cybercrime is a serious threat to society and its information security. Cybercrime creates a complex of social problems that require immediate response and effective resolution. With the improvement of information technologies, cybercrime is also improving, which is manifested in many spheres of life and activity of a person and society as a whole. Therefore, the conducted analysis does not cover all the problems related to the cyber security of society and the state. Moreover, with the development of information and telecommunication technologies, new ways of committing crimes and methods of countering law enforcement agencies will appear.

Keywords: cybercrime, cybercrimes, innovative technologies, computer information, the personality of a computer criminal, information crimes, modern information technologies.

Постановка проблеми. З кожним днем кіберзлочини отримують все більшу розповсюдженість. Насамперед це пов'язано із недосконалістю чинного законодавства України в області здійснення розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації, а також щодо можливості перегляду та внесення змін до законодавства України. На сьогоднішній день використання інформаційних технологій не має меж. Майже кожен чув про таке явище, як кіберзлочинність і можливо навіть особисто з нею зіштовхувався. Комп'ютери, мобільні телефони та Інтернет змінили сучасну життя. Вони дають населенню безліч переваг.

Однак інформаційні технології також роблять людей більш уразливими перед широким спектром загроз, а вони, у свою чергу, можуть при-

звести до фінансових втрат або завдати шкоди репутації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки було написано і опубліковано ряд монографічних робіт, присвячених дослідженню різних аспектів провини і її форм, таких авторів як: В.І. Антипов, Е.Л. Кочкіна, О.В. Манжай, В.А. Москальчук, К.М. Євдокимов, Г.А. Гундеріч, Є.В. Полікарпова, А.М. Пахомов, Н.В. Савчук.

Ціль статті полягає в аналізі сутності та особливості кіберзлочинів в Україні. Кіберзлочини частіше відбуваються заради економічних цілей. Це може бути, наприклад, нанесення економічної шкоди у вигляді крадіжки коштів та конфіденційної інформації. До інших видів цілей відносяться політичні – заповдіння шкоди основним державним і політичним інститутам, що

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4715-1749>

підриває систему владних відносин і довіри до влади. Третій вид цілей – ідеологічні: поширення ідей та ідеологій з метою вербування інтернет-користувачів у ряди, наприклад, радикальних терористичних та націоналістичних угруповань. Зрештою, до четвертого виду цілей ми відносимо соціально-психологічні, такі як нанесення морального, психологічного шкоди громадянам.

Виклад основного матеріалу. Щодо наукових підходів до визначення понять «кіберзлочин» і «кіберзлочинність» слід пояснити, що частина вчених пов'язує їх із специфічним предметом злочину – комп'ютером (комп'ютерною технікою) чи комп'ютерними даними та способом вчинення злочину – з використанням вищевказаних предметів для вчинення злочину [6, с. 338] або з певним місцем його вчинення, яким є кіберпростір [1, с. 17], віртуальний простір [2, с. 173].

Кіберзлочинність – це явище у всьому світі, яке не зупиняється ні на кордонах країни, ні за зачиненими дверима. Вона може відбуватися скрізь, де люди використовують комп'ютери, смартфони та інші ІТ-пристрої – в компаніях, державних установах, університетах, вдома та в дорозі.

Слід зауважити, що незначна помилка в керуванні цифровим життям може «відкрити двері» для кіберзлочинців. Злочини, у яких злочинці використовують сучасні інформаційні технології, у широкому сенсі називаються кіберзлочинністю. Отже, кіберзлочинність – це спроба шахрайства, яка досягає потенційну жертву електронною поштою.

Однак у більш вузькому значенні цей термін включає злочини, націлені на самі комп'ютерні системи та мережі. Це також може бути кібершпигунство або кібертероризм.

Таким чином, протиправні дії у сфері інноваційних технологій, що здійснюються з використанням мережі Інтернет немає та комунікаційних пристроїв, на даний час все частіше стали застосовуватися в злочинних цілях проти інтересів різних держав, у тому числі і України, організацій та громадян. Кібершахрайство, інформаційні блокади, тероризм, комп'ютерний шпигунство, неправомірний доступ до особистої інформації (акаунти в соціальних мережах, електронні пошти) та інші злочинні посягання завдають значної майнової шкоди, зазіхають на національну безпеку держави.

Особливість кіберзлочинності полягає в тому, що злочинці можуть діяти практично з будь-якої точки світу та відносно добре маскувати свої сліди. Крім того, місце злочину не обов'язково має збігатися з місцем скоєння злочину.

Саме проблемі інформаційної (комп'ютерної) безпеки в державі повинна приділятися особлива увага. Варто зазначити, що держави приймають заходи щодо об'єднання зусиль у сфері боротьби з кіберзлочинцями. Наприклад, у 2009 р. в Естонії відкрився Центр колективної кібербезпеки під керівництвом НАТО. 25 січня 2018 р. розпочав роботу Глобальний центр з питань кібербезпеки під егідою Всесвітнього економічного форуму у Давосі.

У сфері правового регулювання кіберзлочинності окремої уваги заслуговує на проект конвенції ООН «Про співробітництво у сфері протидії інформаційної злочинності», створений

російськими розробниками. В ньому представлені цілі, які полягають у профілактиці виявлення злочинів на інформаційній сфері на ранніх стадіях, забезпечення карантості даних порушень, безпосереднє співробітництво країн у вирішенні подібних питань, що полягає у створенні та розвитку кадрів та надання допомоги один одному (ст. 1). У цій конвенції докладно розкриваються багато специфічних інформаційних термінів. Наприклад, «бот-мережа» означає два і більше пристроїв ІКТ, в модуль яких завантажені вірусні програми, управління якими проводиться таємно. Встановлено також відповідальність за незаконне отримання інформації у електронній формі (гл. 2).

Для ефективності боротьби з подібними інцидентами, у ст. 57 Конвенції кожному державі пропонується сформувати інформаційний центр, який буде працювати цілодобово [4].

Аналізуючи цю Конвенцію, необхідно зазначити, що в ній зібрано значна кількість відомостей, завдяки яким можна вдосконалити заходи щодо боротьби з кіберзлочинністю. У ній: представлена конкретна програма по здійсненню навчання кваліфікованих спеціалістів, які займаються здійсненням інформаційної безпеки; акцентується увага на необхідності проведення усіма країнами єдиної політики у боротьбі з кіберзлочинністю та активної взаємодопомоги.

Крім того, доповідь Групи урядових експертів з досягнень у сфері інформатизації та телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки щорічно представляється Генеральним Секретарем, де країни-учасниці дають звіт про проведені заходи в галузі інформаційної безпеки.

Тому, саме прийняття національних стратегій у сфері кібербезпеки стало невід'ємною частиною політики держав. Наприклад, у Німеччині існує федеральне агентство Національний центр кібербезпеки, здійснює захист національної інфраструктури від кібератак. Під кіберзлочинністю слід розуміти соціально-правовий феномен, що проявляється в забороненій законом про кримінальну відповідальність предметній діяльності (кримінальній активності) частини населення з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), телекомунікаційних систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [5, с. 19].

В Україні з метою своєчасного реагування на нові кібератаки правоохоронні органи орієнтовані на ведення моніторингу ситуації, що складається в мережі Інтернет, підвищення кваліфікації співробітників, методичне забезпечення їх діяльності.

Таким чином, вважаємо, що з метою протидії злочинів, скоєних з використанням сучасних інформаційних технологій у нашому державі слід постійно підвищувати безпеку інформаційних систем, розвивати сучасні інформаційні технології, удосконалювати законодавство у сфері інформаційних злочинів, розвивати конкурентоспроможні засоби інформатизації, розширювати міжнародне співробітництво України у сфері безпечного використання інформаційних ресурсів.

Необхідно врахувати, що в епоху стрімкого та активного розвитку цифровізації інформаційні технології стають невід'ємною частиною повсякденного життя будь-якого громадянина,

робітників процесів та діяльності державних органів та бізнесу, тому особливе увагу потрібно приділяти особистої кібербезпеки.

Очевидно, що Україна знаходиться на початковому етапі впровадження інститутів та механізмів у сфері кібербезпеки, проте певна законодавча база вже створена, і тому необхідно її дотримуватися та вдосконалювати.

З кожним днем кіберзлочини отримують все більшу поширеність,

їх кількість значно збільшується. Виникає все більше нових видів злочинів, до кожного з яких потрібно підбирати відповідні методи боротьби, що викликає певні проблеми, насамперед тому, що спіймати кібершахрая набагато складніше, ніж звичайного злочинця.

Боротьба з кіберзлочинністю ускладнюється цілою низкою факторів:

– кіберзлочинці – це не звичайні шахраї, а добре навчені та зазвичай ховаються за екраном свого комп'ютера. Таку особу вирахувати набагато складніше, ніж звичайного злочинця;

– зіткнувшись з кіберзлочинами, співробітники правоохоронних органів потребують допомоги висококваліфікованих спеціалістів у сфері програмування, в яких, як і раніше, відчувається брак;

– досить важко здійснювати контроль за вже існуючими, постійно оновлюються і знову виникають видами кіберзлочинності.

У сучасному світі кіберзлочинність є серйозною загрозою суспільству та його інформаційною безпекою. Кіберзлочинність породжує комплекс соціальних проблем, які вимагають негайного реагування та ефективного дозволу.

Найбільша частина кіберзлочинності залишається за рамками статистики – можна з упевненістю стверджувати, що до офіційної статистики потрапляє лише десять, у кращому разі двадцять відсотків скоєних діянь.

Структура кіберзлочинності відрізняється помітно у різних країнах залежно, передусім, від характеру і рівня розвитку інформаційних технологій, поширення мережі Інтернет, використання електронних сервісів та електронної комерції тощо. Структура кіберзлочинності злочинності, наприклад, США, виглядає так. За даними одного з досліджень, 44% склали крадіжки грошей з електронних рахунків, 16% – пошкодження програмного забезпечення, стільки ж – викрадення секретної інформації, 12% – фальсифікація інформації, 10% – замовлення послуг за чужий рахунок [8, с. 38].

Для проведення максимально ефективної політики у сфері протидії кіберзагрозам необхідно у повній мірою використовувати досягнення та ресурси набирає обертов процесу цифровізації. Цифровізація може зіграти важливу роль у по-

літиці щодо забезпечення національної та інформаційної безпеки країни. Правильне впровадження та використання цифрових нововведень значно спростить завдання захисту як персональних даних користувача, так і секретних матеріалів державного рівня та значення [9, с. 259].

З удосконаленням інформаційних технологій вдосконалюється і кіберзлочинність, яка знаходить прояв у багатьох сферах життя та діяльності людини та суспільства в цілому.

Захист від цього виду злочинів передбачає кореляцію зусиль на рівні міжнародного співробітництва та взаємодії.

Для проведення ефективної політики по боротьбі з інформаційними правопорушеннями та кіберзлочинами можуть бути вжиті такі заходи:

1) удосконалення технологій, що діють виявленню кіберзлочинів у мережі, а також способів проведення розслідувань даних правопорушень;

2) максимально широко використання технології блокчейн для протистояння кіберзагроз;

3) розвиток ресурсів штучного інтелекту та їх послідовне впровадження у сферу розслідування кіберпреступств;

4) посилення відповідальності за вчинення кіберзлочинів;

5) цілеспрямована боротьба з кібертероризмом у всіх його можливих формах та проявах.

Висновки з дослідження і перспективи подальшого наукового пошуку. Отже, проведений аналіз охоплює далеко не всі проблеми, пов'язані з кібербезпекою суспільства і держави. Більше того, з розвитком інформаційно-телекомунікаційних технологій з'являтимуться нові способи скоєння злочинів та методи протидії правоохоронним органам.

Безумовно, не можна просто обмежити до тих чи інших інтернет-сервісів. Без належного правового регулювання проблему вирішити неможливо, необхідно підвищувати відповідальність за розміщення в мережі забороненого контенту, формувати правові та організаційно-технічні механізми протидії протиправної діяльності в даній сфері. Перш за все, слід зауважити, що держава веде активну політику в рамках протидії кіберзлочинності та злочинам, що вчиняються з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Однак на даний момент це заходи не профілактичні, не запобігають і не запобігають значущий вид злочинних посягань, а, по більшій частині, – контрзаходи у відповідь на вже скоєні злочини або дії, спрямовані на їх припинення. Як би це сумно не звучало, сучасний злочинець значно швидше освоює простори Інтернету, активніше вивчає, розробляє та застосовує нові технічні розробки.

Список літератури:

1. Бутузов В. М. Співвідношення понять «комп'ютерна злочинність» та «кіберзлочинність». *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2010. № 1(3). С. 16–18.
2. Іванченко О. Ю. Кримінологічна характеристика кіберзлочинності, запобігання кіберзлочинності на національному рівні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 172–177.
3. Книженко О. О. Сучасний стан злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 7. С. 122–127.
4. Конвенція про кіберзлочинність : міжнародний документ від 23.11.2001 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575

5. Кравцова М. О., Литвинов О. М. Запобігання кіберзлочинності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2016. 212 с.
6. Манжай О. В. Використання кіберпростору в оперативно-розшуковій діяльності. *Право і Безпека*. 2009. № 4. С. 215–219.
7. Савчук Н. В. Кіберзлочинність: зміст та методи боротьби. *Теоретичні та прикладні питання економіки* : зб. наук. пр. Київ : Вид.- поліграф. центр «Київ. ун-т», 2009. Вип. 19. С. 338–342.
8. Селіко Ю., Прохоров А. Internet – відмичка для комп'ютера. *Комп'ютер-прес*. 2002. № 3.
9. Шинкарецька Г. Г., Берман А. М. Цифровізація та проблема забезпечення національної безпеки. *Освіта і право*. 2020. № 5. С. 254–260.

References:

1. Butuzov V. M. (2010) Spivvidnoshennia poniat «kompiuterna zlochynnist» ta «kiberzlochynnist» [Correlation of the concepts "computer crime" and "cybercrime"]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy*, no. 1(3), pp. 16–18. (in Ukrainian)
2. Ivanchenko O. Y. (2016) Kryminolohichna kharakterystyka kiberzlochynnosti, zapobihannia kiberzlochynnosti na natsionalnomu rivni [Actual problems of domestic jurisprudence Criminological characteristics of cybercrime, prevention of cybercrime at the national level]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*, vol. 3, pp. 172–177. (in Ukrainian)
3. Knyzhenko O. O. (2014) Suchasnyi stan zlochniv u sferi vykorystannia elektronno-obchysliuvalnykh mashyn (kompiuteriv), avtomatyzovanykh system, kompiuternykh merezh i merezh elektrozv'iazku v Ukraini [Current state of crimes in the sphere of use of electronic computing machines (computers), automated systems, computer networks and telecommunication networks in Ukraine.]. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, no. 7, pp. 122–127. (in Ukrainian)
4. Konventsiiia pro kiberzlochynnist: mizhnarodnyi dokument vid 23.11.2001 [Convention on cybercrime: an international document]. Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575
5. Kravtsova M. O., Litvinov O. M. (2016) *Zapobihannia kiberzlochynnosti v Ukraini: monohrafiia* [Prevention of cybercrime in Ukraine: monograph]. Kharkiv: Panov, p. 212. (in Ukrainian)
6. Manzhai O. V. (2009) Vykorystannia kiberprostoru v operatyvno-rozshukovii diialnosti [The use of cyberspace in operational and investigative activities]. *Pravo i Bezpeka*, no. 4, pp. 215–219. (in Ukrainian)
7. Savchuk N. V. (2009) Kiberzlochynnist: zmist ta metody borotby [Cybercrime: content and methods of combat]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky: zb. nauk. pr.*, vol. 19, pp. 338–342. (in Ukrainian)
8. Seliko Yu., Prokhorov A. (2002) Internet – vidmychka dlia kompiutera [Internet – a lock for a computer Computer-press]. *Kompiuter-pres*, no. 3. (in Ukrainian)
9. Shinkaretska H. G., Berman A. M. (2020) Tsyfrovizatsiia ta problema zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [Digitization and the problem of ensuring national security]. *Education and law*, no. 5, pp. 254–260. (in Ukrainian)

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-7>

УДК 159.922.8

Прокопенко Н.С., Тертична Н.А.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

ПОГЛЯДИ НА ШЛЮБ ТА СІМ'Ю В СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглядаються питання ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Презентовано теоретичний аналіз підходів до розуміння змісту поняття «цінності» в структурі особистості молодої людини, серед яких особливе місце посідає цінність сім'ї та шлюбу. Проведено ґрунтовний опис чинників, що сьогодні впливають на готовність юнаків та дівчат до сімейного життя. Акцентовано увагу на суперечностях та складних питаннях, які існують у поглядах юнацтва на питання сім'ї та її функцій. Представлено результати проведеного емпіричного дослідження за методикою «Тест-карта Юнда» щодо оцінки молодими людьми готовності до сімейного життя та визначення основ взаємин молодого подружжя. Подано ґрунтовний аналіз розуміння юнаками та дівчатами основних функцій сім'ї та ситуативних установок щодо їх реалізації у подружньому житті.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, юнацький вік, сім'я, шлюб, сімейне життя, функції сім'ї.

Prokopenko Nadiia, Tertychna Nadiia

Bogomolets National Medical University

VIEWS ON MARRIAGE AND FAMILY IN THE SYSTEM OF VALUE ORIENTATIONS OF MODERN YOUTH

Summary. The article examines the issues of value orientations of Ukrainian youth that are formed in the modern conditions. It is substantiated that a characteristic feature of the personality of the young person is the focus on one's own future, building life plans and setting goals. The article presents the theoretical analysis of approaches to understanding the concept of "value" in the structure of a young person's personality, among which the value of family and marriage occupies a special place. Value orientations are presented as a significant formation that incorporates various forms of social and individual interaction of the personality, specific forms of understanding the surrounding world, one's past, present and future, as well as the essence of one's own "Me". Values are the central component in the structure of a young personality and, to a large extent, determine the character, content and perspective of life plans, as well as the harmony of person's inner world. It is illustrated that the formed personal values allow to analyze the life path, motivation and goals of a young man or woman, as well as to understand the "tools" they will use to achieve such goals. Attention is focused on the contradictions and complex issues that exist in the views of youth on the issue of the family and its functions. The article presents the results of an empirical study using the method "Test Card of Prof. Yund" regarding young people's assessment of readiness for family life and the determination of the foundations of young married couples' relationships. The article reveals the value of marriage and family in the system of value orientations of a young person in times of martial law, as well as the awareness of youth in matters of family functions such as: creation of a positive psycho-emotional background; maintenance of respectful, friendly relations with relatives and close friends; economic function; production and labor activity; establishment of a healthy family and household regime; intimate life; childbirth; parenting; social self-improvement; constant updating, development of communication skills. Lastly, the article provides a thorough analysis of young men's and women's understanding of the main family functions and situational attitudes regarding their implementation in married life.

Keywords: value orientations, youth, family, marriage, family life, family functions.

Постановка проблеми. Характерною особливістю особистості в юнацькому віці є її спрямованість на власне майбутнє, на побудову життєвих планів та постановку цілей. Таке визначення свого життєвого шляху обов'язково пов'язане з окресленням, структуруванням та переоцінкою цінностей. Звичайно, що в аналізі складних явищ оточуючої дійсності молодій людині інколи бракує гнучкості і життєвого досвіду, впевненості і розуміння способів вирішення тих чи інших питань, певної критичності й об'єктивності у ставленні до себе та до своїх завдань. Саме тому, невеликий життєвий досвід у переплетенні з максималістичними позиціями та необхідністю приймати важливі рішення

для побудови свого майбутнього роблять цей період досить складним [1]. Водночас, ціннісні орієнтації визначають характер, змістовне наповнення та перспективність життєвих планів, гармонію внутрішнього світу особистості, мотивацію та поставлені цілі юнака чи дівчини, а також дають зрозуміти «інструменти», які вони будуть використовувати для їх досягнення. Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує, з одного боку, цілісність особистості, сприяє її самоздійсненню, а, з іншого боку, лежить в основі її ефективної соціалізації та реалізації соціальних очікувань [2].

Ціннісні орієнтації сучасного юнацтва формують нинішні пріоритети суспільства, серед них

традиційні – кохання, дружба, здоров'я, освіта, взаєморозуміння молоді з дорослими та однолітками. Не менш актуальним питанням в даний, хоча і надзвичайно складний, час є створення молодими людьми власної сім'ї [3].

На сьогодні війна загострила відчуття значущості родини та ще на щабель підняла рівень відповідальності кожного. Можливо, саме цей момент вніс певну поляризацію у погляди молодих людей. З одного боку, частина юнацтва, розуміючи, що життя сьогодні достатньо непередбачуване, погано прогнозоване, а світ показує, що все може змінитись за хвилину, намагається не брати на себе відповідальність за створення нової сім'ї і не вступає у шлюб, відкладаючи такі важливі речі на потім. З іншого боку, частина молодих людей вважає, що прокрастинація ідеї створення сім'ї абсолютно не виправдана. Життя відбувається тут і тепер, воно продовжується, попри всі страхиття війни, а сім'я є тією опорою, що дозволяє вистояти.

Цінність сім'ї, сімейного способу життя та благополуччя дітей були і залишаються домінуючими цінностями української молоді. Тому вивчення поглядів на сім'ю та шлюб серед юнацтва та їх готовності до такого важливого кроку у своєму житті є актуальним питанням у психологічній проблематиці наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сім'я є найважливішим інститутом суспільства і виховання дітей. Саме шлюб традиційно вважається соціально схваленою та закріпленою законом формою сімейних стосунків [3].

На сьогодні Україна, як і більшість європейських країн, переживає кризу інституту сім'ї, що демонструють такі несприятливі демографічні показники як: нестабільність шлюбних відносин; поширення альтернативних форм сімейних стосунків, зокрема, поширення незареєстрованих шлюбів та одностатевих зв'язків; низький рівень народжуваності; народження дітей жінками, які не перебували у шлюбі; свідомо відмова від вступу у шлюб, від створення сім'ї та народження дітей тощо [3]. Водночас, за результатами дослідження «Молодь України-2018», в останні роки намітилася позитивна тенденція до зменшення кількості неодруженої молоді та збільшення частки молоді, яка бере офіційний шлюб [4].

Таким чином, попри певні ознаки кризи інституту сім'ї, її цінність та довіра до неї в суспільній свідомості сучасного юнацтва досі залишаються стабільно високими.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Ми, переконані, що ціннісні орієнтації молоді відіграють значну роль у побудові сімейних стосунків майбутнього союзу. Сьогодні цінності українців змінені, і спрямовані на досягнення однієї спільної мети. Водночас, важливо дослідити, які думки у сучасної молоді стосовно майбутнього, і чи мотивовані вони в даних умовах будувати родину та вступати у шлюб. Також важливо зрозуміти, чи вплинула воєнна ситуація на думки молоді стосовно родинних зв'язків та стосунків, та які цінності всередині сім'ї молоді вважає найважливішими.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз готовності молодих людей до створення сім'ї, а також обізнаності юнацтва в питаннях функцій сім'ї.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення готовності молодих людей до сімейного життя нами була використана методика «Тест-карта Юнда» [5]. Методика дала нам можливість зрозуміти рівень готовності молодих людей до сімейного життя, визначити установки юнацтва щодо основних функцій сім'ї, та їх реалізації у подружньому житті. Методика складається з десяти питань, які формуються на принципах десяти функцій сім'ї. Серед цих функцій: створення позитивного психоемоційного фону; підтримання шанобливих, доброзичливих відносин із родичами та близькими друзями; господарсько-економічна функція; виробничо-трудова діяльність; налагодження здорового сімейно-побутового режиму; інтимне життя; дітонародження; виховання дітей; соціальне самовдосконалення; постійне оновлення, розвиток комунікабельності. Вибірку дослідження склали молоді люди віком до 23 років. Ми вважаємо, що однією з важливих складових щасливого сімейного життя є розуміння сутності шлюбу та його функцій.

Для глибокого аналізу результатів дослідження ми співставили відповіді по всім десяти функціям сім'ї за методикою «Тест-карта Юнда». Найбільш цікавими були результати за такими функціями сім'ї як виробничо-трудова діяльність, дітонародження та самовдосконалення.

Сьогодні фінансове забезпечення родини – одна із головних функцій сім'ї. Зазвичай основний матеріальний зарібок бере на себе чоловік. Водночас, в сучасному світі роль жінки у фінансуванні родини надзвичайно зросла. Тому, сьогодні особливо актуальним є з'ясування того, як саме молоді люди будуть ставитися до фінансової складової родини, і чи вважають вони за потрібне підтримувати свою половинку у трудовій діяльності (рис. 1).

Як показали результати нашого дослідження, найбільший відсоток опитуваних (67%), вважає за необхідне цікавитись та підтримувати свого партнера у його трудовій діяльності. Така статистика дуже оптимістична, адже завжди прояв щирого інтересу до рідної людини є мотивуючим у роботі. Проте іноді, надзвичайна опіка та переймання справами свого партнера, може нашкодити сімейним стосункам та викликати незадоволення чи агресію зі сторони чоловіка або дружини. Близьким для 20% опитуваних стало твердження «Робота – на роботі, а вдома – час для родини». На нашу думку, інтерпретація цих результатів має два вектори. З одного боку, дійсно, часто свідомо чи не усвідомлено, невдачі на роботі, агресію та дратівливість члени родини приносять у власну домівку. Від цього страждають члени родини, а непорозуміння та емоційне напруження переростають у конфлікти, де саме і виникає така вимога – «Робота – на роботі, а вдома – час для родини». З іншого боку, часто, висловлюючи своє незадоволення та демонструючи роздратованість, член родини у такий спосіб просить у партнера допомоги, просить вислухати його. Іноді прості слова підтримки або навіть мовчазне вислуховування проблеми, можуть підбадьорити партнера, допомогти у вирішенні складних питань. Це стосується і наступного твердження, яке обрало 13% опитуваних. Основою родинних стосунків є, в першу чергу, повага

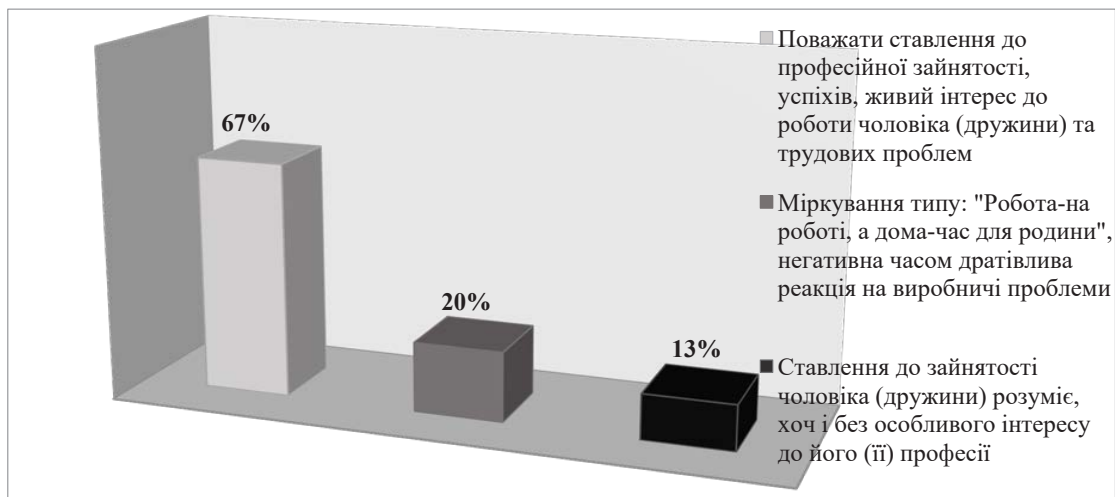


Рис. 1. Функція «виробничо-трудова діяльність» в розумінні сучасної молоді особистості

Джерело: розроблено авторами

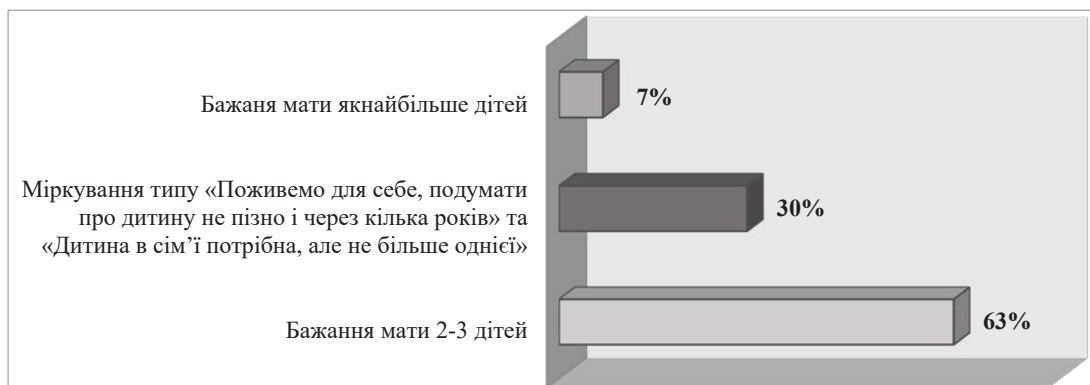


Рис. 2. Ставлення молоді до народження дітей

Джерело: розроблено авторами

до людини, яку кохаєш. Тому, на нашу думку, постійне ігнорування інтересів та трудової діяльності партнера викликає образи і сумніви, які потім переростають у віддаленість між подружжям.

Наступною ми розглянули функцію народження дітей. Нові методи виховання, сучасні технології, нові стандарти навчання – все це мотивує молоді пари до більш виваженого ставлення до готовності дітонородження. Сьогоднішня воєнна ситуація в країні також активно впливає на роздуми та бажання щодо народження дитини. Невизначеність заважає будувати плани на майбутнє, особливо про дитину, адже молоді важливо розуміти, в яких умовах буде зростати нове покоління, і чи вистачить сил та ресурсів для виховання майбутньої дитини (рис. 2).

Як свідчать результати нашого дослідження, 30% опитуваних обрали саме міркування «Поживемо для себе, подумати про дитину не пізно і через кілька років» та «Дитина в сім'ї потрібна, але не більше однієї». Ця установка, є ще одним підтвердженням тези, на якій ми наголошували раніше, що молодь зараз сконцентрована на собі та на проблемах сьогодення. Вона живе, на жаль, одним днем, а родину та народження дітей відкладає на мирний час. Водночас, переважна більшість молодих людей (63%) все-таки прагнуть мати 2-3 дітей, що є хорошим показником,

навіть, якщо це бажання відтерміноване у часі. І лише 7% опитуваних висловили бажання мати якнайбільше дітей, що також абсолютно обґрунтовано, на нашу думку, зважаючи на соціальну та економічну ситуацію в країні.

Аналіз за третьою обраною функцією «саморозвиток в межах родини», засвідчив досить амбітну позицію наших опитуваних.

Ми навчаємось вже життя, здобуємо досвід та намагаємось використовувати його у практичній діяльності. Саморозвиток, в першу чергу, залежить від характеру особистості, а також від рівня домагань та мотивації привнести щось нове та цікаве в цей світ. Проте, часто, при вступі у шлюб молоді люди забувають про саморозвиток та втрачають себе за рутинною буденних сімейних справ (рис. 3).

Водночас, як вважають наші респонденти, саморозвиток в межах родини є дійсно важливим через низку причин. В першу чергу це віднайдення та поєднання спільних інтересів з партнером та членами родини (10% опитуваних). Також саморозвиток може відбуватися як відпочинок у вільний від роботи час або як творчість у вивченні нової справи, 23% опитуваних схиляються до такої думки. Проте, як показало дослідження, 63% опитуваних вважають, що в родині кожен має право займатися своєю справою, бути само-

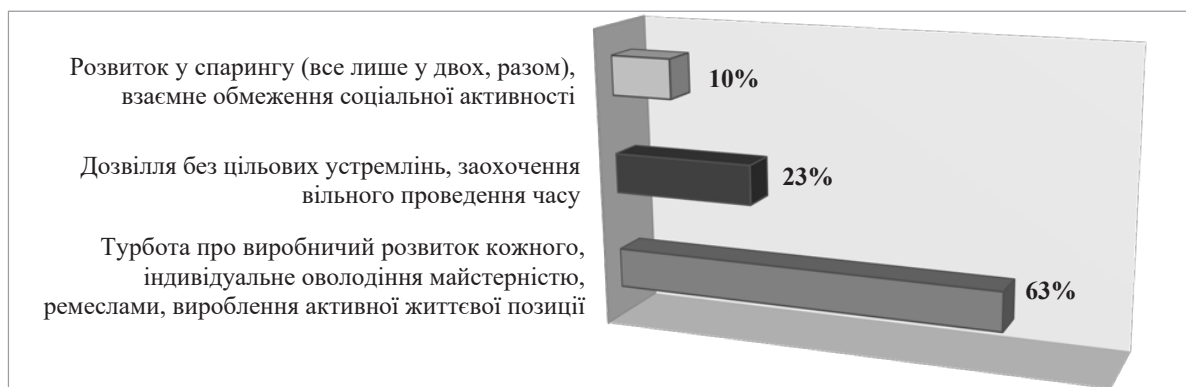


Рис. 3. Саморозвиток в межах родини в уявленнях молоді

Джерело: розроблено авторами

стійними та незалежними один від одного. Мова не йде про відстороненість та відсутність співпраці. Швидше, сучасна молода людина прагне до поваги індивідуальності у шлюбі, можливості свободи вибору у шляхах та напрямках самореалізації. Водночас, така свобода не заперечує близькості, довіри та підтримки, як важливого підґрунтя сімейного життя.

Висновки і пропозиції. Отримані результати в ході проведеного нами емпіричного дослідження, дозволили побачити та зрозуміти, наскільки виражена готовність до створення сім'ї у сучасної української молоді та описати домінуючі установки щодо функцій та основ шлюбу. Вочевидь, сьогодні молоді люди розуміють відповідальність сімейного життя. Проте, для юнацтва характерна деяка суперечність у поглядах на це

питання. З одного боку, цінність сім'ї є однією із центральних у структурі особистості цього віку. З іншого боку, юнаки та дівчата не поспішають зі вступом у шлюб та народженням дітей. Зрозуміло, що майбутнє покоління повинно зростати в мирі та незалежності. Саме так це сьогодні розуміє молодь, вважаючи, що нині важливо прийняти нове сьогодення, яке принесла нам війна, перемогти, відбудувати свій емоційний і психологічний стан, а вже потім створювати родину та народжувати нове покоління щасливих та незалежних людей. Тому, організація психологічної підтримки молодих людей у вирішенні життєвих труднощів, формування позитивних установок на майбутнє є нині одним із важливих питань у діяльності закладів вищої освіти та вагомим внеском у перспективи нашої країни.

Список літератури:

1. Тертична Н.А. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Книга плюс, 2018. 352 с.
2. Долинська Л.В., Максимчук Н.П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с.
3. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / Держ. інститут сімейної та молодіжної політики. Київ, 2016. 200 с.
4. Жданов І.О. Сімейні цінності та розвиток інституту сім'ї – питання національної безпеки України. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/zhdanov/5c794590b5245/> (дата звернення: 20.07.2022).
5. Юнда И.Ф., Юнда Л.И. Социально-психологические и медико-биологические основы семейной жизни. Киев : Вища школа, 1990. С. 26–29.

References:

1. Tertychna N.A. (2018) *Vikova psykholohiia: navchalnyi posibnyk* [Age psychology: a study guide]. Kyiv: Knyha plus. (in Ukrainian)
2. Dolynska L.V., Maksymchuk N.P. (2008) *Psykholohiia tsinnisnykh oriantatsiy maybutnoho vchytelia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv VNZ* [Psychology of value orientations of the future teacher: a study guide for university students]. Kamianets-Podilskyy: FOP Sysyn O.V. (in Ukrainian)
3. Derzh. instytut simeynoi ta molodizhnoi polityky (2016) *Tsinnisni oriantatsii suchasnoi ukraiinskoï molodi. Shchorichna dopovid Prezidentu Ukrainy, Verkhovny Radi Ukrainy pro stanovishche molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2015 roku)* [Value orientations of modern Ukrainian youth. Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine on the situation of youth in Ukraine (according to the results of 2015)]. Kyiv.
4. Zhdanov I.O. (2022) *Simeini tsinnosti ta rozvytok instytutu simi – pytannia natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Family values and the development of the family institution – issue of the national security of Ukraine]. Available at: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/zhdanov/5c794590b5245/> (accessed 20 July 2022).
5. Yunda I.F., Yunda L.I. (1990) *Sotsialno-psihologicheskie i mediko-biologicheskie osnovy semeynoy jizni* [Socio-psychological and medical-biological foundations of family life]. Kiev: Vyischa shkola. (in Russian)

АКТУАЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ВЕБ-КАМ СТРІП-ЧАТІВ У МІЖНАРОДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. У статті описано комплексне, експериментальне, соціально-психологічне дослідження, що проводилося емпіричним лонгітюдним шляхом протягом періоду з початку грудня 2020 по грудень 2021-го року. Проаналізовано гостру сучасну проблему між гендерного спілкування особливого виду. Проведений статистичний зріз даних, визначених експериментальним шляхом. Детально охарактеризовані специфічні риси та особливості даного явища у суспільстві. Визначено наслідки для соціальної між гендерної комунікації. Надані основні властивості групи ризику міжнародних суспільств та вікових категорій. Запропоновані шляхи подальшого опрацювання проблеми та її оприлюднення. Виведені основні кількісні показники, виведені статистичним обчисленням. Розписано, які саме категорії населення залучені до даного виду соціальної активності. Підприємливо виведено основні причини, в першу чергу, з позиції соціальної гендерної безпеки, організації, екології міжособистісних стосунків, особливу увагу надано рекомендаціям з приводу подальших дій щодо дослідження, висвітлення даної проблеми з метою профілактики розповсюдження та створення демографічної загрози, що було виявлено у процесі спостереження. Зроблено спроби підвищення інтересу до проведення експериментів у сфері нових суспільних проблем віртуального комунікаційного середовища, яке останніми роками набуває актуальності та активного наукового залучення. Активно виведено спробу підсумувати у статистичному форматі нові соціально-комунікаційні активності, їх причинно-наслідкові зв'язки утворення та розповсюдження, в першу чергу. Проведено роботу щодо систематизації теоретичних знань та практичних експериментальних здобутків, які поступово виявилися у сукупності та мали практичне підґрунтя, що призводило до комплексного вивчення проблеми віртуального комунікаційного поля. Доведено необхідність профілактичної та соціальної роботи, що допоможе зупинити розповсюдження даного виду міжособистісної гендерної діяльності та зупинити погіршення демографічної ситуації у країнах із розвинутою економікою або тією, що розвивається. Виявлено необхідність проаналізувати статистичні дані та глибинні первісні причини утворення даної віртуальної активності, і вивести чіткий перелік дій з розгляду процесів та етапів проведення безпосередньо профілактики протидії. В такому випадку, спостерігатиметься підвищення антидевої соціальної роботи із гендерного консультування з метою протистояння погіршенню демографічної ситуації у моно-культурному або крос-культурному розрізі, а також – підвищення якості рівня соціальної гендерної комунікації в реалі.

Ключові слова: веб кам, стріп-чат, міжособистісна комунікація, гендерні стосунки, віртуальна комунікація, домінація частоти відвідування, віртуальні ігри, гендерна консультація, безпека сімейного консультування, крос-культурний, гендерний конфлікт, демографічна криза.

Chirkova Tetiana

Kyiv School of Public Administration named after Serhiy Nyzhnyy

THE RELEVANCE OF THE PSYCHOLOGICAL PROBLEM OF DISTRIBUTION OF WEB-CAM STRIP-CHATS IN THE INTERNATIONAL SOCIETY

Summary. The article describes a comprehensive, experimental, socio-psychological study, which was conducted by empirical longitudinal route during the period from early December 2020 to December 2021. The acute modern problem between gender communication is analyzed. The statistical section of the data determined by the experimental route was drawn. The specific features and features of this phenomenon in society are described in detail. The consequences for social between gender communication are determined. The main properties of the risk group of international societies and age categories are provided. The ways of further elaboration of the problem and its publication are proposed. The main quantitative indicators are deduced by statistical calculations. It is pointed which categories of population are involved in this type of social activity. The main causes, first of all, from the standpoint of social gender safety, organization, ecology of interpersonal relationships, were given special attention to the recommendations on further actions for research, coverage of this problem in order to prevent the spread and creation of demographic threat that was revealed in the process of observation. Attempts have been made to increase interest in conducting experiments in the field of new social problems of a virtual communication environment, which in recent years has become relevant and active scientific involvement. The attempt to summarize new socio-communication activities, their cause and effect relationships of formation and distribution, first and foremost, has been actively displayed. Work was carried out on the systematization of theoretical knowledge and practical experimental achievements, which gradually turned out to be a practical basis, which led to a comprehensive study of the problem of the virtual communication field. The need for preventive and social work is proved to help stop the spread of this type of interpersonal gender activity and to stop the deterioration of the demographic situation in countries with a developed economy or developing. The need to analyze the statistics and deep initial causes of the formation of this virtual activity is revealed, and to display a clear list of actions to consider the processes and stages of directly prevention of counteraction. In this case, there will be an increase in anti-problems social work on gender counseling in order to resist the deterioration of the demographic situation in a mono-cultural or cross-cultural section, as well as to improve the quality of social gender communication level.

Keywords: web cam, stip-chat, interpersonal communication, gender relationships, virtual communication, frequency dominance, virtual games, gender consultation, family consultation, cross-cultural, gender conflict, demographic crisis.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3742-3608>

Постановка проблеми. Попередні дослідження, проведені у площині міжнаціонального, крос-культурного консультування подружніх пар, окрім основних висновків вивчення проблеми, мали додаткові, в результаті визначення яких, було започатковано ряд нових досліджень, які мали за мету визначення побічних ефектів міжетнічної гендерної комунікації. Саме так, було створено експериментальну базу для вивчення нових актуальних схем та систем спілкування між партнерами із різних країн, які наразі розповсюджені у тих державах, економічний розвиток яких дозволяє підтримувати високий рівень індустрії розваг комунікаційного виду. Наші спроби виявити, яке саме місце за значенням займає у житті пересічного громадянина низки країн із вибірки віртуальна комунікація гендерного спрямування поступово систематизувалася у комплексне, лонгітудне дослідження, яке виявило нові статистичні дані та призвело до певних висновків демографічної, соціально-психологічної проблематики. В результаті, було доведено існування нової суспільної проблеми міжнародного рівня, наслідки якої можуть мати вплив, як на розповсюдження та розвиток нових форм психологічної залежності, так і створити соціальну загрозу для реального гендерного спілкування, розвитку інституту шлюбу та сімейних відносин, що потребує звернення особливої уваги та, як мінімум, профілактичної роботи з боку практичних психологів, юристів, соціальних служб міжнародного зразка та інших інстанцій, що співпрацюють із сім'ями та консультують пари у шлюбі або проводять комплексну роботу з молоддю. Також метою дослідження є заклик для керівних структур державного управління звернути увагу на загальний соціальний розвиток гендерної культури, виховання та наслідків у вигляді загострення демографічних криз у різних країнах із розвинутою економікою та країн з економікою, що розвивається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно, соціально-психологічні експерименти характеризувалися лонгітудністю статистичних вимірів та актуальністю проблем суспільства, пов'язаних із викликами сучасності. Останні дослідження кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. широко використовували та спиралися на методи віртуального, соціально-мережевого інформаційного пошуку та збору матеріалів, груп досліджуваних та експериментальної бази.

Дослідження крос-культурних гендерних відносин та їх соціально-психологічні особливості були предметом психоантропології й антропології впродовж ХХ го сторіччя, після того перейшли до практичного розрізу етно-психологічного консультування в сучасних європейських суспільствах світу.

Сучасним дослідниками даного напрямку є С. Паттерсон (Patterson С. Н.), А. Леунг (S.A. Leung). Досліджували у своїх роботах крос-культурні соціальні особливості також О.Ф. Бондаренко, Т.І. Чиркова, Дж. Катс, П. Педерсен, Е. Сампсон. Виділяються також дослідники А. Айви (A. Ivey), Е. Сампсона (Edward Sampson та Р. Ардила (R. Ardila).

Наприклад, О.Ф. Бондаренко називав науковий підхід до консультування у контексті куль-

турології «культурно-доречним», П. Педерсен – «культурно-центрованим» (culturally centered), Д. Синха – «коренево культурним» (culturally rooted), А. Паранджпе – «соціально-релевантним» (social-relevant), П. Хейс – «культурно-сензитивним» (culturally sensitive), У. Кім та К. Хванг – «культурно-прийнятним» (culturally appropriate).

Також контекст питання задоволеності шлюбом, узгодженості рольових очікувань у стосунках й адаптивної взаємодії у парі вивчали О.О. Бодальов, В.Н. Дружинін, О.О. Обозов, Г.С. Кочарян, О.С. Кочарян, В.А. Семиченко, В.В. Столін та інші. Дослідження механізмів порушення гендерної взаємодії в сім'ї з метою розробки методів профілактики сімейних конфліктів з урахуванням рольових очікувань займалися вчені Н.М. Ануфрієва, О.Ф. Бондаренко, П.П. Горностай, Л.В. Долинська, С.Д. Максименко, В.Б. Ольшанський, Т.М. Титаренко та ін. У зарубіжній психології теоретико-методологічні засади крос-культурного сімейного консультування розробляли Н. Пезешкіан, К. Роджерс, В. Сатир, Р. Шварц та ін.

Про дослідження механізмів порушення гендерної взаємодії у парі з метою розробки методів профілактики сімейних конфліктів з урахуванням рольових очікувань як одного з найважливішого емоційно-регулюючого компонента сімейних стосунків писали у власних наукових працях Н.М. Ануфрієва, О.Ф. Бондаренко, П.П. Горностай, Л.В. Долинська, С.Д. Максименко, В.Б. Ольшанський Т.М. Титаренко та інші. Питання міжкультурного спілкування, етнічної самосвідомості й ідентифікації досліджували Ю.В. Арутюнян, С.І. Брук, А.І. Донцов, Г.У. Солдатова, Г.В. Старовойтова, И.Д. Ладанов, К. Леві-Строс, М. Мід, Ю.П. Платонов, J. Berry, M. Bond, G. Hofstede, D. Matsumoto, W.G. Stephan, C.W. Stephan, H.C. Triandis та ін.

Мета статті полягає в практичному, статистично обґрунтованому аналізі нової для суспільства соціальної проблеми, яка може обумовити підвищення рівня демографічних та інших соціальних загроз. Навести конкретні цифри експериментального дослідження, через які показати масштабність соціальної проблеми віртуальних комунікацій, що існують актуально у міжнародному суспільстві.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. На тлі останніх подій 2020–2021-го років, пов'язаних із явищами пандемії, ізоляції та самоізоляції більшості людей у різних краях світу, було помічено проблему, розвиток якої став результатом перелічених явищ та отримав особливе загострення саме під час останніх 20-21-х років. Дослідження проводилося на комплексній та лонгітудній основі, тривалість проведення якого тривала загалом від кінця грудня 2020-го року до кінця грудня 2021-го року, тобто у площині виміру усього 2021-го року, коли явище пандемії увійшло у стадію наслідкових явищ.

Проблема веб кам стріп-чатів виявила себе необхідною для глибокого вивчення саме з причини її загострення та особливо розповсюдженості. Виявилось, що проблема проведення вільного часу на спеціалізованих сайтах в віртуальному

чаті, де відбувається комунікація із жінками особливого, еротичного або, подекуди, порнографічного характеру в якості розваги чоловіками у багатьох країнах світу має масштабний характер та посідає наступне місце одразу ж після гральних розваг у віртуальному середовищі. В той час, для представниць, в своїй більшості країн СНГ, які працюють веб-кам моделями для таких стріп-чатів, даний вид роботи має напів-легальний або зовсім нелегальний характер, що створює юридичну проблему на рівні податкової сфери держави. Також для моделей створюється ризик отримати психологічну травму, патологію, захворювання та дисоціалізуватися, внаслідок даної діяльності. Тому дослідження було спрямовано на наукову оцінку реалій фактору ризику для певних груп населення, як на території України, так і на території інших держав.

Пошук відповідей на конкретні виклики часу призвів до виділення наступних показників для вимірювання у дослідженні:

– кількість часу та регулярності, присвяченої веб-кам активності чоловіків-споживачів віртуального проведення часу;

– вікові показники жителів Європи, США, країн Латинської Америки, Азії (чоловіків), які займаються даним видом віртуальних розваг;

– соціальний статус чоловіків, які займаються даним видом віртуальних розваг;

– кількісні фінансові показники, що проходять крізь дану віртуальну систему;

– рейтинг країн світу за кількістю представників, що активно користуються цією системою.

Експеримент було проведено впродовж календарного року за кількома етапами, які носили конфіденційний характер та виконувалися методами глибокого занурення у сферу діяльності, специфічну комунікацію із представниками груп досліджуваних, як з одного, так і іншого боку використання системи. Використовувалися методи спостереження, опитування, які будувалися зі створенням спеціальних опитувальників та виводилися статистичні дані, що вимірювалися протягом усього експериментального періоду.

Для дослідження серед веб-ресурсів було обрано сайт, який, відповідно до всебічного аналізу даних, містив усі середньо-статистичні властивості та середні характеристики за видом даного напрямку веб-сайтів з подібними послугами.

Отже, перший показник, який було досліджено – це **кількість часу та регулярність візиту чоловіків-споживачів віртуальних сайтів**. Результати-висновки наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількість часу та регулярності, присвяченої веб-кам активності чоловіків-споживачів віртуального проведення часу (віртуальної гри)
Домінація ранкових годин від 06:00 до 09:00 – від 2-3 годин проведення, домінація за частотою відвідування віртуального стріп-чату
Вечірній час – від 18:00 до 21:00 або 21:00 – 23:00-24:00 від 3-4 годин проведення часу у віртуальному стріп-чаті

Наступним показником для дослідження стали **вікові показники жителів Європи, США, країн Латинської Америки, Азії** (чоловіків),

які використовують даний вид віртуальної гри у своєму повсякденному житті. Результати наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Вікові показники жителів Європи, США, країн Латинської Америки, Азії – учасників віртуального виду комунікації у стріп-чатах (вік у відсотках)		
70-85 років	20%	
25-70 років: (за розподілом групами)	60%	
35-60 років	20%	15%
25-35 років	25%	
18-25 років	20%	

З результатів таблиці можна побачити, що навіть категорія 70-85 років була представлена у повному обсязі).

Категорія від 25-35 років, при цьому характеризувалася найбільшою сплатоспроможністю та рівнем свободи від сімейних обов'язків, що сприяло високому рівню присутності її на віртуальній грі. Категорія від 18-25 років показала високий рівень сплатоспроможності ще не могла, але показувала високий рівень мотивації до подібного виду розваг, що легко пояснити з демографічної та фізіологічної точки зору.

Спад у порівнянні категорії від 60-70 років можна пояснити тим, що це співпадає з певною кризою з медичинської точки зору у житті чоловіків, проблем зі здоров'ям, необхідністю приділяти увагу онукам, але якщо чоловіки у країнах розвиненої економіки переходять даний віковий рубіж, то статистика показує, що у категорії 70-85 (пенсійний вік закордоном), при фінансовій забезпеченості та можливості відпочивати, подорожувати, мати вже дорослих онуків, тощо, вони складають чималий відсоток у нашій статистиці. При цьому, варто зауважити, що мета та якість спілкування у даній категорії має суттєві зрозумілі відмінності із категорією навіть від 60-70, молодше – тим більше.

Цікавим для дослідження показником став **соціальний статус чоловіків користувачів віртуального сайту приватних чатів, який довів, що в більшості це – великі лідери компаній, топ-менеджери, високо інтелектуальні особистості**, тобто дані веб-платформи – це не центр для маргіналів. Результати наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

Соціальний статус (професії) чоловіків, які використовують даний вид віртуальних стосунків у відсотках %	
Топ-менеджери компаній	60%
Військові	10%
Менеджери середньої ланки, спеціалісти (вчителі, лікарі, IT тощо)	20%
Робочі спеціальності	10%

При цьому, особливістю представників робочих спеціальностей є те, що їх присутність та використання послуг характеризується швидкістю, малим часом перебування у стріп-чаті. А для представників категорії військових використання даних послуг та проведення часу обумовлене

загостренням синдрому ПТСР, що виявляються під час даного виду комунікації.

Кількість коштів, які проходять через цю систему – користувачем віртуального сайту із приватними чатами витрачається від 30 до 100\$ за годину, тобто у середньому чоловіки витрачають на подібне задоволення 2000-5000 доларів на місяць. З цього можна робити висновок про фінансову мотивацію працівниць віртуальних чатів та проблему легалізації такого виду бізнесу з точки зору податкової системи. Рейтинг країн наведено у таблиці 4.

Таблиця 4

Кількість високорозвинених країн та чоловіків з цих країн, а також решти
1. США
2. Італія
3. Швейцарія
4. Данія
5. Нідерланди
6. Норвегія
7. Швеція
8. Британія
9. Франція
10. Японія
11. Індія
12. Латиноамериканські країни
13. Арабські країни
14. Інші країни в одиничному представництві

При цьому, варто зауважити, що латиноамериканські країни характеризуються швидкістю перебування та малим часом, який їх представники-користувачі приділяють візитам на дану веб-платформу.

Теж саме стосується і арабських країн.

Але цікавими для дослідження були не тільки кількісні показники, але й якісні показники, те, що вказували причинами даного проведення часу та розваги, безпосередньо, чоловіки-користувачі системи.

Отже, серед основних причин було перелічено: надмірна емансипація місцевих жінок у надмірній формі, підміна понять, відсутність жіночності, «жіночих якостей» у відносинах, кабальні фінансові умови після розлучень у деяких країнах (Італія тощо).

Тобто, з цього випливає, що дане явище стоїть та корельовано високим рівнем життя у країнах та високим рівнем емансипації.

Висновки. Відповідним структурам, які приймають активну участь у роботі, пов'язаній

із соціальними питаннями молоді та сім'ї у міжнародному середовищі, на всіх рівнях: юридичних, психологічних, соціальної роботи, необхідно звернути увагу на дану гостру та актуальну проблему. Явище віртуальної між гендерної гри набуває особливого розповсюдження за часів пандемії, ізоляції, що призводить до її загострення. Першими у зоні ризику знаходяться країни із високо розвинутою економікою, де існують відповідні фінансові можливості у населення, але ситуація має перспективи розвинути у країнах із економікою, що розвивається, при певній гнучкості та зміні умов. Для останніх, ризик полягає у тому, що саме вони є країнами, які забезпечують працівниками та працівницями даний ринок віртуальних розваг, що призводить до розвитку психологічних залежностей, патологій, хвороб та різкого зниження соціальної відповідальності у категорії жінок віком від 18-60 років, а також – чоловіків різних вікових категорій. Розвиток даної віртуальної індустрії розваг може стати причиною серйозної демографічної загрози у міжнародному суспільстві, якщо взяти до уваги статистичні цифри дослідження, які воно показало. За умови такої кількості залучених до даної соціальної віртуальної гри, порушуватиметься між гендерний баланс у реальному спілкуванні, що є дійсною загрозою для створення нових сімей, і, яка наслідок моральної деградації суспільства, економічної кризи та різкого падіння народжуваності, який вже спостерігається у країнах Європи та США. Виникає реальна необхідність залучення великої кількості психологів у країнах світу на різні напрямки профілактичної роботи із чоловіками для терапії причинно-наслідкових зв'язків залучення до такого виду проведення часу та преференцій побудови стосунків. Також виникає необхідність створення умов для роботи психологів у тісній співпраці із юридичними структурами, які мають розроблювати алгоритми взаємодії із викриванням даного виду бізнесу на території України, проводити реабілітаційні заходи із жінками або чоловіками, які підтримують в якості працівників віртуально-комунікаційні хаби у інтернет-просторі.

Перспективою подальших досліджень є продовження проведення глибоких досліджень у розрізі впливу на учасників даного виду віртуальних комунікацій, як з боку користувачів – вивчення стану, причин та методів профілактики такого виду проведення часу з метою запобігання залежностей та кризових суспільно-сімейних явищ, так і з боку тих досліджуваних, які надають подібні послуги з метою проведення відповідної соціальної, психотерапевтичної та юридичної роботи.

Список літератури:

1. Бондаренко О.Ф. Современное состояние проблематики социокультурных компетенций практикующего психолога. Харьков, 2017. Т. 1. С. 6–17.
2. Bondarenko A.F., Fedko S.L. Socio-Cultural Competence of a Present-Day Counselor: Current Prospects and Future Challenges. Психолінгвістика. Переяслав-Хмельницький, 2017. 214 с.
3. Василюк Ф.Е. Методологический анализ в психологии. Москва : МГППУ, «Смысл», 2003. 240 с.
4. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. СПб. : Питер, 2002. 544 с.
5. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2002. 142 с.
6. Пезешкиан Н. Торговец и попугай. Восточные истории и психотерапия. Москва, 1979. 512 с.
7. Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия. Москва, 1985. 201 с.
8. Титаренко Т.М. Психологія життєвої кризи. Київ : Агропромвидав України, 1998. 348 с.
9. Ivey G. Pure Gold or Therapeutic Alloy? Some Issues Raised By The Conference "Change: Psychoanalytic Perspectives". *Psychology in society (PINS)*. 1998. 23 p.

10. Patterson C. H. Multicultural Counseling: From Diversity to Universality. *Journal of Counseling and Development*. 1996. № 74. P. 227–231.
11. Singha D. Culture and Psychology: Perspective of Cross-Cultural Psychology. *Psychology & Developing Society*. 2002. Vol. 14. № 11. P. 11–25.

References:

1. Bondarenko O.F. (2017) Sovremennoe sostojanie problematiki sociokul'turnyh kompetencij praktikujushhego psihologa [Contemporary state of the problems of sociocultural competences of a practicing psychologist]. *Psihologichne konsul'tuvannja i psihoterapija – Psychological counseling and psychotherapy*, vol. 7(1), pp. 6–17. (in Ukrainian)
2. Bondarenko A.F., Fedko S.L. (2017) Socio-Cultural Competence of a Present-Day Counselor: Current Prospects and Future Challenges. *Psycholinguistics*, vol. 21(1).
3. Vasiljuk F.E. (2003) Metodologicheskij analiz v psihologii [Methodological analysis in psychology]. Moskva: MGPPU, «Smysl». (in Russian)
4. Il'in E.P. (2002) Differencial'naja psihofiziologija muzhchiny i zhenshhiny [Differential psychophysiology of men and women]. SPb.: Piter. (in Russian)
5. L'ovochkina A.M. (2002) Etnopsihologija [Ethnopsychology]. Kyiv: MAUP. (in Ukrainian)
6. Pezeshkian N. (1979) Torgovec i popugaj. Vostochnye istorii i psihoterapija [Merchant and parrot. Eastern histories and psychotherapy]. Moskva. (in Russian)
7. Pezeshkijan N. (1985) Pozitivnaja semejnaja psihoterapija [Positive family psychotherapy]. Moskva. (in Russian)
8. Titarenko T.M. (1998). Psihologija zhittevoi krizi [Psychology of life crisis]. Kyiv: Agropromvidav Ukraini. (in Ukrainian)
9. Ivey G. (1998) Pure Gold or Therapeutic Alloy? Some Issues Raised By The Conference “Change: Psychoanalytic Perspectives”. *Psychology in society (PINS)*, vol. 23.
10. Patterson C.H. (1996) Multicultural Counseling: From Diversity to Universality. *Journal of Counseling and Development*, vol. 74, pp. 227–231.
11. Singha D. (2002) Culture and Psychology: Perspective of Cross-Cultural Psychology. *Psychology & Developing Society*, vol. 14(11), pp. 11–25.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-9>

УДК 141.32(477)

Шморгун О.О.

Центр гуманітарної освіти Національної академії наук України у м. Києві

РЕЛІГІЙНІСТЬ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПОТРЕБА У ГУМАНІСТИЧНОМУ ПСИХОАНАЛІЗІ Е. ФРОММА

Анотація. У статті проаналізовано феномен релігії та релігійної свідомості в контексті філософсько-психологічних підходів до людини у гуманістичному психоаналізі. Доведено, що запропоноване Е. Фроммом дуже широке визначення поняття релігії як «системи орієнтації» – своєрідної світоглядної системи координат, потребує уточнення, оскільки стирає межу між так званими нетеїстичними релігіями або навіть атеїстичними (нерелігійними) переконаннями та феноменом власне релігійної віри, яка насамперед характеризується беззастережною переконаністю в існуванні тих чи інших форм потойбічного буття після смерті, що, своєю чергою породжує цілий психокомплекс некрофільського ставлення до життя (реальності). Показано, що попри всю важливість зробленої Е. Фроммом спроби культур-історичного аналізу феномену релігії у матриархальних та патріархальних суспільствах, поза увагою психоаналітика залишається потужний католицький контрреформаційний рух, що зароджується майже одночасно з процесами Реформації і значною мірою втілює саме «материнське» начало, пов'язане з культом Діви Марії, який, пізніше, уже за доби «весни народів» набуває рис культу Батьківщини.

Ключові слова: Е. Фромм, гуманістичний психоаналіз, екзистенційні потреби, релігія.

Shmorgun Olexandra

Center for Humanitarian Education
of the National Academy of Sciences of Ukraine in Kyiv

RELIGIOSITY AS AN EXISTENTIAL NEED IN THE HUMANISTIC PSYCHOANALYSIS OF E. FROMM

Summary. The article analyzes the phenomenon of religion and religious consciousness in the context of philosophical and psychological approaches to man in the humanistic psychoanalysis of E. Fromm. It is shown that it is in humanistic psychoanalysis that an extremely constructive attempt is made to connect the phenomenon of religiosity with the objectively existing existential needs of a person, which are generated by the "human situation" – the tragic dichotomy of the position of a person as a single living being, endowed with self-awareness and the ability to realize one's own mortality. However, E. Fromm proposed a very broad definition of the concept of religion as an "orientation system" – a kind of worldview system of coordinates, without which a person is unable to act and orient himself in the surrounding reality. The article proves that such a broad view of religion needs to be clarified, as it blurs the line between so-called non-theistic religions or even atheistic (non-religious) beliefs and the phenomenon of religious faith itself, which is primarily characterized by an unconditional belief in the existence of certain forms of afterlife, which, in turn, gives rise to a whole psychocomplex of a necrophiliac attitude towards life (reality). It is shown that between religious consciousness itself, the main component of which is uncritical faith in higher irrational forces, systems of religious beliefs based on it, and non-theistic "religions without God", free from uncritical faith and those that do not recognize the authority of God as the highest authority, and the authority of a person's own conscience, there cannot be relations of subordination and interchangeability. Despite the importance of E. Fromm's attempt at a cultural-historical analysis of the phenomenon of religion in matriarchal and patriarchal societies, the powerful Catholic counter-reformation movement that arose almost simultaneously with the Reformation and largely embodies the very "maternal" principle associated with the cult of the Virgin Mary, which, later, already during the days of the "spring of the peoples", acquires the features of the cult of the Motherland.

Keywords: E. Fromm, humanistic psychoanalysis, existential needs, religion.

Постановка проблеми. Дослідження релігійної свідомості наразі продовжує залишатися актуальним через неспроможність філософських та соціологічних вимірів цього феномену. Адже не дивлячись на тенденцію до секуляризації світової спільноти та українського суспільства, зокрема, релігійна свідомість досі більшою мірою залишається пріоритетною сферою служителів тих чи інших релігійних культур. Гуманістичний психоаналіз Е. Фромма є однією з унікальних спроб одночасно неупередженого (позаконфесійного) психоаналітичного дослідження релігії, як психологічного феноме-

ну та аналізу релігійної свідомості в структурі соціальних зв'язків, як підґрунтя «соціального характеру» – соціологічної категорії, вперше широко застосованої видатним психоаналітиком. Однак, важливо зазначити, що погляди Е. Фромма на релігію та релігійну свідомість значною мірою еволюціонували разом із еволюцією гуманістичного психоаналізу. Отже, на наш погляд, гуманістичний психоаналіз Е. Фромма потребує серйозних досліджень під кутом зору соціо-філософських та психоаналітичних вимірів релігії та релігійної свідомості, які на сьогоднішній день відсутні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема філософського осмислення феномену релігії постає чи не з часів окреслення філософського знання як такого. Однак, в контексті нашого дослідження інтерес становлять насамперед спроби розгляду релігії на стику філософії та психології, з'ясування філософських та соціологічних вимірів релігійної свідомості як психологічного феномену. Зокрема, до таких спроб належать багато в чому опозиційні підходи В. Джемса в роботі «Різноманіття релігійного досвіду» та Дж. Дьюї (збірник статей «Спільна віра»). Переходячи ж до власне психоаналітичних підходів потрібно звернути увагу на фундаментальну працю К.Г. Юнга «Психологія релігії» та «Майбутнє однієї ілюзії» З. Фрейда. Важливо, що Е. Фромм, аналізуючи у своїй програмній праці «Психоаналіз і релігія» психоаналітичні підходи своїх попередників, проводить паралелі між персоналістичною психологією В. Джемса та психоаналізом К.Г. Юнга і, відповідно, між прагматичним підходом Дж. Дьюї та позитивістським налаштуванням З. Фрейда [7, с. 156–157]. До проблематики дослідження примикають також філософський атеїзм Б. Рассела (зокрема, збірник статей «Чому я не християнин») та соціологічний підхід Е. Дюркгайма (робота «Елементарні форми релігійного досвіду»).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. До не вирішених раніше частин загальної проблеми відноситься відсутність критичного розгляду феноменів релігії та релігійної свідомості у гуманістичному психоаналізі Е. Фромма у контексті сучасного філософського дискурсу, а також досягнень психології та соціології.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням статті є критичний розгляд феномену релігії та релігійної свідомості з позицій гуманістичного психоаналізу, еволюції поглядів Е. Фромма на ці феномени в різні періоди творчості, а також їх зв'язку з психоаналітичною концепцією «здорового суспільства», що досі не стало предметом окремих досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб дослідити роль релігії та релігійної свідомості як специфічної екзистенційної потреби, слід насамперед з'ясувати роль і місце релігії в структурі гуманістичного психоаналізу. Людське існування, на думку Е. Фромма, є докорінно конфліктним. Разом з незаангажованістю інстинктивними програмами поведінки, притаманними тваринам, до людини приходить усвідомлення нібито безмежно варіативності сценаріїв власного життя. З іншого боку, саме самосвідомість та усвідомлення власних творчих можливостей одночасно несе з собою усвідомлення власної смертності, як невідворотної данності, яка так чи інакше задає координати будь-яким життєвим стратегіям і починанням.

Та і сама дихотомічна трагічність розколу між, здавалося б, безмежними творчими можливостями людини, породженими розумом і самосвідомістю та крихкістю і вразливістю її фізичного тілесного існування, яке диктує їй постійну залежність від елементарного набору природних факторів, необхідних для виживання, неможливість навіть за більш-менш сприятливих умов ніяким чином

вичерпати всю повноту власних можливостей протягом одного людського життя – адже обираючи якусь одну стратегію, людина з необхідністю мусить відмовлятися від багатьох інших. Все це, на думку Е. Фромма, породжує запитання не про витoki психічних хвороб, набагато більшою загадкою є, як більшості людей вдається за таких обставин залишатися психічно здоровими. Зокрема, Е. Фромм наголошує, що для людини задоволення фізіологічних потреб недостатньо для збереження психічного здоров'я, тому що людська ситуація породжує нові, уже принципово людські екзистенційні потреби.

Такими специфічно людськими потребами є: 1) потреба в причетності – необхідність подолати самотність, відділеність, ізольованість; 2) потреба у подоланні обмеженості власного існування – незадоволеність людини своїм становищем випадкової, пасивної, безсилої істоти породжує стремління стати «творцем», бути творчою активною; 3) потреба у вкоріненості та братерстві – розрив природних зв'язків, неможливість повернення до доіндивідуального існування спонукають кожну дорослу людину до пошуків допомоги, близьких міжособистісних стосунків, захисту; 4) потреба у почутті тотожності – людина з її розумом та уявою потребує уявлення про саму себе, в здатності відчутти себе суб'єктом власних дій, в набутті індивідуальності; 5) потреба в системі орієнтації та потреба у поклонінні – їх основою є невизначеність людської ситуації та необхідність в силу цього сформулювати систему координат для організації сприйняття світу, інтеграції зусиль та осмислення життя. Ця остання екзистенційна потреба у системі орієнтації та пов'язана з нею потреба у поклонінні як емоційному спільному переживанні ідеалів, що сповідує людина, на думку психоаналітика, насамперед може бути описана феноменом релігії та релігійної свідомості.

Однак, приступаючи до справи визначення феномену релігії, Е. Фромм наголошує на складності цього завдання. Так, наприклад, такі цілком світські системи поклоніння, як політичний авторитаризм нікому не спадає на думку називати релігією, зазначає психоаналітик у своїй праці «Психоаналіз і релігія», однак з точки зору психоаналітичного підходу вони цілком на це заслуговують. «У нас просто немає слова для позначення релігії – у якості загальнолюдського феномену, – яке б не викликало якої-небудь асоціації з тим чи іншим конкретним типом релігії, – зрештою підводить підсумок психоаналітик, – через відсутність такого слова, я буду в подальшому вживати термін «релігія»; але хотілося б пояснити з самого початку, що під релігією я розумію будь-яку систему мислення та дії, що поділяється групою, дозволяє індивіду вести осмислене існування та дає об'єкт для відданого служіння» [7, с. 156–157]. В такому вкрай широкому визначенні феномену релігії, запропонованому Е. Фроммом є як свої позитивні, так і негативні сторони, на яких ми зупинимося в процесі подальшого аналізу, наразі ж для нас важливо зафіксувати той факт, що реалізація людиною власних екзистенційних потреб в принципі не може відбуватися поза системою орієнтації, яка має трансцендентний характер відносно ба-

зових фізіологічних потреб, і в цьому сенсі всі люди з необхідністю є «ідеалістами». «Людина не вільна обирати між тим, щоб мати чи не мати «ідеали»; але вона вільна обирати між різними ідеалами, між служіннями владі, руйнуванню чи служінням розуму і любові. Всі люди – «ідеалісти», вони прагнуть до чогось, що виходить за межі фізичного задоволення. Різняться люди саме тим, в які ідеали вони вірять. Як найкращі, так і найбільш сатанинські прояви в людині є суть вираження його «ідеалізму», його духу, а не порухів плоті. Тому релятивізм, згідно якого цінним є будь-який ідеал або будь-яке релігійне почуття, небезпечний та помилковий. Ми повинні зрозуміти ідеали, включаючи ті, які належать до світських ідеологій, як вираження однієї і тієї ж людської потреби і повинні судити про них по їх істинності, здатності розкрити людські сили та стати реальною відповіддю на потребу людини у рівновазі та гармонії її світу», – підводить підсумок Е. Фромм у роботі «Психоаналіз і релігія» [7, с. 160–161].

Сказане відносно неунікної потреби людини у системі орієнтації, незалежно від того, буде вона конструктивною чи деструктивною, так само вірно і відносно реалізації людиною всіх базових екзистенційних потреб – жоден індивід не може їх уникнути, однак в залежності від обраної продуктивної чи непродуктивної стратегії – наслідки їх реалізації можуть бути діаметрально протилежними. Так потреба в залученості може реалізовуватись через любов, а може набувати патологічних форм симбіотичних зв'язків у вигляді підкорення чи оволодіння. Предметом симбіозу можуть ставати люди або зовнішні сили. Повна нездатність реалізувати потребу в залученості призводить до нарцисизму – патологічної фіксованості на собі, не здатності до встановлення зв'язків із зовнішнім світом та його об'єктивного сприйняття. Якщо потребу у подоланні обмеженості власного існування не вдається реалізувати у творчості, вона може виражатись у намаганні самоствердитись через деструкцію, проявляти у неконструктивному бажанні руйнувати. Негативною стороною потреби у вкоріненості та братерстві є нездатність подолати те, що Е. Фромм називає інцестуальними зв'язками – некритичну прив'язаність до сім'ї, роду, держави, церкви. Потреба у почутті самототожності, якщо його не вдається досягти у становленні справді неповторної індивідуальності, може компенсуватись такими «замінниками», як відчуття належності до нації, релігії, соціальному класу, роду занять, тобто підміняти так званою «стадною» ідентичністю, за якої відчуття самототожності досягається через приналежність до натовпу. Що ж до потреби у системі орієнтації та об'єкті поклоніння, то, як уже зазначалось, відповіддю на цю потребу можуть бути різноманітні теїстичні або нетеїстичні системи.

Однак, важливо наголосити, що місце релігії та релігійних потреб в структурі екзистенційних потреб, окреслених Е. Фроммом, особливе. З одного боку, вона є системою орієнтації, тому є основою світоглядної картини світу та відправною точкою для реалізації решти потреб – саме від неї залежить, будуть вони реалізовуватись конструктивно чи деструктивно. З іншого боку, Е. Фромм переконаний, що людина сприймає

світ не лише раціонально, а й емоційно, буквально переживає всім тілом зв'язок з оточуючою реальністю та іншими людьми. Отже, надзвичайно важливим виміром будь-якої системи орієнтації, і, відповідно, релігії – є потреба в об'єкті поклоніння, що проявляється у спільному емоційному переживанні єднання.

Також гуманістичний психоаналіз наголошує на тому, що людина в принципі не може задовільними будь-які свої екзистенціальні потреби поза соціумом. Саме тому одним із ключових концептів гуманістичного психоаналізу є «соціальний характер». На думку Е. Фромма, соціальний характер визначає «взаємозалежність між структурою характеру середнього індивіда та соціальною структурою суспільства, в якому існує цей індивід... Соціально-економічна структура суспільства формує соціальний характер своїх членів таким чином, що їм хочеться робити те, що вони повинні робити. Разом з тим соціальний характер справляє вплив на соціально-економічну структуру суспільства, діючи при цьому або як цемент, що надає їй більшої стабільності або, за певних обставин, як динаміт готовий її підірвати» [6, с. 152].

Е. Фромм виділяє «не плідні» орієнтації соціального характеру, до яких він відносить: рецептивну (орієнтовану на пасивне отримання благ із зовнішнього світу), експлуаторську (таку, що схильна до агресивного оволодіння), користлюбну (ізолювану від оточуючого світу) та ринкову (орієнтовану на цінності обміну). Всім цим деструктивним типам, Е. Фромм протиставляє плідну орієнтацію, що є типом характеру, для якого головною метою є зростання та розвиток всіх людських можливостей. Однак, реалізувати цей тип характеру на рівні соціальної спільноти, на думку психоаналітика, поки що не вдалося.

Отже, протягом всього свого творчого шляху Е. Фромм прагне осмислити і узагальнити життєві стратегії, що відповідають продуктивному та непродуктивному задоволенню екзистенційних потреб, перша із яких є запорукою психічного здоров'я, а інша – хвороби. Кожна із знакових робіт психоаналітика є одночасно сходинкою до подальшого розвитку його методу гуманістичного психоаналізу і спробою діалектичного узагальнення цих різновекторних життєвих стратегій кожного разу на новому рівні. Так, у роботі «Втеча від свободи» психоаналітик говорить про негативний і позитивний аспект людської свободи: «свободи від», що стає для людини психологічним тягарем, якого вона прагне позбутися у тих чи інших формах інцестуозних зв'язків, і «свободи для», орієнтованої на розвиток, закладених в людині конструктивних потенцій. У праці, присвяченій проблемам етики, «Людина для себе», Е. Фромм виділяє авторитарну етику (коли, авторитет встановлює, в чому полягає благо, формулює закони та норми поведінки) та гуманістичну (коли людина сама створює та регулює етичні норми).

Втім, чи не найбільший інтерес в цьому плані становлять роботи більш пізнього періоду, зокрема, «Анатомія людської деструктивності». На протигагу до класичного психоаналізу пізнього періоду творчості З. Фрейда, в концепції якого інстинкт смерті та руйнування (Танатос) рівнозначний «інстинкту жаги до життя» (Ерос), Е. Фромм вважає деструктивні форми вторинними

та похідними, вони не є органічно притаманними природі людини, а є лише неконструктивною, ірраціональною відповіддю на екзистенційні потреби. «Деструктивність – це не паралель по відношенню до біофілії, а альтернатива їй. Фундаментальна ж альтернатива, перед якою опиняється будь-яка жива істота, полягає у дихотомії: любов до життя або любов до смерті. Некрофілія виростає там і настільки, де і наскільки затримується розвиток біофілії. Людина від природи наділена здатністю до біофілії, такий її біологічний статус; але з точки зору психології у неї є альтернативна можливість, тобто вона може за певних обставин зробити вибір, в результаті якого він стане некрофілом», – зазначає гуманістичний психоаналітик [4, с. 477–478].

У роботі «Мати чи бути?» Е. Фромм піднімається уже до рівня філософських категорій володіння («мати») та буття («бути») – якими він характеризує способи людського існування. Відповідно, якщо установка на буття як готовності до повсякчасних змін, зростання, перетворення у конструктивному напрямку, корелює із біофілією стратегією, то прагнення звести весь світ і навіть живих людей та стосунки з ними до сукупності неживих об'єктів, якими можна «оволодіти» і таким чином тримати їх під контролем, відповідає некрофільному характеру.

Також у роботі «Мати чи бути?» психоаналітик робить важливий крок до узагальнення свого бачення безпосереднього зв'язку соціального характеру з релігійними потребами. «Будь-яка конкретна релігія, якщо вона дійсно мотивує поведінку, – це не просто сума доктрин та вірувань; вона вкорінена в структурі характеру індивіда – і оскільки вона є релігійною групою людей – в соціальному характері. Таким чином, релігійні установки можна розглядати як один із аспектів структури нашого характеру, бо ми – це те, чому ми віддані, а те, чому ми віддані – це те, що мотивує нашу поведінку» [6, с. 154], – наголошує Е. Фромм.

Таким чином, соціокономічна структура, структура характеру та релігійна структура невіддільні одна від іншої. Якщо релігійна система не відповідає соціальному характеру, що переважає, якщо вона вступає в конфлікт з соціальною практикою життя, то вона є лише ідеологією. В такому випадку слід шукати приховану за нею істинну релігійну структуру. Однак люди можуть не усвідомлювати її існування, поки енергія, захована в соціальній релігійній структурі характеру, не зіграє роль динаміту і не зруйнує невідповідні соціокономічні умови. Також, Е. Фромм не стомлюється підкреслювати, що «релігійна» орієнтація як емпіричний стрижень всіх вищих релігій часто викривлювалась в процесі їх розвитку. Саме тому, не настільки важливо, як самі індивіди усвідомлюють та уявляють собі свою власну орієнтацію. Адже вони можуть бути «релігійними» і при цьому не вважати себе такими, або, навпаки, можуть бути «нерелігійними», хоча вважають себе християнами.

Виходячи із такого підходу Е. Фромм робить спробу культур-історичного аналізу суті релігії саме як системи орієнтації, насамперед стосовно іудо-християнської традиції. І, зокрема, задається запитанням, чи справді сучасний йому західний є християнським? Е. Фромм приходить до

висновку, що, не дивлячись на загальнознаний факт християнізації Європи, варто ставити питання про те, наскільки Європа дійсно сповідує християнські цінності. Так, на думку психоаналітика, можна говорити про відносну християнізацію Європи у 12–16 століттях, після чого християнські цінності почали вироджуватись, відбувся поворот до нової форми язичництва – «індустріальної релігії». Так, на думку Е. Фромма, першим кроком, який підготував ґрунт для розвитку «індустріальної релігії», була елімінація Лютером материнського елемента в церкві.

Варто зазначити, що послуговуючись даними досліджень Й. Баховена та Л.Г. Моргана, Е. Фромм виділяє два принципи, що лежать в основі організації суспільства: патрицентричний (або патріархальний) та матрицентричний (або матріархальний). Так, матрицентричний принцип робить центральною фігурою суспільства люблячу матір. Материнський принцип – це принцип безумовної любові. Мати любить своїх дітей не тому, що вони подобаються їй, а тому, що вони її (або іншої жінки) діти. Тому материнську любов не можна заслужити гарною поведінкою, але і не можна втратити її, згрішивши. Материнська любов – це милосердя та співчуття. Батьківська ж любов, навпаки, обумовлена. Вона залежить від досягнень дитини та її гарної поведінки. Батько сильніше любить ту дитину, яка більш за все схожа на нього, того, кого він хоче зробити спадкоємцем своєї власності. Любов батька можна втратити, але її можна знов заслужити каяттям та смиренням. Батьківська любов – це справедливість.

Отже, Е. Фромм підводить наступний підсумок: «Ці два принципи – жіночий-материнський та чоловічий-батьківський – відповідають не тільки існуванню чоловічого і жіночого начал в будь-якій людині, а й такій властивій кожному чоловікові й жінці потребі у милосерді та справедливості. Найглибше бажання людини, вочевидь, домогтися такого синтезу, в якому ці два полюси (материнство і батьківство, жіноче та чоловіче начала, милосердя та справедливість, почуття і розум, природа та інтелект) не тільки втратили б взаємний антагонізм, але й доповнювали б та відтіняли один одного» [6, с. 164].

Такий синтез не може бути повною мірою досягнутий в патріархальному суспільстві, однак психоаналітик вважає, що якоюсь мірою він існував в римо-католицькій церкві. Богоматір, церква як вселюбляча мати, папа римський та священники як материнські образи доповнювалися батьківськими елементами суворої патріархальної бюрократії, на чолі якої стояв той же папа, але уже як носій влади та могутності. Цим материнським елементами у релігійній системі цілком відповідало ставлення до природи в процесі виробництва: праця селянина так само, як і ремісника, не була ворожа природі. Це була кооперація з природою, не насилля над нею, а перетворення природи у відповідності до її власних законів.

В північній Європі М. Лютер встановив суто патріархальну форму християнства, що спиралась на бюргерів та світських князів. Суть цього нового соціального характеру у підкоренні патріархальній владі: єдиним способом заслужити любов і схвалення була праця. За фасадом

християнської релігії виникла нова таємна релігія – «індустріальна релігія», що вкоринилася в структурі характеру сучасного суспільства, але не визнана релігією. Індустріальна релігія несутимісна зі справжнім християнством. Вона принижує людей до становища слуг економіки та створених їхніми ж руками машин.

Основою індустріальної релігії був новий соціальний характер. Суть його складає страх і підкорення могутній чоловічій владі, культивування почуття вини за непослух, розрив зв'язків людської солідарності через переважання своєкористя та взаємного антагонізму. В індустріальній релігії «священні» праця, власність, прибуток, влада, навіть якщо ця релігія їй сприяла розвитку індивідуалізму та свободи в рамках своїх основних принципів. Перетворення християнства на строго патріархальну релігію зробило можливим виразити індустріальну релігію в термінології християнства.

Саме від індустріальної релігії згодом відбувся перехід до «кібернетичної релігії», що відповідає ринковому типу соціального характеру. Ось як характеризує її психоаналітик: «За фасадом агностицизму та християнства прихована відверто язичницька релігія, хоча люди і не усвідомлюють її як таку... людина перетворила себе на Бога, тому що набула технічної здатності створити інший світ, замість того світу, який, як стверджує традиційна релігія був вперше створений Богом... ми перетворили машину на Бога» [6, с. 171].

Однак, Е. Фромм у своєму культур-історичному аналізі не бере до уваги вкрай важливого духовного феномену європейської контрреформації, яка розпочалася майже одночасно з реформаційним рухом, і головним своїм завданням бачила переосмислення підвалин католицького вчення, виходячи з «викликів» католицькій церкві, кинутих реформацією. В ході цього переосмислення був досягнутий, на нашу думку, наступний рівень синтезу описаних Е. Фроммом материнського (жіночого) та батьківського (чоловічого) начал. Материнський образ Діви Марії сполучався у контрреформаційному світогляді з ідеалами жорстокої, майже військової дисципліни лицарського служіння вірі – невідповідно один із основоположників контрреформації та засновник ордену єзуїтів І. Лойола називав себе «лицарем Діви Марії» [8].

Однак найважливішими є ті трансформації, яких згадані ідеали набули під впливом націоналістичних процесів в Європі, зокрема, «весни народів». Так контрреформаційний образ Діви Марії поступово набуває рис Матері-Батьківщини – прекрасної жінки (дівчини), захист якої є найпершим громадянським обов'язком і, одночасно, особливою світською «релігією честі» [9]. «Ватажки політичних партій проголошують нині католицизм своїм девізом і прапором; але хіба вірять вони в його дива, хіба слідуєть вони його завітам в житті?... Багато філософів оголошують себе його прибічниками і стають на його захист, подібно великодушним адвокатам, що захищають бідного і покинутого клієнта... Військові люди б'ються і помирають, майже не згадуючи про бога» [1, с. 132], – влучно діагностує духовну ситуацію своєї доби видатний французький романтик А. де Віньї, тут же пропонуючи світо-

глядну альтернативу: «Це не якась нова віра, не релігія, створена в наші дні, не туманна ідея; це – почуття... називається ЧЕСТЮ. ...В той час, які всі інші чесноти, здавалося, низходять з небес, щоб підтримати і возвисити нас, ця чеснота походить неначе від нас самих і стримить у небо. Ця чеснота виключно людська, наче породжена самою землею, не обіцяючи небесного вінця після смерті; чеснота ця невіддільна від життя. При всій її своєрідності культ її, як би ми його не тлумачили, завжди незаперечний. Це – суворі релігія, що не знає ні символів, ні образів, ні догм, ні обрядів...» [1, с. 133].

Отже, паралельно з негативними світоглядними тенденціями загниваючого капіталізму і породженої ним «кібернетичної релігії», що на думку Е. Фромма, повсюдно запанувала у західному суспільстві, суперечлива доба романтизму породжує й іншу «релігію» – світську «релігію» солідарного служіння гуманістичним ідеалам людського братерства. Втім надзвичайно важливо усвідомлювати, що як будь-яка система орієнтації вона потребує об'єкту поклоніння, тобто живого емоційного наповнення, причому ідеал любові до людства в цілому занадто абстрактний, щоб набути необхідного для конкретного переживання людського братерства емоційного забарвлення. Отже, таким гранично емоційно та духовно значимим простором стає Батьківщина – починаючи від неповторності природного ландшафту рідної місцевості (згадаймо, наприклад, знаменитих поетів-романтиків «озерної школи») до гуманістичного переживання братерських зв'язків з усім людством через людей рідного краю. Класичним тут, напевне, можна вважати знаменитий пасаж із «Пілота війни» видатного французького гуманіста А. де Сент-Екзюпері, в якому він поетизує переживання Батьківщини в образі посмішки сільської дівчини: «Її посмішка здалася мені прозорою, і крізь цю посмішку я побачив моє село. А крізь моє село – мою країну. А крізь мою країну – інші країни» [2, с. 416].

Для Е. Фромма характерний також дуже плідний, на наш погляд, методологічний підхід співставлення онтогенезу (розвитку людства, як шляху до все глибшого осягнення людиною власної природи і, відповідно, усвідомлення себе неповторною особистістю) з філогенезом (розвитком кожної людини, що на шляху до свого особистісного становлення з необхідністю проходить певні фази дорослішання). Слідом за З. Фройдом, Е. Фромм під феноменом дорослішання насамперед розуміє подолання інфантильної прив'язаності дитини до батьків. Втім, на відміну від основоположника класичного психоаналізу, що робив акцент на сексуальних потягах до батьків протилежної статі, так званих інцестуозних імпульсах, вкорінених у людській природі, які дитина має долати в процесі дорослішання, Е. Фромм пропонує перенести сферу прив'язаності із сексуальної сфери на міжособистісні стосунки. Основоположник гуманістичного психоаналізу вважає, що сутність інцесту не в сексуальному бажанні між членами однієї сім'ї, а у набагато більш глибокому і фундаментальному бажанні залишатися дитиною, прив'язаною до тих оберігаючих фігур, серед яких мати – перша і найважливіша. Адже дитина після на-

родження все ще невід'ємна частина матері, не здатна до самостійної життєдіяльності, а «народження» людини в якості самостійної та незалежної особистості продовжується фактично все життя. Доки людина поєднана первинними зв'язками з матір'ю, батьком, сім'єю, вона відчуває себе в безпеці, що породжує інфантильне прагнення вічно залишатися дитиною. Залишаючись дитиною, людина уникає фундаментальної тривоги, що з необхідністю виникає при повному усвідомленні свого Я як окремої істоти, необхідності відповідати за власні дії, мати власні судження тощо, але разом з тим, їй не вдається стати повноцінною людською істотою, розвинути здатність до розуму і любові. Вона залишається залежною і зберігає почуття нетривкості, яке з'являється, як тільки первинним інфантильним зв'язкам починає щось загрожувати.

Однак, наголошує Е. Фромм: «Прив'язаність до батьків – тільки одна, хоча і найбільш фундаментальна, форма інцесту; в процесі соціальної еволюції домашніми і рідними стають плем'я, нація, раса, держава, клас, політична партія, величезна кількість інших інституційних форм та організацій. Тут і корені націоналізму та расизму..., які, своєю чергою, є симптомами людської нездатності сприймати себе та інших людей в якості вільних істот. Можна сказати, що розвиток людства рухається у напрямку від інцесту до свободи... І тільки повне подолання інцестуозності дозволить досягти братерства людей» [7, с. 196].

З іншого боку, співставляючи запропонований ідеал синтезу материнського і батьківського начал з етапами індивідуального розвитку, Е. Фромм наголошує на тому, що людина в процесі власного дорослішання, долаючи інфантильну прив'язаність, насамперед, до батьків, одночасно має ніби увібрати в себе як материнські, так і батьківські риси, символічно ставши сама для себе і батьком, і матір'ю. Так, батьківське начало в дорослій, сформованій людині має уособлювати моральність (совість) та здатність керуватись власним розумом (причому психоаналітик повсякчас застерігає від ототожнення цієї здатності із суто інструментальним інтелектом, розуміючи її як синтез емоційного-вольового та раціонального), а материнське – повагу і любов до себе, віру у власні сили, здатність до самовдосконалення і оновлення не зважаючи на будь-які хибні рішення та помилки (проблему «любові до себе» як невід'ємної риси повноцінної здорової особистості, на протиположність егоїстичному себелюбству, Е. Фромм дуже ґрунтовно розглядає у своїй фундаментальній праці «Людина для себе»).

Екстраполюючи ж вищезгаданий синтез материнського і батьківського в дорослій, зрілій особистості на соціальний характер, зокрема, переживання людської солідарності через психоемоційний контакт із середовищем, яке людина сприймає як власну Батьківщину, можна виділити в ньому два виміри, що взаємодоповнюючись, відповідають цим двом началам. Перший – переживання безумовної любові до своєї Батьківщини, як землі, на якій ти народився, що проявляється у почутті емоційної прив'язаності, сприйнятті природного ландшафту рідного краю, як найпривабливішого з естетичної точки зору, що корелює з описаною Е. Фроммом безумовною

любов'ю матері до своїх дітей лише і тільки тому, що це її діти. Другий вимір можна охарактеризувати, як діяльну і ціннісно-забарвлену любов, що проявляється у прагненні до активної участі у соціальному, економічному та політичному житті своєї країни, усвідомленні співвітчизниками спільних потреб, інтересів, проблем та намаганні діяти на засадах взаємодопомоги та кооперації, що більшою мірою асоціюється з активним батьківським началом.

Отже, лише гармонійний розвиток обох цих вимірів – емоційно-естетичного (материнського) та раціонально-вольового (батьківського) – здатен стати підґрунтям для зрілого продуктивного соціального характеру, що розвивається на засадах людської солідарності та, одночасно, уберегти спільноту від «звалювання» у екзальтований нацизм чи квазі-патріотизм, що їх Е. Фромм цілком справедливо відносить до форм інцестуозного зв'язку, породжених неперодоланим інфантилізмом.

Однак при розгляді таких світоглядно вищих систем орієнтації виникає запитання, наскільки доцільно застосовувати до них визначення релігії та релігійної свідомості. Як уже зазначалось вище, запропоноване Е. Фроммом дуже широке визначення релігії має в цьому контексті як свої позитиви, так і негативи. Так, надзвичайно позитивним є те, що, психоаналітик розповсюджує релігійність та потребу у поклонінні не лише на релігійні феномени, а на цілком світські речі – такі як гроші та успіх. Таким чином релігійне почуття перестає бути чимось сакральним і розглядається просто як невід'ємна притаманна людині екзистенційна потреба, шляхи реалізації якої, як і шляхи реалізації інших екзистенційних потреб, можуть бути як конструктивними, так і деструктивними.

Більше того, Е. Фромм зазначає, що це поклоніння світським богам успіху та наживи в капіталістичному суспільстві, або вождям та «світлому майбутньому» заради якого приноситься в жертву сьогоденне життя, у тоталітарному, насправді є «відкатом» до набагато більш примітивних форм релігійності – анімізму, фетишизму та тотемізму, з притаманними цим віруванням первісним некрофільством та жорстокістю.

Все ці деструктивні тенденції Е. Фромм пов'язує з авторитарними формами релігії, що відчужують людину від її власних рис, примушують переносити їх на надприродні сили, а потім схилитися перед ними. Своєю чергою, авторитарним релігіям психоаналітик протиставляє релігії гуманістичні, в яких бог є насамперед людиною і вчителем, а не надприродною істотою, людина відповідальна не перед богом, а перед голосом власної совісті. Саме за такими нетеїстичними релігіями «без бога» він бачить майбутнє людства. Однак, оскільки і авторитарні, і гуманістичні системи задовольняють людську потребу у системі орієнтації, а Е. Фромм будь-які такі системи по суті відносить до релігійних, може склестися хибне враження, що між релігіями, які декларують поклоніння богу та релігіями без бога, а також світськими гуманістичними системами орієнтації не існує принципового вододілу.

Однак, на наш погляд, таке розмежування вкрай важливо провести і пролягає воно через визначення релігійної віри, як особливого фено-

мену, невід'ємного від релігійної свідомості. Задля цього звернімося до визначення релігії, що його пропонує філософський словник. У ньому релігія визначається «духовний феномен, який виражає віру людини в існування надприродного Начала і є для неї засобом спілкування з ним та входження в його світ... Будь-яку релігійну систему характеризує віра в трансцендентне і система зв'язків з ним. Тому релігія виступає не у формі когнітивного, а в ролі засобу позалогічного освоєння людиною своєї причетності до процесів, що відбуваються у Всесвіті, знаходяться під впливом якихось Вищих Сил і не піддаються логічному аналізу... не за допомогою раціо чи якоїсь обрядової дії, а через містичну інтуїцію (т.зв. ейдетичне бачення)... людина здобуває можливість відчутти свою причетність до всесвітніх процесів, що є продуктом дії незбагнених, реально існуючих Вищих Сил» [3, с. 545–546]. Із вищенаведеного випливає, що релігійна свідомість невіддільна від релігійної віри, однак виникає запитання, чи варто ототожнювати релігійну віру із психологічним феноменом віри як такої? У своїй праці «Людина для себе» Е. Фромм рішуче застерігає проти такого ототожнення і говорить про те, що віра є необхідною умовою людської здатності активно діяти в світі.

С сфері людських стосунків віра – необхідна умова будь-якої справжньої дружби та любові. «Вірити» в іншу людину – значить бути впевненим в надійності та незмінності її основних установ, в суті її особистості. Необхідною умовою здорової особистості є також віра в себе. «Ми усвідомлюємо наявність певного Я, певного стрижня нашої особистості, незмінного і постійного протягом усього нашого життя, всупереч обставинам, що змінюються і не дивлячись на певні зміни в наших думках і почуттях. Це та сама суть, яка складає реальність, що визначається словом Я, і на якій засновується наша переконаність у власній ідентичності. Якщо у нас нема віри у постійність нашого Я, наше почуття ідентичності виявляється під загрозою і ми стаємо залежними від інших людей, чие схвалення тоді стає основою нашого почуття ідентичності з самим собою. Тільки людина, яка вірить в себе, здатна бути вірною іншим людям, тому що тільки вона може бути впевнена, що буде і в майбутньому такою, яка вона зараз, і, значить, буде відчувати і діяти так, як і зараз» [5, с. 524], – зазначає психоаналітик. Кульмінацією ж віри в інших людей є віра в людство.

Однак, важливо, що всі ці різновиди віри Е. Фромм відносить до раціональної віри: «Ми віримо в думку, тому що вона є результат нашого власного спостереження і розмірковування. Ми віримо у можливість інших людей, в свої власні,

і в можливості людства тому і тією мірою, в якій ми самі мали досвід розвитку наших власних можливостей, відчували реальність цього розвитку в собі, силу нашого розуму та любові. Основою раціональної віри є плідність; жити по своїй вірі значить жити плідно і мати ту єдину впевненість, що виростає із плідної діяльності та із досвіду, який свідчить, що кожний із нас є активним володарем дару діяльного життя» [5, с. 526].

Раціональній вірі, Е. Фромм протиставляє віру ірраціональну. «Під ірраціональною вірою я розумію віру в людину, ідею чи символ, що бере початок не у власному досвіді мислення і почуттів людини, а засновану на емоційному підкоренні ірраціональному авторитету... В той час як ірраціональна віра вкорінена у підкореності силі, що сприймається як всесильна, всезнаюча та всемогутня, раціональна віра заснована на протилежному досвіді» [5, с. 526].

Цілком очевидно, що саме визначення ірраціональної віри у гуманістичному психоаналізі найбільшою мірою співставне з феноменом релігійної віри. Отже, оскільки, з одного боку, Е.Фромм наголошує на тому, що віра є необхідною умовою психічного здоров'я людини, а з іншого, на його глибоке переконання, вона не може виходити за межі нашого досвіду, як це характерно для релігійної віри, на нашу думку, доцільніше говорити про феномен нерелігійної віри, як віри у інших людей та можливість людської солідарності, на якій мають будуватись стосунки у здоровому суспільстві.

Висновки з даного дослідження. Запропоноване Е. Фроммом визначення релігії як «системи орієнтації» – своєрідної світоглядної системи координат, є надто широким і потребує уточнення, оскільки стирає межу між так званими нетейстичними релігіями або навіть атеїстичними (нерелігійними) переконаннями та феноменом власне релігійної віри, яка насамперед характеризується беззастережною переконаністю в існуванні надприродних сил та тих чи інших форм потойбічного буття після смерті, що, своєю чергою породжує цілий психоконструктивний комплекс некрофільського ставлення до життя (реальності).

Попри всю важливість зробленої Е. Фроммом спроби культур-історичного аналізу феномену релігії у матриархальних та патріархальних суспільствах, поза увагою психоаналітика залишається потужний католицький контрреформаційний рух, що зароджується майже одночасно з процесами Реформації і значною мірою втілює саме «материнське» начало, пов'язане з культом Діви Марії, який, пізніше, уже за доби «весни народів» набуває рис культу Батьківщини і стає потужним підґрунтям для позарелігійних гуманістичних «систем світоглядної орієнтації» новітнього часу.

Список літератури:

1. Де Виньи А. Неволя и величие солдата. Ленинград, 1968. 187 с.
2. Сент-Экзюпери А. де. Военный летчик. *Сент-Экзюпери А. де. Сочинения.* Москва, 1964. С. 294–419.
3. Філософський енциклопедичний словник. Київ, 2002. 742 с.
4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва, 2015. 618 с.
5. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя. Москва, 2006. 571 с.
6. Фромм Э. Иметь или быть? Ради любви к жизни. Москва, 2004. 384 с.
7. Фромм Э. Психоанализ и религия. *Сумерки богов: Ф. Ницше, З. Фрейд, Э. Фромм, А. Камю, Ж.П. Сартр* : сборник. Москва, 1989. С. 143–221.
8. Шморгун О.О. Солідаристсько-корпоративна парадигма антикризового розвитку України. *Культурно-цивілізаційний простір Європи і України: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку* : колективна монографія. Київ, 2010. С. 389–402.

9. Шморгун О.О. Українська інтелігенція: екзистенційно-соціологічний вимір. *Людина. Історія. Розум : за матеріалами філософських читань пам'яті І.В. Бойченка: зб. наук. праць «Філософські діалоги'2011»*. 2011. № 5. С. 480–490.

References:

1. De Vini A. (1968) *Nevolya i velichie soldata* [Bondage and greatness of a soldier]. Leningrad: Izdatelstvo «Nauka», leningradskoe otdelenie. (in Russian)
2. Sent-Ekzyuperi A. de. (1964) *Voennyiy letchik* [Military pilot], *Sent-Ekzyuperi A. de. Sochineniya* [Saint-Exupery A. de. Compositions]. Moskva: “Hudozhestvennaya literatura”, pp. 294–419. (in Russian)
3. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* (2002) [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys. (in Ukrainian)
4. Fromm E. (2015) *Anatomiya chelovecheskoy destruktivnosti* [Anatomy of human destructiveness]. Moskva: AST. (in Russian)
5. Fromm E. (2006) *Begstvo ot svobodyi. Chelovek dlya sebya* [Escape from freedom. Man for himself]. Moskva: AST. (in Russian)
6. Fromm E. (2004) *Imet ili byit? Radi lyubvi k zhizni* [To have or to be? For the love of life]. Moskva: AST 2004. (in Russian)
7. Fromm E. (1989) *Psihoanaliz i religiya* [Psychoanalysis and religion]. *Sumerki bogov: F. Nitsche, Z. Freyd, E. Fromm, A. Kamyu, Zh.P. Sartr* [Twilight of the Gods: F. Nietzsche, Z. Freud, E. Fromm, A. Camus, J.P. Sartre: collection]. Moskva: Politizdat, pp. 143–221. (in Russian)
8. Shmorhun O.O. (2010) Solidarystsko-korporatyvna paradyhma antykryzovoho rozvytku Ukrainy [Solidarity-corporate paradigm of anti-crisis development of Ukraine]. *Kulturno-tsyvilizatsiyni prostir Yevropy i Ukraina: osoblyvosti stanovlennia ta suchasni tendentsii rozvytku: kolektyvna monohrafiya* [The cultural and civilizational space of Europe and Ukraine: peculiarities of formation and modern development trends: collective monograph]. Kyiv, pp. 389–402. (in Ukrainian)
9. Shmorhun O.O. (2011) *Ukrainska intelihentsiia: ekzystentsiino-sotsiologichnyi vymir*. [Ukrainian intelligentsia: existential and sociological dimension]. *Liudyna. Istoriiia. Rozum: za materialamy filosofskyykh chytan pamiati I.V. Boichenka: zb. nauk. prats «Filosofski dialohy 2011»* [Man. History. Mind: based on the materials of philosophical readings in memory of I.V. Boychenko: coll. of science works "Philosophical dialogues' 2011"], no. 5, pp. 480–490. (in Ukrainian)

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-10>

УДК 373.2.091.3:001.895

Коваленко О.В., Бухарева Я.О.

Педагогічний інститут, Київський університет імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ САМОСТІЙНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ ЖИТТЯ

Анотація. Розкрито дефінітивна характеристика таких понять дослідження, як: методичний супровід, методична робота, самостійна художня діяльність дітей. На основі аналізу дефініцій та наукових психолого-педагогічних досліджень розмежовані поняття «методична робота» та «методичний супровід» та показана їх особливість на засадах гуманізації. Виокремлені і проаналізовані нормативно-правові документи, у яких знайшли відображення питання методичного супроводу самостійної художньої діяльності дітей. Окреслені особливості методичного супроводу самостійної художньої діяльності дітей: представлені принципи, завдання та форми організації методичного супроводу. Виокремлені та схарактеризовані найбільш ефективні форми методичного супроводу самостійної художньої діяльності дітей п'ятого року життя.

Ключові слова: методичний супровід, методична робота, самостійна художня діяльність, діти п'ятого року життя.

Kovalenko Olena, Buhareva Yaroslava

Pedagogical Institute, Borys Hrinchenko Kyiv University

FEATURES OF METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE INDEPENDENT ART ACTIVITY OF FIFTH-YEAR-OLD CHILDREN

Summary. Thanks to the processing of encyclopedias, dictionaries, reference books, etc., the definitive characteristics of such basic research concepts as: methodical work and methodical support, methodical assistance and independent artistic activity of children have been revealed. Based on the analysis of definitions and scientific psychological-pedagogical studies, we distinguished the concepts of "methodical work", "methodical assistance" and "methodical support", showed their commonality and difference, and the peculiarities of implementation on the basis of humanization. The reference sources, publications of scientists and practitioners that we have developed prove that the use of the wording not "methodical work" but "methodical support" of the educational process will be more legitimate and humane in terms of form and content. It is he who foresees the subject-subject relations of the participants in the educational process in the preschool institution, the help and support of those steps of the teachers, which are aimed at optimizing the educational process in the preschool institution. Regulatory and legal documents were identified and analyzed, which reflected the issue of children's independent artistic activity and methodical support of such activity in the educational process. Based on the elaboration of dissertation studies and scientific articles, a theoretical analysis of the researched issue was carried out. The peculiarities and significance of the fifth year of life in personality education are emphasized. The issue of types and features of children's independent artistic activity is singled out. It is substantiated why traditional forms of methodical work with teachers are not effective today and need to be revised and modified both in terms of content and form of implementation. This is especially true of the current quarantine restrictions and work during martial law. The most effective forms of methodical support for children's independent artistic activity are presented (workshop seminars, master classes, round tables, business games, solving problem situations, etc.).

Keywords: methodical support, methodical assistance, independent artistic activity, children of the fifth year of life.

Постановка проблеми. У сучасній освітній ситуації досить чітко позначається суперечність між вимогою до забезпечення нової якості педагогічного процесу закладу дошкільної освіти як супроводу дитини та неготовністю педагогів до її організації, нереалізованістю принципів методичного супроводу вихователів. Аналіз діяльності сучасних закладів дошкільної освіти свідчить, що педагогои не завжди готові до організації освітнього процесу нового типу загалом і самостійної художньої діяльності дітей, зокрема. Це зумовлено відсутністю у ряду вихователів досвіду побудови педагогічного процесу за особистісно-орієнтованої моделі і суб'єкт-суб'єктної взаємодії з його учасниками.

Самостійний (вільний) тип діяльності є специфічним способом організації життєдіяльності дітей, що розгортається у вільному від організованих форм роботи часі та зазвичай виникає з ініціативи та за бажанням дітей. Попри це, постає потреба говорити про необхідність педагогічного керівництва цією діяльністю, адже без участі дорослого неможливо забезпечити належний рівень самостійної художньої діяльності дітей та домогтися її змістовності [8, с. 502].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній літературі накопичено багатий дослідницький матеріал, звернений до проблем організації різних видів супроводу суб'єктів педагогічного процесу в освітніх закладах (А. Богуш, Л. Бережнова, М. Бітянова, А. Гончаренко,

О. Газман, І. Жерносець, Є. Козакова, О. Корнєєва, Л. Лаптева, М. Полянський, І. Серебрякова, Л. Таріта та ін.).

Питання методичного супроводу освітнього процесу висвітлено у низці дисертаційних досліджень, а саме: О. Корнєєва, О. Ляшенко, Н. Нємова, Т. Сорочан, Т. Шинкар, Л. Шинкаренко та ін. Це питання висвітлено у численних публікаціях членів професорсько-викладацького колективу Київського університету імені Бориса Грінченка та кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту, зокрема: Г. Беленька, К. Волинець, А. Гончаренко, Н. Дятленко, О. Коваленко, Л. Козак, О. Кочерга, М. Машовець, О. Половіна, Т. Пономаренко, Г. Смольникова, Т. Шинкар та ін.

Питання організації самостійної художньої діяльності дітей були і є предметом дослідження таких науковців, як: Н. Вєтлугіна, Г. Григор'єва, Т. Козакова, С. Погодіна, О. Половіна, В. Рогозіна, Л. Шульга та ін.

Особливості психічного розвитку дітей п'ятого року життя та організації взаємодії з ними висвітлені у дослідженнях Н. Дятленко, О. Кочерги, С. Кулачківської, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін. Проте, залишаються невирішеними питання методичного супроводу саме самостійної художньої діяльності дітей п'ятого року життя.

Мета статті: розкрити дефінітивну характеристику основних понять дослідження та окреслити особливості методичного супроводу самостійної художньої діяльності дітей п'ятого року життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. На першому етапі дослідження ми опрацювали та розкрили дефінітивну характеристику основних понять дослідження.

Великий тлумачний словник поняття «методичний» трактує як «сукупність взаємопов'язаних способів і прийомів доцільного проведення будь-якої роботи; учення про методи викладання певного предмету, науки» [3, с. 522]. У ньому ж слово «супровід» означає дію за значенням «супроводжувати, супроводити»: «Іти, їхати разом з ким-небудь як супутник; проводити когось до певного місця. Іти, їхати, охороняючи» або «показуючи шлях комусь» [3, с. 1415].

Енциклопедія освіти методичну роботу визначає як цілісну, засновану на досягненнях науки, інноваціях, конкретному аналізі стану навчально-виховного процесу, систему діагностичної, пошукової, аналітичної, інформаційної, організаційної діяльності та заходів, які спрямовуються на підвищення професійної майстерності кожного вчителя, розвиток творчого потенціалу колективу в цілому та вдосконалення якості навчально-виховної роботи [4, с. 497].

Методична робота, на думку О. Корнєєвої, – це сукупність дій, спрямованих на забезпечення підвищення кваліфікації педагогів, якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, поширення психолого-педагогічних знань серед батьків [7, с. 20].

Формою організації процесу підвищення кваліфікації та професійної майстерності, яка спрямовується на аналіз та впровадження сучасних досягнень психолого-педагогічної науки, авторських ідей і технологій передового педагогічного досвіду в їх особисту практику вважає методичну роботу Н. Комаренко [6, с. 13].

На нашу думку, поняття «методичний супровід» та «методична робота» відрізняється один від одного. Загальнофілософська основа визначення поняття «супровід» – це теорія вільного вибору, як і умови розвитку. Початковим положенням формування наукових витоків супроводу є особистісно-орієнтований підхід, де розвиток розуміється як вибір суб'єктом ліній професійно-особистісного самовдосконалення [1, с. 31].

Самостійна художня діяльність – це специфічний спосіб організації життєдіяльності дітей, зумовлений природною потребою дошкільників в інтимізації буття. Дитина повинна мати можливість не тільки усамітнитися, а й використовувати час на власний розсуд, щоб самостійно закріплювати вже набутий досвід художніх дій. Така діяльність відбувається у вільний час за ініціативою дітей і має високий ступінь свободи дитини у виборі теми, матеріалів, видів, художньої практики, початку та завершення роботи, відповідає її інтересам та потребам [9, с. 4].

Хоч самостійна художня діяльність майже завжди виникає з ініціативи дитини і проходить, здавалося б, без безпосереднього керівництва вихователя, але потрібно говорити про необхідність педагогічного керівництва цієї діяльності. Адже, без участі дорослого неможливо забезпечити належний рівень організації самостійної художньої діяльності дітей та домогтися її змістовності.

Загалом розрізняють безпосередній та опосередкований супровід самостійною художньою діяльністю. Безпосередній супровід спрямований на те, щоб допомогти дитині дібрати такий вид діяльності, який відповідатиме її вподобанням. За допомогою підказок допомогти вибрати для самостійних занять місце, необхідні іграшки, атрибути, приладдя, обладнання з урахуванням бажань, інтересів, претензій різних дітей так, щоб вони не заважали один одному; якщо бажання дітей збігаються, то посприяти їх об'єднанню для спільної діяльності, або, навпаки, розвести у просторі та часі задля попередження виникнення конфліктів; спрямовувати дітей на об'єктивну самооцінку й визначення перспективи для продовження обраної діяльності в інший час.

В Методичних рекомендаціях до програми «Дитина» (2021) зазначено, що при здійсненні безпосереднього супроводу не варто надмірно опікувати дітей та часто втручатися в їхню діяльність, а навпаки, краще давати їм більше самостійності, можливість проявляти власну активність та креативність.

Опосередкований супровід з боку вихователя відбувається поза її часовими межами і виявляється у створенні умов для появи якісного перебігу процесу цієї діяльності, а саме: 1) систематична робота зі створення достатнього запасу вражень про довкілля, знань, умінь, навичок, ставлення до себе та оточення, формування досвіду в процесі організації життєдіяльності в дошкільному закладі; 2) грамотне облаштування розвивального природного й предметно-ігрового середовища, яке б спонукало дитину до самостійного вибору різних видів діяльності, приваблювало та зацікавлювало, давало поштовх дитячій фантазії та уяві; організація навколо дитини соціального простору, насиченого відповідними віку контактами з однолітками, молодшими

та старшими дітьми, рідними та друзями, а також сторонніми дорослими; захист і плекання внутрішнього світу кожної дитини та визнання її права бути визнано певною частиною навколишнього середовища; 3) періодична зміна середовища, шляхом введення в нього нових компонентів (іграшок, обладнання, рослин, організація нових знайомств тощо) і його перетворення; раціональне розміщення різних компонентів середовища у фізичному просторі, яке б не лише заохочувало вільний вибір виду діяльності, але й задовольняла потреби різних дітей у проявах різних видів активності.

Якщо опосередкований супровід є актуальним на всіх етапах дошкільного дитинства, то, в свою чергу, безпосередній домінуючий у ранньому та молодшому дошкільному віці [8, с. 504–505].

Змістом роботи наступного етапу нашого дослідження було опрацювання нормативно-правових документів, у яких висвітлюються питання методичного супроводу та самостійної художньої діяльності дітей. Питання методичного супроводу регламентує ряд нормативних документів, а саме: Закон України «Про освіту» (2017), Примірний статут закладу дошкільної освіти, «Примірне положення про методичний кабінет дошкільного закладу» (2018) та ін. Опрацювання нами цих та інших документів підтверджує пильну увагу нашої держави до питання методичного супроводу освітнього процесу в освіті Україні.

Питання самостійної художньої діяльності дітей, її значення та класифікації представлено у Державному стандарті дошкільної освіти (2021), освітніх програмах для ЗДО та методичних рекомендаціях до них.

Оскільки наше дослідження стосується дітей саме п'ятого року життя, то ми опрацювали психологічні особливості дітей цього віку. Дослідження Н. Дятленко, О. Кочерги, С. Кулачківської, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін. У їх дослідженнях знаходимо інформацію про те, що цей вік є фундаментальним періодом у розвитку пізнавальної, особистісної та інтелектуальної сфери. Його часто називають базовим віком, оскільки у дошкільника закладається багато особистісних аспектів, відпрацьовуються моменти становлення «Я» позиції. Важливими новоутвореннями особистості цього віку є перші моральні інстанції, супідрядність мотивів, формування диференційованої самооцінки та особистісної свідомості. Діяльність дитини цього віку, зазначає Н. Дятленко наповнюється глибокими роздумами, сумнівами, пробуванням, актуалізацією всіх розумових процесів, які є ознакою творчого процесу, а сам продукт дитина сприймає як відкриття, засіб самовираження, підтвердження власної цінності та компетентності.

Виокремлюючи завдання методичного супроводу самостійної художньої діяльності дітей п'ятого року життя, за основу ми взяли класичні завдання методичного супроводу, додавши кілька своїх [2, с. 36–37].

Ми погоджуємось з виокремленими Л. Калуською, М. Ілляховою та ін. такими принципами науково-методичного супроводу, а саме: системність, концептуальність, перспективність, об'єктивність, демократизм, педагогічний оптимізм, особистісне спрямування та ін.

Попри це, на перше місце ми поставили діагностування педагогів з означеного питання. Адже використання різнопланових методів і методик діагностування сприяє виявленню не лише наявного, актуального рівня розвитку професіоналізму педагога закладу дошкільної освіти, а й визначає його можливості – «зони найближчого розвитку», тобто перспективи його розвитку в недалекому майбутньому [5, с. 79].

Щодо форм організації методичного супроводу самостійної художньої діяльності дітей п'ятого року життя, за основу ми взяли ті форми, які прописані у дослідженнях Г. Беленької, К. Волинець, Н. Гавриш, Л. Калуської, О. Коваленко, І. Кондратець, К. Крутій, Ю. Манилюк, О. Половіної, І. Романюк, Н. Савінової, І. Терещенко, Л. Тищук, Т. Шинкар та ін. Умовно їх поділяють на дві великі групи – колективні (масові і групові) та індивідуальні.

Традиційний зміст та форми методичного супроводу, в яких відводилося і ще відводиться головне місце теоретичним доповідям, не актуальним за темами консультаціям та семінарам, безсистемним контролем за кількістю, а не за якістю проведених педагогом занять та режимних моментів, втратили своє значення через незначну їх ефективність та недостатній зворотний зв'язок. Так, вивчаючи досвід окремих ЗДО за допомогою Інтернет-джерел, статей фахових періодичних видань, виокремлюємо найбільш актуальні та розповсюджені форми методичного супроводу. Отже, до колективних форм методичної роботи, ми віднесли: ділові ігри, майстер-класи, педагогічні тренінги, огляди-конкурси, семінари-практикуми, онлайн-практикуми, тренінги, дебати, коучинги, педагогічний плейбек, педагогічна рада, науково-практичні конференції, педагогічні читання, педагогічні виставки, семінари й засідання методоб'єднань, творчі групи; до індивідуальних відносимо: самоосвіту, бесіди, консультації, наставництво, взаємовідвідування, створення портфоліо педагога та ін.

Однак, враховуючи особливості самостійної художньої діяльності дітей п'ятого року життя, на перше місце у цій роботі, переконані, мають виходити такі форми методичного супроводу, як: семінари-практикуми, педагогічні тренінги, творчі групи тощо. Це пов'язано з тим, що саме ці форми дадуть педагогові можливість розширити знання з цього питання, реалізувати себе, поділитися досвідом з іншими, іти шляхом удосконалення та росту, а керівництву – можливість стежити за зростанням майстерності педагогів.

Висновки. Самостійна художня діяльність хоч і виникає майже завжди з ініціативи дітей і проходить, здавалося б, без безпосереднього керівництва вихователя. Однак, без методичного супроводу цієї діяльності неможливо забезпечити належний рівень самостійної художньої діяльності дітей та домогтися її змістовності. Зміст методичного супроводу спрямований на надання конкретної практичної допомоги вихователям у вдосконаленні форм та методів взаємодії з дітьми. Ця характеристика дає нам право зробити висновок, що роботу методичної служби можна назвати невідомою складовою єдиної системи безперервної освіти.

Список літератури:

1. Басюк У.С., Коваленко О.В. Методичний супровід використання інноваційних технологій у організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. *Молодий вчений*. 2021. № 4(92). С. 30–34.
2. Беленька Г.В., Коваленко О.В., Шинкар Т.Ю. Якість дошкільної освіти в Україні та країнах ЄС: параметри виміру та методичний супровід. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 72. С. 33–39.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 25000 / укл. та гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII. 1728 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України: гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком. Інтер, 2008. 1038 с.
5. Коваленко О.В. Діагностування педагогів як основна засада методичного супроводу організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. № 36(2). С. 77–83. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39497/1/O_Kovalenko_IITNZ_2_IS.pdf (дата звернення: 15.07.2022).
6. Комаренко Н.Г. *Форми організації методичної роботи в гімназії* : автореф. дис. на здоб наук ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.01. Одеса, 1997. 24 с.
7. Корнеева О.Л. *Організація методичної роботи з вихователями дошкільних навчальних закладів* : дис. канд. пед. наук. : 13.00.08. Слов'янськ, 2012. 307 с.
8. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. ред. Г.В. Беленька, О.А. Половіна, І.В. Кондратець; авт кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богиніч, В.М. Вертугіна, К.І. Волинець та ін. Київ : ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. 568 с.
9. Половіна О.А. *Дитина у світі мистецтва. Дошкільне виховання*. 2021. № 2. С. 3–8.

References:

1. Basyuk U.S., Kovalenko O.V. (2021) *Metodychnyy suprovod vykorystannya innovatsiynykh tekhnolohiy u orhanizatsiyi osvith'oho protsesu v zakladi doshkil'noyi osvity* [Methodical support for the use of innovative technologies in the organization of the educational process in a preschool education institution]. *Molodyy vchenyy*, no. 4(92), pp. 30–34.
2. Byelyen'ka H.V., Kovalenko O.V., Shynkar T.Yu. (2020) *Yakist' doshkil'noyi osvity v Ukrayini ta krayinakh YeS: parametry vymiru ta metodychnyy suprovod* [Quality of preschool education in Ukraine and EU countries: measurement parameters and methodical support]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchiy i zahal'noosvitniy shkolkakh*, vol. 72, pp. 33–39.
3. Busel V.T. (ed. 2005) *Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy: 250000* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: Perun, p. 1728. (in Ukrainian)
4. Kremen V.G. (ed.) (2008) *Encyklopediya osvity* [Encyclopedia of education] (2008) / Akad. ped. nauk Ukrayiny. Kyiv: Yurinkom. Inter, p. 1038. (in Ukrainian)
5. Kovalenko O.V. (2021) *Diahnostuvannya pedahohiv yak osnovna zasada metodychnoho suprovodu orhanizatsii osvith'oho protsesu v zakladi doshkil'noi osvity* [Diagnosis of teachers as the main basis of methodical support for the organization of the educational process in the preschool education institution]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*, no. 36(2), pp. 77–83. Available at: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39497/1/O_Kovalenko_IITNZ_2_IS.pdf (accessed 15 July 2022).
6. Komarenko N.H. (1997) *Formy orhanizatsii metodychnoi roboty v himnazii* [Forms of organization of methodical work in gymnasium]. (PhD Thesis), Odesa.
7. Kornieieva O.L. (2012) *Orhanizatsiia metodychnoi roboty z vykhovateliamy doshkilnykh navchalnykh zakladiv* [Organization of methodical work with teachers of preschool educational institutions]. (PhD Thesis), Sloviansk.
8. *Metodychni rekomendatsii do Osvitnoi prohramy dlia ditei vid 2 do 7 rokov «Dytyna»* [Methodological recommendations for the Educational program for children from 2 to 7 years "Dytyna"] (2021) / nauk. red. H.V. Bielenka, O.A. Polovina, I.V. Kondratets; avt kol.: H.V. Bielenka, O.L. Bohinich, V.M. Vertuhina, K.I. Volynets ta in. Kyiv: TOV AKME HRUP, p. 568 (in Ukrainian).
9. Polovina O.A. (2021) *Dytyna u sviti mystetstva* [A child in the world of art]. *Doshkilne vykhovannia*, no. 2, pp. 3–8.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-11>

УДК 373.5.016:[793.3:796.417.2.012.62]

Драч Т.Л.

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського;
Школа повітряної акробатики «Шоколад» (м. Львів)

ФОЛЬК-МОДЕРН ТАНЕЦЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ХОРЕОГРАФІЧНИХ НАВИЧОК ДЛЯ ВИКОНАВЦІВ У ПОВІТРЯНІЙ АКРОБАТИЦІ ТА ПІЛОННОМУ СПОРТІ

Анотація. Повітряна акробатика на полотнах та пілонний спорт є техніко-естетичними напрямками спорту, які допомагають розвинути фізичні якості виконавця, покращити їхню хореографічну майстерність, яка є складовою виступів, можна завдяки заняттям хореографією, зокрема фольк-модерн танцем. Заняттями хореографією діти та дорослі покращують свою виконавську майстерність, розвивають артистичність та характерність, в процесі формування технічних якостей. Народний танець формує у виконавця навички акторської майстерності, допомагає ознайомитися з різними характерами виконання та створити неповторний колорит національних фарб під час виконання акробатичного номеру. Номер з використанням народної хореографії є більш емоційно насиченими, яскравими, для них притаманна передача почуттів виконавців, їх належність до певного національного прошарку. Тож, метою нашої дослідження є визначити вплив народно-сценічної та фольк-модерн хореографії на розвиток виконавських здібностей у повітряній акробатиці та пілонному спорті. Завдяки детальному вивченню наукових робіт, присвячених застосуванню народно-сценічної хореографії в процесі підготовки виконавців у техніко-естетичних видах спорту було розроблено програму удосконалення хореографічної майстерності у таких напрямках як повітряна акробатика та пілонний спорт.

Ключові слова: фольк-модерн, народно-сценічна хореографія, методика викладання, повітряна акробатика, пілонний спорт.

Drach Tamara

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi;
School of Aerial Acrobatics "Shokolad" (Lviv)

FOLK-MODERN DANCE AS THE METHOD OF DEVELOPMENT CHOREOGRAPHIC SKILLS FOR PERFORMERS IN AERIAL ACROBATICS AND PYLON SPORTS

Summary. Aerial silks and pylon sports are technical and aesthetic directions that help develop the physical qualities of the performer, but it is possible to improve their choreographic skill, which is a component of the performance, due to the folk-modern classes. Due to the classes in choreography, children and adults improve their performing skills, develop artistry and character, in the process of forming technical qualities. Folk dance develops the performer's acting skills, helps to get acquainted with different types of performance and create a unique national style during the performance of aerial acrobatics. Performance with the use of folk choreography are more emotionally saturated, bright, characteristic, they convey the feelings of the performers, their belonging to a certain national stratum. Therefore, the purpose of our research is to determine the influence of folk-stage and folk-modern choreography on the development of performing abilities in aerial acrobatics and pole sports. The issue of choreographic training of athletes in technical and aesthetic sports, such as artistic and athletic gymnastics, figure skating, synchronized swimming, etc., as well as the involvement of folk and stage choreography in this process, was studied by such scientists as Rumba O.H. (2006), V.Yu. Sosina (2009), V.G. Todorova (2018) and others. Methodological recommendations in folk-stage choreography were studied in the work of modern scientists on folk-stage choreography, such as E. Zaitsev and Yu. Kolesnichenko (2007), etc. The issue of the development of such directions as pylon sports, aerial silks, rings, and hammocks was studied by scientists such as Hanna Oleynyk (2017), Irina Kartali (2018), Steven Santos (2013), Pony Poison (2013), and others. However, the question of using folk-modern as a method of choreographic training of performers in aerial acrobatics and pole sports has not been raised in modern literature yet. Due to our research, we have studied in detail the conducted scientific works devoted to the application of folk-stage choreography in the process of training performers in technical and aesthetic sports, and developed a program for improving choreographic skills in such areas as aerial acrobatics and pylon sports.

Keywords: folk-modern, folk stage choreography, teaching method, aerial acrobatics, pylon sports.

Постановка проблеми. Народний танець утримує свою популярність завдяки розповсюдженню національної ідеї, а також залученню все більшої кількості виконавців до прагнення зберігати та поширювати національну культур-

ну спадщину. Цей стиль хореографії може стати у нагоді при підготовці до виступів на повітряних полотнах, кільцях та пілонному спорті. Він допомагає підготувати дітей та дорослих до виступів в національному характері, розвинути навички

виконання елементів та танців народно-сценічної та сучасної хореографії в процесі підготовки до змагань з повітряної акробатики на полотнах, кільці та пілоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням хореографічної підготовки спортсменів у техніко-естетичних видах спорту, таких як художня та спортивна гімнастика, фігурне катання, артистичне плавання та ін., а також залученням до цього процесу народно-сценічної хореографії займалися такі науковці як Румба О.Г. (2006), Сосіна В.Ю. (2009), Тодорова В.Г. (2018) та ін. Щодо методичних рекомендацій у народно-сценічній хореографії вагоме місце займає праця сучасних науковців, таких як Зайцев Є. та Колесніченко Ю. (2007) та ін. Питанням розвитку таких напрямків як пілонний спорт, повітряна акробатика на полотнах, кільці, гамаку займалися такі науковці як Олейник Ганна (2017), Irina Kartali (2018), Steven Santos (2013) та ін. Однак питання застосування фольк-модерну як засобу хореографічної підготовки виконавців у повітряній акробатиці та пілонному спорті ще не піднімалося у сучасній літературі.

Формування мети статті (постановка завдання). Метою нашого дослідження було визначити вплив народно-сценічної та фольк-модерн хореографії на розвиток виконавських здібностей у повітряній акробатиці на полотнах, кільці, гамаку та пілоні. Для цього були поставлені такі завдання:

- вивчити наявні літературні джерела щодо можливості застосування народно-сценічної хореографії та фольк-модерну в процесі підготовки виконавців у техніко-естетичних видах спорту;
- розробити програму хореографічної підготовки виконавців у повітряній акробатиці та пілонному спорті із застосуванням народно-сценічної хореографії та фольк-модерн танцю;
- провести педагогічний експеримент на базі Школи повітряної акробатики «Шоколад», в процесі котрого застосувати засоби народно-сценічної та фольк-модерн хореографію, як засіб хореографічної підготовки виконавців у цих напрямках.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Фольк-модерн передбачає використання в процесі підготовки виконавців не лише вивчення народної хореографії, а саме сучасної інтерпретації фольклору, що допомагає серед дітей та дорослих популяризувати народну хореографію, зробити її більш доступною для їх розуміння, актуальною та сучасною. Поєднання у постановках на полотнах, кільці, гамаку та пілоні елементів з народною музикою та хореографічними елементами дозволяють створити національні композиції, для яких характерними є емоційність у виконанні. Акробатичні елементи можна підкреслювати позиціями ніг та рук, характерними для народно-сценічної хореографії. Для проведення наукового дослідження ми використовували такі методи як аналіз літературних, фото та відео джерел з даного питання, провели педагогічний експеримент з застосуванням фольк-модерн хореографії при підготовці до виступу під музику Онуки, в якій поєднали

фольк-модерн хореографію з виконанням вправ на полотні серед учнів Школи повітряної акробатики «Шоколад» (м. Львів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення народної хореографії може слугувати засобом для підготовки виконавців у повітряній акробатиці та пілонному спорті. Зважаючи на те, що виконавцям різного віку складно сприймати класичний танець як засіб формування хореографічних здібностей, оскільки він потребує від них концентрації уваги на дрібних рухах та виворотності, з дітьми та дорослими варто приділяти увагу вивченню і народно-сценічній хореографії, адже вона більш жвава, емоційна та легка для сприйняття.

Фольк-модерн танець – це ускладнена версія народного танцю, яка включає в себе як елементи народного танцю, так і елементи сучасної хореографії. Для формування у виконавців з повітряної акробатики виконавських навичок, ми спробували застосувати саме цей стиль хореографії [5, с. 6]. Фольк – це більш стилізований напрям народного танцю, який допомагає виразити балетмейстеру сучасні ідеї в народному танці. Використовувати фольк-модерн для постановок з учнями корисно, адже він допомагає поєднати сучасний танець з народною хореографією та виховати в них відчуття національного стилю.

Для постановок фольк-модерну підійдуть музика сучасних виконавців, котрі використовують у своїй музиці етнічні мотиви.

Можна обрати інструментальну музику або композиції з вокалом або відповідні сучасні національні композиції. Така музика якнайліпше відображає тенденції у стилі фольк-модерну в музиці сьогодення.

Фольк-модерн танець ґрунтується на відповідному музичному супроводі, поєднує в собі елементи народного танцю та сучасної хореографії. Для учнів, котрі займаються на полотнах, кільці та пілоні, він є засобом формування виконавських навичок, адже не тільки допомагає їм навчитися гарно та емоційно виконувати номер, але й поєднати його з виконанням акробатичних елементів [7, с. 10].

Сьогодні народний танець здобув особливого значення. Адже окрім можливості популяризувати культуру та мистецтво тієї чи іншої національності, він виховує в учнів гарну поставу, дотягнуті стопи та коліна, а також формує в них відчуття музичного ритму.

Вивчення танцювальних зв'язок урізноманітнює заняття з хореографії, робить заняття більш насиченими національними рухами. З виконавцями з повітряної акробатики та пілонного спорту слід вивчати різноманітні національні танці, такі як український, угорський, польський, російський, болгарський та інші танці для того, щоб сформувати в дитині виконавських навичок, а також повагу до різних національних культур.

В результаті вивчення попередніх наукових робіт з народної та народно-сценічної хореографії було розроблено програму хореографічної підготовки виконавців у повітряній акробатиці та пілонному спорті із застосуванням народно-сценічної хореографії та фольк-модерн танцю. Заняття слід розпочати з руху учнів по колу, під час котрого можна виконувати біг, піднімання ніг, «бі-

гунець», «віршовочка» та ін. Далі слід учням дати змогу розігратися біля опори, розтягнутися.

Слід виконати екзерсис біля опори. Наприклад, *Plie* в стилі українського народного танцю; далі *battement tendu* в стилі російського народного танцю разом з *battement tendu jete*; далі ми пропонуємо виконувати вправу *rond de jampe parler* в стилі угорського танцю; *battement fondu* у стилі східного танцю; *battement frappe* у стилі молдавського танцю; *rond de jambe an ler* з «віршовочною» у стилі угорського танцю; *adajio* з виконанням *developpe releve lan* у стилі молдавського танцю; *grand battements* в іспанському характері [5, с. 56]. Слід враховувати вік виконавців та рівень підготовки. В процесі занять комбінації можна поступово ускладнювати та урізноманітнювати.

Використання різних стилів дозволить максимально розвинути емоційність та харизматичність виконання, зробити його насиченим, неповторним та артистичним. А вже під час виступу на полотнах, кільці або гамаку слід створити образ, передати характер танцю, що важко зробити без попередньої артистичної підготовки виконавця. Такий екзерсис дозволяє розвивати характер учня при виконанні вправи, вимагає застосування артистичних здібностей та допомагає урізноманітнити образи, в яких виконавець може виступати.

Наразі все популярнішими стають постановки, в яких поєднується фольк та вистава, акробатика та гімнастика, тим цікавіше спостерігати за номером, коли в ньому є ідея, сюжет та національна харизма.

Наступною частиною уроку, запропонованою в програмі є вивчення танцювальних зв'язок на середині залу біля полотен. Продовжуємо заняття з учнями вивченням танцювальних комбінацій в характері українського, шотландського, молдавського, угорського танцю; знайомимось з іспанським «Фламенко», польським «Краков'яком», українським «Гопаком», італійською «Тарантелюю» та ін.

Різноманітні характери виконання роблять з учня артиста, а не тільки виконавця. Допомогає розвинути виразність обличчя, емоційність, розкрити внутрішній потенціал, заради того, щоб виконавець впевнено почував себе на сцені та не боявся виражати свої емоції, проявляв власну харизму під час виступу на приладі.

Для впровадження фольк-модерн програми, пропонуємо під час виступів поєднувати народну хореографію з акробатикою. Такі номери допомагають створити танцювальне шоу, яке яскраво виглядає та створює малюнок на кількох рівнях простору.

Щоб перевірити можливість такого поєднання, створили постановку у стилі фольк-модерн під музику Онуки «Zenit», в самому номері поєднали народний танець з сучасною хореографією. А також гармонійно з'єднали його з виконанням акробатичних елементів на кільці. Повітряне кільце, на нашу думку, більше асоціюється з «віночком», що можна підкреслити оформленням самого приладу.

Костюми виконавців можна зробити стилізованими під український характер: наприклад, зелені хітони з шифону вдягнути на білі купальники та прикрасили голову віночком.

На виконавцях, котрі виконують елементи на кільці, можна також вдягнути хітони, але більш укорочені, оскільки виконання елементів на цьому знарядді вимагає, щоб на виконавці одяг був таким, що не заважає виконувати елементи повітряної акробатики. Тканина має бути льняна або бавовняна, така, що не буде слизькою під час виконання елементів. Дівчата на кільцях, за нашим задумом, виконують елементи в синхронні.

Танець же розпочинаємо з виходу в одній лінії, гуцульські мотиви в музиці сприяли відповідному вибору українських рухів. Під час танцю виконуємо такі рухи, як «бігунець», «припадання», «віршовочку», «голубці», «ковирялочку» та інші українські народні рухи в поєднанні з сучасними «ша». З використанням різноманітних танцювальних малюнків та сучасною хореографією це виглядає гармонійно та колоритно.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, завдяки проведеному дослідженню вивчили вже проведенні наукові дослідження з приводу застосування народно-сценічної хореографії та фольк-модерн хореографії в процесі підготовки виконавців у техніко-естетичних видах спорту. На базі Школи повітряної акробатики «Шоколад» ми застосували розроблену програму з народно-сценічної та фольк-модерн хореографії в процесі підготовки виконавців до виступів у повітряній акробатиці на полотнах, кільці та пілоні. Створили танцювально-акробатичну композицію для виступу під музику Онуки, в якій поєднали фольк-модерн з повітряною акробатикою на кільці, перевірили ефективність занять та можливість застосування цих знань та навичок під час виступів. номери з застосуванням фольк-модерн хореографії виходять більш емоційними, виразними, характерними та створюють позитивний настрій у глядача, що сприятиме успішності виконавців під час виступів та змагань.

Список літератури:

1. Зайцев Є., Колесніченко Ю. Основи народно-сценічного танцю : Посібник (+ Нотний додаток). Київ : Вид-во «Нова книга», 2007. 416 с.
2. Румба О.Г. Народна-характерна хореографія в системі підготовки спеціалістів по гімнастике и танцам на паркете : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургская гос. акад. физ. культуры им. П.Ф. Лесгафта, 2006. 209 с.
3. Сосина В.Ю. Хореографія в гімнастике : учеб. пособие для студентов вузов. Киев : Олимпийская литература, 2009. 135 с.
4. Тодорова В.Г. Хореографічна підготовка в техніко-естетичних видах спорту : монографія. Львів : ЛДУФК, 2018. 252 с.
5. Олейник Г. Танец на пилоне : учебное пособие. Одеса, 2017. С. 175.
6. Irina Kartaly. Pole Dance Fitness. Maidenhead : Meyer & Meyer Sport (UK) Ltd., 2018, p. 416.
7. Steven Santos. Simply Circus. Introduction to Rigging Lyras and Trapeze Bars. Simply Circus: Inc., 2013, p. 406.

References:

1. Zaitsev E., Kolesnichenko Yu. (2007) Osnjvy narodno-scenichnogo tancyu [Basics of folk-stage dance]: Manual (+ sheet music). Kyiv: Nova Kniga Publishing House, 416 p. (in Ukrainian)
2. Rumba O.H. (2006) Narodno-scenichnaya horeographyja v systeme podgotovky specialistov v gimnastyke i tancach na parkete [Folk-characteristic choreography in the system of training specialists in gymnastics and ball dancing]: dissertation. ped. sciences: 13.00.04. St. Petersburg: St. Petersburg state. Acad. physical culture named after P.F. Lesgafta, 209 p. (in Russian)
3. Sosyna V.Yu. (2009) Horeographyja v gymnastyke [Choreography in gymnastics]: ed. manual for university students. Kyiv: Olympic literature, 135 p. (in Russian)
4. Todorova V.G. (2018) Horeographichna pidgotovka v techniko-estetychnyh vydah sportu [Choreographic training in technical and aesthetic sports]: monograph. Lviv: LDUFK, 252 p. (in Ukrainian)
5. Oleynyk H. (2017) Tanec na pilone [Dance on the pylon]. Educational manual. Odesa, p. 175. (in Russian)
6. Irina Kartaly (2018) Pole Dance Fitness. Maidenhead: Meyer & Meyer Sport (UK) Ltd., 416 p.
7. Steven Santos (2013) Simply Circus. Introduction to Rigging Lyras and Trapeze Bars. Simply Circus: Inc., 406 p.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-12>

УДК 947.084.2/3(477)

Водяхін Є.В.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

ЗМІСТ І ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В РАДЯНСЬКУ ДОБУ (1920-ТІ РР.): УРЯДОВА ПОЛІТИКА ТА ГРОМАДСЬКА ПОЗИЦІЯ

Анотація. У першій третині ХХ століття державна політика у сфері мистецтва стала важливим компонентом установа радянської влади в СРСР, коли мистецтву приділялася роль «політичного просвітництва мас». Централізація управління театральною сферою стала однією з головних завдань новоствореної більшовицької держави у галузі культури. Погляди радянської влади на повноваження держави у сегменті ідеологічної роботи полягали у тому, що нове пролетарське й соціалістичне мистецтво може бути побудоване лише на фундаменті усіх здобутків минулого, однак має бути очищене від усіх «буржуазних» ідеологем. Такі підходи більшовицької диктатури до змісту і функцій театру, в т.ч. в Україні, не могли не викликати критичну позицію театральної громадськості у рамках якої домінували ліберально-революційні погляди на характер мистецтва. Основи радянського театального організму – репертуар, організований глядач, плановість (власне театру як закладу, що належить державі). У радянській Україні значимим стає формування спеціалізованих структур з управління театром, який був переданий у ведення Народного комісаріату освіти, що свідчить про ставлення до театру з боку держави як до інституту, що має важливе культурно-просвітнє й політико-ідеологічне значення. Із середини 1920-х років керівництво більшовицької партії констатувало, що радянська країна вступила у фазу культурної революції, що становить передумову подальшого руху до комуністичного суспільства. Вказане завдання визначило головний напрямок усієї виховної й просвітницької роботи в країні на найближчі роки й десятиліття. Вищевикладене й обумовило актуальність теми даної публікації. При цьому хронологічними рамками дослідження обрані саме 1920-ті роки, які не лише в театрі, але й у радянському мистецтві в цілому були часом не лише інституалізації форм і методів роботи, але й відносної свободи творчості.

Ключові слова: український театр, державна політика, громадська позиція, радянська влада.

Vodyakhin Egor

National Academy of Culture and Arts Managers

THE CONTENT AND FUNCTIONS OF THE UKRAINIAN THEATER IN THE SOVIET ERA (1920S): GOVERNMENT POLICY AND PUBLIC POSITION

Summary. In the first third of the 20th century, state policy in the field of art became an important component of the establishment of Soviet power in the USSR, when art was assigned the role of "political enlightenment of the masses." The centralization of management of the theater sphere became one of the main tasks of the newly created Bolshevik state in the field of culture. The views of the Soviet authorities on the powers of the state in the segment of ideological work were that the new proletarian and socialist art can only be built on the foundation of all the achievements of the past, but must be cleansed of all "bourgeois" ideologues. Such approaches of the Bolshevik dictatorship to the content and functions of the theater, including in Ukraine, could not fail to evoke a critical attitude of the theater public, which was dominated by liberal-revolutionary views on the nature of art. The foundations of the Soviet theatrical body are the repertoire, organized audience, planning (specific to the theater as an institution belonging to the state). In Soviet Ukraine, the formation of specialized structures for the management of the theater, which was transferred to the management of the People's Commissariat of Education, became significant, which testifies to the attitude of the state to the theater as an institution with important cultural, educational and political-ideological significance. From the mid-1920s, the leadership of the Bolshevik Party stated that the Soviet country had entered the phase of the cultural revolution, which was a prerequisite for further movement towards a communist society. This task determined the main direction of all educational and educational work in the country for the coming years and decades. The above determined the relevance of the topic of this publication. At the same time, the 1920s were chosen as the chronological framework of the study, which, not only in the theater, but also in Soviet art as a whole, was a time not only of institutionalization of forms and methods of work, but also of relative freedom of creativity.

Keywords: Ukrainian theater, state policy, public position, soviet government.

Постановка проблеми. Виявити особливості урядової політики і громадської позиції у контексті становлення українського театру в радянську добу. Урядова політика й громадська позиція на початковому етапі розвитку українського радянського театру існували у наближених площинах. Культурна політика радянської влади в Україні у перше десятиліття характеризувала-

ся динамічним пошуком механізмів й інституцій для формування «нової людини», лишаяючи при цьому певний простір для свободи творчості митців. Театр і театральне мистецтво у цілому розглядаються як потужний засіб забезпечення культурної революції й остаточно входить в орбіту державного впливу. Комуністична ідеологія у той час ще не була догматизована і викликала щире

сприйняття у більшості культурних діячів УСРР. Водночас ситуація принциповим чином змінилася на гірше з початку 1930-х років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед фундаментальних праць стосовно історії театрального мистецтва в Україні у першій третині ХХ століття необхідно зазначити про такі розвідки: Г. Веселовської «Український театральний авангард» [1], М. Гринишиної «Синтетичний театр» [2], «Нариси з історії інонаціонального театру в Україні ХХ – початку ХХІ ст.» [10], «Театральна культура рубежу ХІХ–ХХ століть» [3], О. Клековкіна «ТНЕАТРИСА: Лексикон» [5], О. Красильникової «Історія українського театру ХХ сторіччя» [8] тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вперше на системній основі аналізується взаємна пов'язаність урядової політики та громадської позиції щодо українського театру в перше десятиліття радянської влади.

Мета статті. Дана стаття присвячена систематизації й узагальненню відомостей щодо становлення змісту й функцій українського театру на початку радянської доби (20-ті рр. ХХ століття) у контексті співвідношення відповідної урядової політики й громадської позиції.

Виклад основного матеріалу. Культурна політика держави у сфері театру може здійснюватися у двох взаємозалежних основних напрямках:

- розширення можливостей для доступу населення до художніх цінностей (задоволення, удосконалення й виховання культурних потреб населення);
- забезпечення оптимальних умов для саморозвитку театрального мистецтва.

Радянська влада в Україні розпочала культурне будівництво, у т.ч. в сфері театрального мистецтва, безпосередньо після подій 1917–1920 рр. У перші роки більшовицького режиму управлінські функції в означеній сфері зосереджувалися у Народному комісаріаті освіти, в рамках якого у червні 1918 року був сформований театральний відділ для реалізації культурно-просвітницьких завдань у сфері театру й видовищ.

Наркомату освіти в Україні з перших днів його створення необхідно було вирішувати не тільки проблеми зміцнення влади, але й розробляти напрямки культурної політики, втілювати постійно й системно масштабний проект, що відповідає потребам часу.

Крім усього іншого, вказаний декрет формулював один з фундаментальних економічних принципів управління театрами: фінансувати, насамперед театр, який не просто потребує грошей, але театр, який на високому художньому рівні вирішує поставлені перед ним завдання. Питання про театральне майно було вирішене – усі театри, так чи інакше, належали державі. У цьому контексті більшовицька влада могла зайнятися формуванням за допомогою театру необхідної картини світу і насамперед забезпечити підвищення рівня пролетаря до фахового глядача.

Декретом «Про об'єднання театральної справи», виданим 26 серпня 1919 року, при Народному комісаріаті освіти був заснований Центральний театральний комітет, робота якого продовжувалася до листопада 1920 року. У рамках вказаного відомства було об'єднане керівни-

цтво усіма театрами країни – як державними, так і відомчими. Держава націоналізувала усе театральне майно, встановивши таким чином контроль і над засобами виробництва, і над учасниками театрального процесу.

У цілому більшовики не були новаторами у декларуванні вказаних ідей, однак намагалися втілювати їх у життя досить ґрунтовно, паралельно реалізуючи власні партійні установки. Однак методи більшовиків при здійсненні такої культурної політики були жорсткими й авторитарними.

Із 1 березня 1921 року основною структурою, відповідальною за політику більшовицької держави у сфері театру, став Головний політпросвітницький комітет, сформований для об'єднання усієї політосвітньої й агітаційно-пропагандистської роботи в країні. При Художньому відділі вказаного комітету функціонував Театральний відділ, який координував усю політосвітню театральну роботу.

У період нової економічної політики (НЕПу) в СРСР були дозволені приватні театральні підприємства (антрепризи), які з одного боку створювали видимість свободи художнього вираження, а з іншого – спричинили посилення політосвітньої й агітаційно-пропагандистської роботи з боку державних театрів, керівництво яких побоювалося конкуренції.

Паралельно із цим у рамках пошуку ефективного механізму цензури соціалістична держава на початку 1920-х років заборонила твори мистецтва, у т.ч. театрального, які: а) містять агітацію проти радянської влади; б) розголошують військові таємниці; в) збуджують громадську думку шляхом повідомлення неправдивих відомостей; г) розпалюють націоналістичний і релігійний фанатизм [8].

Починаючи з 1925 року основні завдання театрального будівництва визначалися й вирішувалися більшовицькою партією й радянською владою як складова забезпечення перемоги культурної революції (у відповідності до резолюції ЦК РКП (б) «Про політику партії у сфері художньої літератури» від 18 червня 1925 року). На цьому фоні наприкінці 1920-х років у театрах були створені художні ради, на які були покладені завдання створення навколо театру атмосфери суспільної уваги, керівництва й критики (відповідна постанова була прийнята у вересні 1929 р.). До функцій художніх рад входило: розгляд, обговорення та оцінка виробничого репертуарного плану театру; розгляд форм обслуговування глядача, організація через апарат театру громадських переглядів нових постановок тощо [11].

Загалом кінець 1920-х років ознаменувався посиленням державного регулювання театрального життя в радянській Україні. Зокрема, у 1927–1929 рр. була здійснена уніфікація театрального репертуару й забезпечена його повна його регламентація. У 1929–1931 рр. було здійснене видання тритомного Репертуарного покажчика Главреперткома.

Рубіж 1920–1930-х років був ознаменований кристалізацією партійно-державних інституцій, відповідальних за регламентацію театрального мистецтва в радянській Україні. До 1931 року була сформована вертикаль влади із підпорядкуванням Сектору мистецтв Наркомосвіти, який об'єднав усі питання театральної політики країни. У сфері управління радянськими театрами держава

йшла шляхом централізації й зосередження усіх питань театральної політики (організаційних, ідеологічних) у веденні одного органу, яким стала до 1932 року Рада мистецтв при згаданому народному комісаріаті. У подальшому в рамках уніфікації й ужорсточення контролю, а також з метою налагодження єдиноначальності в управлінні сферою мистецтва у 1932 році постановою ЦК ВКП (б) «Про перебудову літературно-художніх організацій» ліквідувалися усі асоціації, групи й течії – при цьому не лише в театрі, але й у літературі, живописі, архітектурі й музиці. Наслідком ухвалення вказаного документу стало утворення єдиних творчих союзів, що суттєво полегшувало партійно-державне керівництво у сфері театрального мистецтва.

Таким чином, говорячи про завдання і функції державної політики більшовицького режиму в сфері театру, слід зазначити, що націоналізація театрів дозволила створити механізм управління театральними підприємствами у межах усієї країни. Подальше становлення політики у сфері театру виявилось закономірним наслідком трансформації радянської держави й знаходилося у руслі всієї здійснюваної політики. Трансформація політичної обстановки в країні спричиняла й зміни політичного курсу щодо театрів.

У перші роки після жовтневого перевороту театр перебуває у віданні театрального відділу більшовицький структур управління освітою і на нього покладається здійснення, у першу чергу, культурно-просвітніх завдань. Певна лібералізація культурної політики держави у часи відходу від військового комунізму й переходу до НЕПу наділила театр агітаційно-пропагандистськими функціями й ознаменувало передачу театральної справи у ведення Головного політосвітнього комітету.

Водночас у період формування тоталітарної моделі радянської держави відбувається посилення контролю над театральною сферою, централізація, зосередження функцій управління в єдиній структурі.

З огляду на вказане, ключовим завданням у сфері театрального мистецтва після його ідеологізації радянський режим вважав забезпечення масовості. З огляду на вказане, розвиток радянського театру оцінювався владою не за тим, чого досягнув театр як художня сутність, а наскільки він є доступним. У партійних звітах щодо розвитку театрального мистецтва здебільшого фігурували не імена театральних митців, а статистичні показники: кількість глядачів і побудованих споруд.

Більшовицька влада в Україні у перші десятиліття свого існування традиційно робила акцент на видовища. Вказане було викликано бурхливою індустріалізацією, міграцією сільського населення у місто тощо. Власне радянську театральну модель сформулила концепція глядача, яка розуміється владою по-своєму. Можна стверджувати, що контроль над репертуаром, впровадження планових показників, прагнення привести театри до самоолатності тощо як частина держполітики у той час була пов'язана з покладеною на театр просвітницькою функцією.

У перше десятиліття існування радянської влади вельми популярною була ідея про перевищення людини, переробку свідомості, моделювання нової особистості. Інноваційний, змодельований театр повинен бути державним, громадська

думка довкола нього (критика) мала бути єдино вірною, а глядач – свідомо організований.

Переходячи до громадської позиції щодо театру впродовж 1920-х років, слід вказати, що, як відомо, художні особливості становлення українського театру в першій третині ХХ століття, зокрема у радянський період, пов'язані з переконанням провідних митців того часу у тому, що можливим є повне злиття акторів і аудиторії, а також сцени і залу. Досягнення цього представлялося можливим насамперед за рахунок поєднання установок, знань і вірувань, при цьому як актор, так і глядачі повинні бути учасниками спільного колективу, дотримуватися однакових переконань (однієї «моральної релігії»).

В умовах ідеологічної цензури й жорстких політичних обмежень українські митці спромоглися у театрі як мистецтві максимально публічному будувати власну поетику на основі «закритого» смислу, який був до кінця висловлюваний, але завжди наявний. При цьому навіть в умовах тиску авторитарного режиму український театр перетворював людину через творчість душі.

Саме такого підходу дотримувався театр Леся Курбаса, зокрема створений у 1920 року групою акторів Кийдрамте (у подальшому взяв назву Київського зразкового мандрівного театру). У згаданому році Л. Курбас розпочав свій режисерський щоденник таким чином: «Тут: власні несміливі і сміливі думки, чужі підтвердження раніше вирішених тез, етапи в шуканні режисерського методу, підходу, інтелектуальні помічні рихтування задля того, щоб вповні опанувати матеріал, пізнати його і виявити те прочуття невимірного, яке так мучить...» [7, с. 152].

У Кийдрамте, а також в інших театральних колективах, створених за участю Л. Курбаса (зокрема Мистецькому Об'єднанні «Березиль», Молодому театрі тощо), актори нібито працювали відразу на кількох рівнях – сюжетному, де дія є очевидною, і на іншому, де домінує настрій, а дія є прихованою. У рамках мандрівки по стилях й епохах формувалася сюжет щодо становлення театру не лише національного, але й філософського й модерного, у рамках якого був об'єднаний увесь світовий театральний досвід (герої, думки, вистави, етика й естетика тощо) [7, с. 49].

Л. Курбас, слідуєчи настановам культурної політики нової влади, намагався створити політичний театр, однак він не лише звертався до радянського міфу, але й ще частково користувався ціннісними кодами минулих культур. Назвавши у Молодому театрі своїм гаслом «Перетворення», Л. Курбас талановито вдавався до численних експериментів, складовими компонентами яких були культурні параболи, метафори й асоціації. У жанрах і стилях творчості Л. Курбаса театральне завтра вже наступило сьогодні [7, с. 214]. При цьому була винайдена формула: «Актор – це людина, котра, по-перше, має здатність до тривання в наміченому уявою ритмі, а по-друге – уміння віднаходити й демонструвати в матеріалі – у людині (в собі самому) та в іншому матеріалі театру – символи для передачі зображуваної реальності» [9, с. 603].

Говорячи про посилення ідеологічного пресингу держави на радянський театр в Україні, що супроводжувалося Розстріляним Відродженням, слід зазначити, що навіть у 1930-х роках

в СРСР не зазнало сумніву значення самого театру як суспільного інституту, який спроможний і зобов'язаний зробити більш шляхетним публіку й суспільство. Водночас це супроводжувалося русифікацією і викоріненням усього українського коріння в театральному мистецтві.

Висновки. Таким чином, розглянувши тематику урядової політики та громадської позиції українського театру в радянську добу, ми прийшли до таких висновків:

– Театр у перші роки і десятиліття радянської влади був важливим інструментом залучення суспільства у соціалістичне будівництво. Перші радянські установи у сфері культури опікувалися загальним керівництвом театральною справою, брали активну участь у створенні нового театру й упорядкуванні художньо-професійної діяльності у сфері театру.

– Управлінські структури в СРСР виходили з того, що радянська професійна культурно-художня робота має бути спрямована до формування суто пролетарських художніх форм і установ. Саме така однобічна політико-ідеологічна направленість спочатку призвела до критичної оцінки усіх «інакших» художніх напрямів і стилів театрального мистецтва (друга половина 1920-х років), а у подальшому і до ужорсточення цензури та репресій (1930-ті роки).

– 1920-ті роки для молодого радянського театру в Україні були періодом сміливих творчих пошуків і надій на продовження мистецької громадської ре-

волюції (зокрема Л. Курбас мріяв про парламент художників). У цей період в рамках театрального мистецтва були сформовані інноваційні, авангардні артистично-творчі моделі, які ознаменували формування українського театального Відродження.

– Із кінця 1920-х років в основі усієї державної політики у театральному мистецтві стає формування єдиної «соціалістичної культури». Основним критерієм оцінки роботи театрів стає соціально-політична значимість твору. На межі 20-30-х років ХХ століття була здійснена уніфікація театального репертуару, а головним критерієм оцінки роботи театрів стають не естетичні риси спектаклю, а його соціально-політична значимість. Театр і театральне мистецтво у цілому розглядаються як потужний засіб забезпечення культурної революції й остаточно входить в орбіту державного впливу.

З огляду на вказане, урядова політика й громадська позиція на початковому етапі розвитку українського радянського театру існували у наближених площинах. Культурна політика радянської влади в Україні у перше десятиліття характеризувалася динамічним пошуком механізмів й інституцій для формування «нової людини», лишаючи при цьому певний простір для свободи творчості митців. Комуністична ідеологія у той час ще не була догматизована і викликала щире сприйняття у більшості культурних діячів УСРР. Водночас ситуація принциповим чином змінилася на гірше з початку 1930-х років.

Список літератури:

1. Веселовська Г. І. Український театральний авангард / Ін-т проблем сучасного мист-ва Нац. акад. мист-в України. Київ : Фенікс, 2010. 368 с.
2. Гринишина М. Синтетичний театр / Ін-т проблем сучас. мистец. НАН України. Київ : Фенікс, 2019. 416 с.
3. Гринишина М. Театральна культура рубежу XIX-XX століть : Реалізм. Дискурс [Текст] / Ін-т проблем сучас. мистец. НАН України. Київ : Фенікс, 2013. 344 с.
4. Гундорова Т. І. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів : Літопис, 2011. 297 с.
5. Клековкін О. THEATRICA : Лексикон [Текст] / Ін-т проблем сучас. мистецтва НАН України. Київ : Фенікс, 2012. 800 с.
6. Корнієнко Н. М. Лесь Курбас: репетиція майбутнього. Київ : Либідь, 2007. 325 с.
7. Красильникова О. В. Історія українського театру ХХ сторіччя. Київ : Либідь, 2009. 208 с.
8. Лесь Курбас у театральній діяльності, в оцінках сучасників: документи / упоряд., техн. ред. О. Зінкевич ; ред. В. Ревуцький. Балтимор ; Торонто : Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1989. 1026 с.
9. Нариси з історії інонаціонального театру в Україні ХХ – початку ХХІ ст. / за заг. наук. ред. докт. мистецтвознав. М. Гринишиної; Ін-т проблем сучас. мистец. НАН України. Київ : Фенікс, 2017. 976 с.
10. Нариси з історії театального мистецтва України ХХ століття / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України; Редкол.: В. Сидоренко (голова) та ін. Київ : Інтертехнологія, 2006. 1054 с.
11. Український театр ХХ століття: Антологія вистав / За заг. ред. М. Гринишиної; Ін-т проблем сучасн. мист-ва НАН України. Київ : Фенікс, 2012. 944 с.

References:

1. Veselovska, H. I. (2010). *Ukrainskyi teatralnyi avanhard* [Ukrainian theatrical avant-garde]. Kyiv: Feniks, p. 368.
2. Hrynshyna, M. (2019). *Syntetychnyi teatr* [Synthetic theater]. Kyiv: Feniks, p. 416.
3. Hrynshyna, M. (2013). *Teatralna kultura rubezhu XIX-XX stolit: Realizm. Dyskurs* [Theatrical culture of the turn of the XIX-XX centuries: Realism. Discourse]. Kyiv: Feniks, p. 344.
4. Hundorova, T. I. (2011). *Proiavlennia slova. Dyskursiia rannoho ukrainskoho modernizmu. Postmoderna interpretatsiia* [Manifestation of the word. Discourse of early Ukrainian modernism. Postmodern interpretation]. Lviv: Litopys, p. 297.
5. Klekovkin, O. (2012). *THEATRICA: Leksykon* [THEATRICA: Lexicon]. Kyiv: Feniks, p. 800.
6. Kornienko, N. M. (2007). *Les Kurbas: repetytsiia maibutnoho* [Les Kurbas: a rehearsal for the future]. Kyiv: Lybid, p. 325.
7. Krasylnykova, O. V. (2009). *Istoriia ukrainskoho teatru XX storichchia* [History of the Ukrainian theater of the 20th century]. Kyiv: Lybid, p. 208.
8. *Les Kurbas u teatralnii diialnosti, v otsinkakh suchasnykiv* (1989) [Les Kurbas in theatrical activity, in the estimation of contemporaries: documents]. Toronto: Ukrainske vydavnytstvo «Smoloskyp» im. V. Symonenka, p. 1026.
9. *Narysy z istorii inonatsionalnoho teatru v Ukraini XX – pochatku XXI st.* (2017) [Essays on the history of non-national theater in Ukraine in the 20th and early 21st centuries]. Kyiv: Feniks, p. 976.
10. *Narysy z istorii teatralnoho mystetstva Ukrainy XX stolittia* (2006) [Essays on the history of Ukrainian theater art of the 20th century]. Kyiv: Intertekhnolohiia, p. 1054.
11. *Ukrainskyi teatr XX stolittia: Antolohiia vystav* (2012) [Ukrainian theater of the 20th century: Anthology of performances]. Kyiv: Feniks, p. 944.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-13>

УДК 793.3:[37.015.31:[159.923-053.4/6:159.954]

Лань О.Б., Кшен К.С., Иванова Я.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКА ЗРАЗКОВОГО ХОРЕОГРАФІЧНОГО КОЛЕКТИВУ

Анотація. У статті представлено документи положення про присвоєння почесного звання «зразковий художній колектив» та розглянуто умови його здобуття творчим хореографічним колективом: проаналізовано особливості педагогічної роботи керівника зразкового хореографічного колективу; здійснено аналіз методичних прийомів організації роботи керівника танцювального колективу; розглянуто форми творчого звіту, а саме тематичний концерт, ювілейний концерт або театралізований концерт на прикладі творчих звітів окремих хореографічних колективів Львова (зразкового ансамблю народного танцю «Роси світанку»; зразкового хореографічного колективу «Ценат»; зразкової дитячої студії ТанцТеатру «Життя» – «Смайлики»; народного ансамблю естрадного танцю «Тайм аут»; народного колективу Модерн-балету та школи-студії сучасного танцю «Акверіас»; запропоновано нові варіанти творчої звітності хореографічного колективу в форматі танцювальної вистави; досліджено основні етапи роботи хореографа-постановника над хореографічним твором.

Ключові слова: зразковий хореографічний колектив, керівник хореографічного колективу, концерт, танцювальна вистава, хореограф.

Lan Oksana, Kshen Kateryna, Ivanova Yana

Lviv National Ivan Franko University

FEATURES OF THE TEACHING WORK OF THE LEADER OF AN EXEMPLARY CHOREOGRAPHIC TEAM

Summary. The article presents documents on the provision of the awarding the honorary title "exemplary artistic collective" and considers the conditions for its acquisition by a creative choreographic team. The peculiarities of the pedagogical work of the leader of an exemplary choreographic team were analyzed and the methodical techniques of organizing the work of the dance team leader were analyzed. The issue of professional training of future teachers-choreographers, heads of choreographic teams was highlighted by the following scientists: Y. Chuperchuk, N. Dovbysh, A. Tarakanova, G. Berezova, O. Derevoriz, T. Tkachenko, and others. The specifics of working with a children's choreographic team were studied by O. Burlya, O. Lan, O. Martynenko, I. Trygub, S. Trygub. In her works, Galina Berezova analyzes the psychophysiological characteristics of children and methodical advice on choreography classes with children of preschool and school age. Olena Martynenko, revealing the issue of the specifics of working with children, combined traditional and new approaches to learning in extracurricular education. Oksana Lan noted the pedagogical and psychological features of working in a team on dance plays performed by children. The method of working with a choreographic team of different age categories was highlighted by: Volchukova V.M., Bugaets N.A., Limanska O.V., Tishchenko O.M. In the manual, scientists paid attention to educational work, taking into account the psychophysiological characteristics of children of different ages. Forms of a creative report were considered (a themed concert, an anniversary concert or a theatrical concert), using the example of creative reports of individual choreographic teams of Lviv: the exemplary folk dance ensemble "Rosy svitanku", the exemplary choreographic team "Cenat", the exemplary children's studio "Smailyky" of the Dance Theater "Zhyttia", the people's ensemble of pop dance "Time Out", the people's choreographic team Modern Ballet and dance-school-studio "Aquerias". New options for the creative reporting of the choreographic team in the format of a dance performance are proposed and the main stages of the choreographer's work on a choreographic piece are explored. The leader of an exemplary choreographic team is a choreographer and teacher who strives for high performance through the implementation of his ideas in the productions of choreographic compositions that differ in technicality, high performance culture, and original musical design. To carry out the educational process in the choreographic team, he must be competent in the physiological and psychological characteristics of each age period of the child. The head of an exemplary choreographic team must be a highly qualified specialist in the field of choreographic art, possess choreographic, general cultural, psychological, pedagogical, art history and managerial knowledge, be ready for innovation, and quickly respond to changes in creative activity.

Keywords: exemplary artistic team, dance team, choreographic team, leader of the choreographic group, concert, dance performance, choreographer.

Постановка проблеми. Основним завданням сучасної державної політики згідно Закону України «Про позашкільну освіту» є забезпечення дітей додатковими знаннями, вміннями і навичками у час, вільний від на-

вчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах з метою формування і розвитку їхніх інтелектуальних, творчих і фізичних якостей, виховання всебічно розвиненої, культурної людини. Тому на сьогодні система освіти багато

уваги приділяє саме хореографічному вихованню школярів. Залучення дітей до хореографічної діяльності колективу забезпечує процес їх соціалізації, що ефективно впливає на розвиток творчого мислення, активізує мистецьке спілкування й самовираження. Систематичні заняття хореографією поліпшують поставу дітей, підкріплюють їх акторську майстерність, приділяють увагу фізичному розвитку, надають можливість ознайомитися з різними видами танців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фахової підготовки майбутніх педагогів-хореографів, керівників хореографічних колективів висвітлювали такі науковці: Я. Чуперчук, Н. Довбиш, А. Тараканова, Г. Березова О. Дереворіз, Т. Ткаченко та ін. Специфіку роботи з дитячим хореографічним колективом досліджували – О. Бурля, О. Лань, О. Мартиненко, І. Тригуб, С. Тригуб. Галина Березова у своїх працях аналізує психофізіологічні особливості дітей та методичні поради щодо занять хореографією з дітьми дошкільного і шкільного віку. Олена Мартиненко, розкриваючи питання про специфіку роботи з дітьми, поєднала традиційні і нові підходи до навчання у позашкільній освіті. Оксана Лань зазначала педагогічні та психологічні особливості роботи в колективі на танцювальними виставами у виконанні дітей. Методику роботи з хореографічним колективом різної вікової категорії висвітлили: Волчукова В.М., Бугаєць Н.А., Ліманська О.В., Тіщенко О.М. У посібнику науковці приділили увагу учбово-виховній роботі, враховуючи психофізіологічні особливості дітей різного віку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення специфіки педагогічної роботи керівника зразкового хореографічного колективу.

Виклад основного матеріалу. Танцювальна діяльність в Україні здійснюється через систему хореографічних колективів (гуртків, студій) і є педагогічно керованою системою, що функціонує в умовах вільного часу учасників з метою їх виховання, шляхом залучення їх до активної творчої практики.

Хореографічні колективи високого художньо-культурного рівня відзначаються державою присвоєнням їм почесного звання «Зразкового художнього колективу» або «Народного художнього колективу».

Згідно Положення про почесні звання «Народний художній колектив» і «Зразковий художній колектив» системи Міністерства освіти і науки України почесне звання «Зразковий художній колектив» присвоюється (підтверджується) творчим колективам, які працюють не менше п'яти років, за високий художній рівень виконавської майстерності, активну участь у справі поширення надбань національної культури, значні досягнення на міському, регіональному та всеукраїнському рівнях (пункт 1.3.) [9].

За умовами положення (див. вище) почесні звання присвоюються постійно діючим учнівським і студентським творчим колективам загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладів, що досягли високого рівня майстерності, у яких ведуться системна художньо-естетична виховна робота, творча та просвітницька діяльність серед учнів-

ської та студентської молоді (пункт 2.1. глави 2 в редакції Наказу Міністерства освіти і науки № 1122 від 01.10.2014) [9].

За пунктом 1.5. при вирішенні питання про присвоєння почесних звань береться до уваги:

- художнє спрямування творчого колективу;
- рівень виконавської майстерності;
- художній рівень репертуару;
- основи професійного навчання, естетичного виховання та розвитку творчих здібностей учасників колективу (наявність навчальних програм і навчальних планів, добір відповідного репертуару);

– пропаганда цього виду творчості: регулярність виступів (показів) перед глядачем, участь у концертах, конкурсах, оглядах, фестивалях, виставках та інших творчих заходах різного рівня [9].

Необхідно зазначити, що отримання звання хореографічним колективом є, априорі, великим обсягом попередньо виконаної керівником роботи як організаційного так і художнього напрямку, адже за пунктом 2.4. для присвоєння (підтвердження) почесного звання «Зразковий художній колектив» оглядові комісії або журі органів управління освітою, (спираючись на документи, що підготував керівник колективу), готують і подають до експертної комісії Міністерства освіти і науки України такі матеріали:

- клопотання щодо присвоєння (підтвердження) почесних звань;
- протокол засідання оглядової комісії з рекомендацією;
- характеристику творчого колективу;
- характеристику керівника (керівників) творчого колективу;
- репертуар або перелік виконаних робіт творчого колективу за останні п'ять років;
- навчальну програму, за якою працює творчий колектив;
- копії документів, що підтверджують творчі досягнення колективу (дипломи, грамоти, подяки тощо) за останні п'ять років;
- друковану продукцію, що висвітлює діяльність творчого колективу (за наявності);
- програму звітного концерту, вистави, шоу-програми із зазначенням прізвищ та імен режисера, автора (вокальне, музичне, театральне, хореографічне, циркове мистецтво);
- якісний відеозапис творчого звіту колективу у форматі DVD (цифровий відеодиск) (пункт 2.4 глави 2 в редакції Наказу Міністерства освіти і науки № 1122 від 01.10.2014) [9].

Творчий колектив, удостоєний звання "Зразковий художній колектив", отримує диплом встановленого зразка (пункт 2.10.) та підтверджує його один раз на п'ять років (пункт 2.5.) [9].

Згідно визначених документів та умов, можна стверджувати, що отримання або підтвердження звання хореографічним колективом демонструє його високий художньо-культурний рівень.

Окремо потрібно розглянути процес створення «творчого проекту» на отримання звання або його підтвердження. Представлення творчого доробку є чи не найважливішим моментом презентації свого колективу, адже живе мистецтво завжди демонструє колектив як найкраще.

Традиційною є форма концерту: звичайного – за участі ведучих, або театралізованого, де ролі ведучих виконують актори в образах персонажів

театралізованого дійства. Така форма художньої подачі творчого доробку доцільна при умові, коли потрібно поєднати окремі композиції з його виконавського репертуару колективу.

Прикладом може бути тематичний концерт «День захисту дітей» зразкового ансамблю народного танцю «Роси світанку», 2009 р. (засновник та керівник – Юрій Бугрин); звітний концерт «Dance in the dance» (на отримання звання «зразковий») ансамблю естрадного танцю «Тайм аут», 2009 р. (керівники Сергій та Олена Агапови); ювілейний концерт «25 років натхнення з Оксаною Лань: Золота колекція» Модерн-балету та зразкової школи-студії сучасного танцю «Акверіас», (на здобуття звання «народний»), на сцені Львівського національного академічного театру опери і балету імені С. Крушельницької, 18.05.2011 р. (керівник – заслужений діяч естрадного мистецтва України Оксана Лань); театралізоване дійство до Дня міста зразкової дитячої студії ТанцТеатру «Життя» – «Смайлики» (керівник нар. арт. України Ірина Мазур), 2017 р.; звітний концерт на здобуття звання «зразковий художній колектив хореографічного колективу «Ценат», 2019 р. (керівники Вероніка і Тарас Холови) та багато інших.

Із розвитком мистецтва танцю в площині сучасної хореографії, з'явилися нові форми великого хореографічного твору: танцювальні вистави, балети-перформенси та оновились вже існуючі (балет-концерт, балет-портрет тощо). Цей факт посприяв цікавості керівників-хореографів до сюжетних хореографічних вистав.

Наприклад, для підтвердження звання наступної категорії (народний художній колектив) вже згаданий модерн-балет та школа-студія сучасного танцю «Акверіас» (ЦДЮТ Залізничного району м. Львова) представили дві одноактних танцювальних вистави, створені за мотивами сюжетів двох казок Джанні Родарі «Подорож Блакитної Стріли» та «Цибуліно» [6].

Їх приклад підтримали інші колективи Львова та звітувались своїми танцювальними виставами: зразковий хореографічний колектив «Ценат» – танцювальною виставою «Ніч перед Різдвом», 2018, 2019 р.; ансамбль естрадного танцю «Тайм аут» (ЦДЮТ «Галичина») – танцювальними виставами «Володар часу» (04.03.2017 р.) та «За лісами, горами...» (23.02.2019 р.) вже на підтвердження звання «народного художнього колективу», яке здобули у 2014 році. Тоді було представлено театралізований концерт «Танцюють всі».

Аналізуючи творчий шлях згаданих хореографічних колективів можемо стверджувати про бажання хореографів та учасників колективів вдосконалення своєї майстерності, постійного творчого пошуку та чіткої організації мистецько-педагогічного процесу.

Організація педагогічного процесу у зразковому хореографічному колективі ґрунтується на загальних закономірностях формування особистості, однак має специфічні особливості. Педагогічний процес в хореографічному колективі спрямований на розвиток у дітей якостей, пов'язаних зі сферою почуттів: моральних (доброзичливість, чуйність, емпатія, стриманість, справедливість), естетичних (почуття краси, зокрема танцювальних рухів, музики), художніх (художній смак,

відчуття композиційної довершеності хореографічних творів). Педагогічний процес спирається на отримання хореографічних знань, вміння та навичок. Вони є основою розвитку особистості, які у цілому характеризують результат виховання через навчання [3, с. 98–101].

Педагогічна майстерність керівника хореографічного колективу виражається, в умінні організовувати навчально-тренувальний процес, щоб навіть за несприятливих умов досягнути максимального рівня розвитку, вихованості учнів. Педагог-хореограф завжди знайде відповідь на будь-яке питання, зуміє знайти індивідуальний підхід до кожного вихованця.

С. Куценко вважає, що компонентами педагогічної майстерності вчителя хореографії є:

– професійна компетентність (наявність загальних психолого-педагогічних знань, принципів, форм, методів навчання й виховання);

– здатність до якісного підбору навчального матеріалу (рівень майстерності володіння ним, технологіями його подачі, комунікабельність, об'єктивність, педагогічна взаємодія, передбачення, педагогічна позиція);

– особисті якості (світогляд, моральна вихованість, широкий кругозір та ерудиція, духовна культура, оптимізм, емоційний самоконтроль, витримка);

– педагогічна техніка (міміка, жести, мовлення, спілкування, емоційний контроль, артистичність);

– педагогічний такт (уміння висловлюватися прийнятним тоном, повага й вимогливість, стиль спілкування з учнями, колегами);

– педагогічна творчість (уміння швидко й ефективно підбирати та застосовувати в освітньому процесі різноманітні форми, засоби й методи педагогічного впливу на учня з орієнтацією на результат творчого рівня);

– гуманістична спрямованість (визначальна характеристика майстерності педагога);

– культура спілкування та педагогічні здібності [5, с. 115–116].

Специфіка діяльності керівника зразкового хореографічного колективу характеризується різноплановістю і визначається рядом функцій, які він повинен виконувати в своїй роботі:

1) організаційно-керівна (керівник хореограф виступає організатором колективу і керує його функціонуванням);

2) балетмейстерська (керівник колективу є головним його балетмейстером постановником, за виключенням колективів, або танцювальних номерів, для яких працюють запрошені балетмейстери);

3) репетиторська (керівник хореографічного колективу здійснює репетиційний процес, виконуючи функції головного педагога-репетитора);

4) навчально-виховна (навчання виконавської майстерності та духовно естетичне виховання танцівників є фундаментальними в роботі керівника хореографа) [7, с. 247–249];

5) концертно-виконавча (виступи на концертах, виховних та суспільних заходах, участь у конкурсах, фестивалях);

6) розвиваюча (формування всебічно розвинутих особистостей в хореографічному колективі здійснюється шляхом рівноцінного фізичного, емоційного, естетичного, інтелектуального, креативного розвитку виконавців) [8].

Висновки. Таким чином, керівник зразкового хореографічного колективу, який є одночасно і педагогом-хореографом постійно працює над удосконаленням своїх знань, вмінням застосовувати отримані знання на практиці. Добре володіє як традиційними, так і нетрадиційними формами та методами педагогічної діяльності. Постійно прагне до високої результативності через реалізацію своїх задумів у постановках хореографічних композицій, які відрізняються технічністю, високою культурою виконання, оригінальним музичним оформленням.

Для здійснення навчально-виховного процесу в хореографічному колективі, керівник повинен

бути компетентним в фізіологічних та психологічних особливостях кожного вікового періоду дитини, а також уміло, згідно з їх віковими особливостями, розподіляти фізичне навантаження, адже без цього неможливо сформувати репертуар та скласти план виховної роботи.

Керівник зразкового хореографічного колективу повинен бути високо кваліфікованим спеціалістом в галузі хореографічного мистецтва, володіти хореографічними, загальнокультурними, психолого-педагогічними, мистецтвознавчими і менеджерськими знаннями, бути готовими до інноваційності, швидко реагувати на зміни в творчій діяльності.

Список літератури:

1. Про позашкільну освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 46. Ст. 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 10.07.2022).
2. Благова Т.О. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів-хореографів у системі педагогічної освіти. *Вісник Житомирського державного університету*. 2010. Вип. 50. Серія : Педагогічні науки. С. 72–76.
3. Бурля О.А. Формування професійних якостей хореографа як соціальний попит суспільства. *Наукові праці : Збірник*. Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2001. Т. 13 : Педагогіка. С. 98–101.
4. Волчукова В.М., Бугасць Н.А., Ліманська О.В., Тіщенко О.М. Методика роботи з хореографічним колективом : Основи курсу / Навчально-методичний посібник. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2013. 326 с.
5. Куценко С.В. Педагогічна майстерність майбутніх вчителів хореографії як гарант ефективності формування творчого потенціалу. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2015. Вип. 1–2. С. 113–121.
6. Лань О. Методи режисури видовищно-театралізованих заходів у хореографії : методична розробка. З досвіду роботи народного художнього колективу «Модерн-балет та школа-студія сучасного танцю «АКВЕРІАС». Львів : «Камула», 2019. 52 с.
7. Лань О.В. Психологічні та педагогічні особливості створення танцювальної вистави у виконанні дітей (досвід Народної школи-студії сучасного танцю «Акверіас»). *Кінезіологія танцю та техніко-естетичних видів спорту* : навчально-методичний посібник / упоряд. О. Плахотнюк. Львів : СПОЛОМ, 2018. Ч. II. С. 243–250.
8. Методика роботи з хореографічним колективом. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2013. 326 с.
9. Положення про почесні звання «Народний художній колектив» і «Зразковий художній колектив» системи Міністерства освіти і науки України. Київ, 2002, в редакції *Наказу Міністерства освіти і науки № 1122 від 01.10.2014*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0936-02#n1710> (дата звернення: 10.07.2022).
10. Тарасюк А.М. Професійна підготовка майбутніх учителів хореографії до роботи у позашкільних закладах освіти. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 13. С. 191–195.

References:

1. Pro pozashkilnu osvitu [About extracurricular education]: Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* 2000, No. 46, st. 393. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (accessed 10 July 2022).
2. Blahova T.O. (2010) Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv-khoreohrafov u systemi pedahohichnoi osvity [Peculiarities of professional training of future teachers-choreographers in the pedagogical education system]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu*, no. 50. Seria: Pedahohichni nauky, pp. 72–76.
3. Burlia O.A. (2001) Formuvannya profesiinykh yakoste khoreohrafa yak sotsialnyi popyt suspilstva [Formation of professional qualities of a choreographer as a social demand of society]. *Naukovi pratsi: Zbirnyk*. Mykolaiv: Vyd-vo MF NaUKMA. T. 13: Pedahohika, pp. 98–101.
4. Volchukova V.M., Buhaiets N.A., Limanska O.V., Tishchenko O.M. (2013) Metodyka roboty z khoreohrafichnym kolektyvom: Osnovy kursu / Navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv: KhNPU imeni H.S. Skovorody, 326 p.
5. Kutsenko S.V. (2015) Pedahohichna maisternist maibutnikh vchyteliv khoreohrafiy yak harant efektyvnosti formuvannya tvorchoho potentsialu [Pedagogical skill of future choreography teachers as a guarantor of the effectiveness of creative potential formation]. *Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia*, no. 1–2, pp. 113–121.
6. Lan O. (2019) Metody rezhysury vydovyschno-teatralizovanykh zakhodiv u khoreohrafiï: metodychna rozrobka [Methods of directing spectacle-theatrical events in choreography: methodical development]. *Z dosvidu roboty narodnoho khudozhnoho kolektyvu «Modern-balet ta shkola-studiia suchasnoho tantsiu «AQUERIAS»*. Lviv: «Kamula», 52 p.
7. Lan O.V. (2018) Psykholohichni ta pedahohichni osoblyvosti stvorennia tantsiuvalnoi vystavy u vykonanni ditei (dosvid Narodnoi shkoly-studii suchasnoho tantsiu «Aquarias») [Psychological and pedagogical features of creating a dance performance performed by children (experience of the People's school-studio of modern dance "Aquarias")]. *Kineziolohiia tantsiu ta tekhniko-estetychnykh vydiv sportu: navchalno-metodychnyi posibnyk / uporiad. O. Plakhotnyuk*. Lviv: SPOLOM, ch. II, p. 243.
8. Metodyka roboty z khoreohrafichnym kolektyvom (2013) [Methods of working with a choreographic team]. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody, 326 p.
9. Polozhennia pro pocheshni zvanntia "Narodnyi khudozhnyi kolektyv" i "Zrazkovyi khudozhnyi kolektyv" systemy Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (2002) [Regulations on the honorary titles "People's art collective" and "Exemplary art collective" of the system of the Ministry of education and science of Ukraine], v redaktsii Nakazu Ministerstva osvity i nauky № 1122 vid 01.10.2014. Kyiv. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0936-02#n1710> (accessed 10 July 2022).
10. Tarasiuk A.M. (2012) Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv khoreohrafiï do roboty u pozashkilnykh zakladakh osvity [Professional training of future choreography teachers to work in extracurricular educational institutions]. *Pedahohichniy almanakh*, no. 13, pp. 191–195.

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-8-108-14>

УДК 793

Лукашова О.О.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВПРОВАДЖЕННЯ КВІНТЕСЕНЦІЇ ТАНЦЮ У ХОРЕОГРАФІЧНИХ ТА ДРАМАТУРГІЧНИХ ПОСТАНОВАХ ВИДАТНИХ МИТЦІВ

Анотація. У статті розглянуто синтез різноманітних хореографічних напрямів. Досліджено сучасний балет, як квінтесенцію культури різних віків та синтез різних стилів і напрямків сучасного танцю. Досліджено нові форми подачі хореографічного матеріалу та засоби вираження емоцій. Проаналізовано роботу з музичним матеріалом, простором і тілом, нові акценти балетмейстерів у сучасних хореографічних постановках. Визначено роль фольклорного танцю, що становить першооснову хореографічного мистецтва. Визначено основні ходи пізнання хореографічного мистецтва, що сформувались на початок XXI століття. Розглянуто балет, як квінтесенцію завоювань культури різних віків. Визначено різні системи впровадження драматичної дії у театральні-сценічні форми на балетній сцені та діалог музики і хореографії від первісних невиразних образів авторів-творців до фінальної закінченої структури, що виноситься на суд глядача. Розглянуто фольклорний танець, як першоджерело для хореографії, в якому закладено національні традиції та побут народу, а також формування новітнього етносвітогляду. Досліджено основу взаємодії та взаємозалежності драматургії та хореографії. Проаналізовано роботи видатних балетмейстерів та етапи розвитку хореографічного мистецтва в Україні та світі.

Ключові слова: квінтесенція, синтез, хореографічна мова, драматургія, вистава, драматургія, сучасний танець, фольклорний танець, балет, хореографічне мистецтво, балетмейстер, стилі, напрямки.

Lukashova Oleksandra

Ivan Franko National University of Lviv

PROVISION OF QUINTESSENTIAL DANCE AT CHOREOGRAPHIC AND DRAMATIC PRODUCTIONS OF FAMOUS CHANTS

Summary. Considered the synthesis of various choreographic trends. Modern ballet, as the quintessence of the culture of different ages and the synthesis of different styles and directions of modern dance, has been studied. New forms of presentation of choreographic material and means of expressing emotions were studied. Work with musical material, space and body, new accents of ballet masters in modern choreographic productions are analyzed. The role of folklore dance, which is the primary basis of choreographic art, is determined. The main steps of knowledge of choreographic art, which were formed at the beginning of the 21st century, have been determined. Ballet is considered as the quintessence of cultural conquests of different ages. Different systems of introducing dramatic action into theatrical and scenic forms on the ballet. The syncretism of music and choreography is studied as a characteristic trend of modern art history. The dialogue between music and choreography is explored from the initial vague images of the authors-creators to the final finished structure, which is presented to the judgment of the viewer. Analysis of integration in choreography. Forms of synthesis are considered, as well as the emergence of new concepts of artistic synthesis. The stage embodiment of music in inseparable unity with choreography was studied. Conclusions are made about the interaction of drama and choreography, which expands the vocabulary of dance and enriches it with innovations. Folk dance is considered as the primary source of choreography, in which the national traditions and life of the people are embedded, as well as the formation of the latest ethnic worldview. The basics of interaction and interdependence of dramaturgy and choreography have been studied. Awareness of the importance of preserving the ethnic folk dance of each ethnic group as an original unique culture is analyzed. The works of outstanding ballet masters of the stage – Pavel Virskyi, Alla Rubina, Genadiy Fortus, Jean-Georges Nover, Alberto Alonso, Krzysztofora Pastora, Christian Shpuk – were analyzed. The stages of the development of choreographic art in Ukraine and the world are considered.

Keywords: quintessence, synthesis, choreographic language, dramaturgy, vistava, dramaturgy, modern dance, folklore dance, ballet, choreographic art, choreographer, styles, straight lines.

Постановка проблеми. Сучасний балет – це синтез багатьох мистецтв, що об'єднані між собою та вступають у взаємодію. Хореографи постійно шукають нові форми подачі матеріалу та способи вираження емоцій. Робота з музичним матеріалом, простором і тілом вносить нові акценти у хореографічні постановки. Питання квінтесенції порушують відомі європейські, світові та українські хореографи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За основу статті взято інформаційно-пізнавальні, дослідницькі та наукові публікації, висновки та дискусії науковців.

Вернигор Ю. та Досенко Е. у своїй роботі «Павло Вірський» [3] розглядає життя та твор-

чий шлях Павла Вірського, одним з етапів якого було саме синтезування здобутків кількох поколінь українських хореографів у сфері сценічної інтерпретації народного танцю.

У статті «Хочу, щоб вони танцювали душею...» про балетмейстера Аллу Рубіну увага звертається на синтез та квінтесенцію хореографічних творів у виставах: «Блоха», «Шинель», «Анна Франк» та інші [1].

У публікації Іванілової І. та Вильховченко Т. досліджено синкритизм музики та хореографії як характерна тенденція сучасного мистецтвознавства [14].

Також прикладами впровадження квінтесенції танцю та у постановках видатних хореогра-

фів ознайомлюємося у статтях: «Генадій Фортус: «Театральне мистецтво – це квінтесенція життя у найяскравіших її проявах» [4], «Крістіан Шпук: балет – кураж, свобода, ризик» та на прикладі вистав представлених на XVI Міжнародному фестивалі балету Dance Open [8].

Постановка завдання: дослідити розвиток сучасної хореографії, як квінтесенції різних стилів та напрямків сучасного танцю, розглянути основу тісної взаємодії та взаємозалежності драматургії та хореографії. Виділити основні дефініції квінтесенції у танцювальному мистецтві, як такої, що відкриває нові шляхи для розвитку та самореалізації хореографів сучасного танцю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Квінтесенція танцю – це незвичайне поєднання науки про душу та танцювальне мистецтво, яке відкриває нові шляхи для розвитку та самореалізації [2].

Сучасний балет, на мій погляд, це синтез багатьох мистецтв, які вступають у взаємодію одне з одним. Це синтетичне мистецтво, що поєднує у собі кілька видів художньої творчості: хореографію, музику, драматургію, образотворче мистецтво. Центром цього є хореографія.

О. Плахотнюк визначає основні ходи пізнання хореографічного мистецтва, що сформувались на початок XXI століття, а саме: «Космополітичні процеси сприйняття класичного балету. Мультинаціональність провідних балетних осередків світу, взаємна інтегрованість танцівників різних шкіл, наявність споріднених тенденцій до збереження етнічних традицій і в той же час зовнішніх впливів, що відображаються у їх репертуарі. Репертуарна політика балетних труп та національних театрів спрямована таким чином, що має спільну тенденцію до об'єднання в репертуарі класичної спадщини балетного мистецтва, балетів популярніших сучасників та робіт локальних (національних) хореографів-балетмейстерів. Завдяки розвиненим технологіям (відео- теле-фіксації, мережі Інтернет) глядачі, як і танцівники та балетмейстери мають змогу отримати швидкий доступ до найцікавіших зразків хореографічного мистецтва всього світу. Як результат у митців розширюються можливості швидкої і продуктивної організації власне гастрольної діяльності, продажу свого творчого продукту, щодо розповсюдження та демонстрації своїх балетів, хореографічних вистав, творів, перформансів у різних світових театрах та сценічних просторах» [11, с. 43].

Балетна драматургія особлива: вона є драматургією музично-хореографічною. Балет – це драма, «написана» музикою і втілена в хореографії. Танець – мистецтво, що розвивається у часі, здатне виражати як стану, а й поступки, дії. Танець, що несе дієвий зміст, тим самим набуває драматургічного значення. Хтось підтримує балет, критикує, сварить, але балет існує і розвивається, завойовуючи свою аудиторію, він не має кордонів [2].

Хореографи всього світу шукають способи вираження емоцій через роботу з музичним матеріалом, простором і тілом. Сучасна хореографічна вистава – це завжди процес, завжди пошук, завжди рух.

Сьогодні кожний балетмейстер намагається знайти нову пластику, нову техніку, допомагає по-новому поглянути на можливості людського тіла. У сучасних виставах все частіше викорис-

товують сцени, які здійснені за допомогою імпровізації, а будь-який рух тіла стає танцем. Кожен постановник вносить у свою роботу яскраві акценти, розвиває та шукає нові форми подачі.

Балет у XX–XXI столітті – квінтесенція завойовань культури різних віків. У видимій простоті жанру балету приховані різні підтексти, асоціативні лави. Балет живе своєю багатого історією, «живиться» їй, озирається на неї, йдучи вперед. Як на новому витку спіралі, повертаються на новому рівні вже знайомі варіанти співтворчості авторів вистави [14].

Тим часом, діалог музики та хореографії пронизує всі сходинки життя балетної вистави – від первісних невиразних образів, що зароджуються у свідомості авторів-творців, до фінальної закінченої структури, коли твір стає надбанням глядацької аудиторії. Дослідження цієї проблеми на етапі розвитку балету стає дедалі актуальним, оскільки молоді балетмейстери найчастіше прагнуть нівелювати зв'язок музики та хореографії [14].

Видатний балетмейстер XVIII століття Новерр ставив вистави на міфологічні сюжети, запозичені з творів Корнеля та Расіна. У своїх «Листах про танець» він спеціально підкреслював значення літератури для балету. Стверджуючи, що балет повинен мати сюжет і будуватися за законами драматургії, Новерр водночас зазначав, що балет не трагедія в буквальному значенні слова. На відміну від драматичної трагедії, у балеті зближуються події, опускаються другорядні деталі. Разом з тим, танець висловлює ті відтінки почуття, які недоступні слову [6, с. 17–19].

Класика балетного мистецтва «Кармен-сюїта», була написана на музику Жоржа Бізе для своєї дружини та музи – неперевершеної Майї Плісецької, стала візитною карткою композитора Родіона Щедріна. Щедрін створив унікальний у своєму роді твір – квінтесенцію музики Бізе, який за допомогою хореографії Альберто Алонсо дозволив продемонструвати найяскравіші та найгостріші моменти взаємин Кармен, Хосе та Тореадора. За допомогою музики та танцю створено сюжет, який випереджає час. Він приваблює та тримає в напруженні. Тут є все: і кохання, і пристрасть, і доля, і смерть. Ціною свого життя головна героїня доводить своє право любити та бути коханою. Щирість і темпераментність, незалежність і неспідробленість, чистота та відвертість описують всю гаму складних взаємин героїв [9].

Непередбаченою стала постановка балету «Буря» Польського Національного балету за однойменною п'єсою Вільяма Шекспіра (хореограф – Кшиштоф Пастор). Вишукана сценографія була створена культовою відеохудожницею сучасності Ширін Нешат, яку у 2010 році було названо «Художником десятиліття» [13].

Хореографія Кшиштофа Пастора – це квінтесенція сучасного переосмислення класичних канонів. Балет «Буря» – плід співпраці Польського національного балету з Het Nationale Ballet в Амстердамі, де він був поставлений у 2014 році. Драматургічний матеріал вистави поєднав в собі театральність та застосування сучасних технологій. Він вийшов напроцуд багатоплановим і відкрив широке поле для інтерпретації. Казково-філософський сюжет притчі Шекспіра став невичерпним джерелом натхнення і глобальним викликом для хореографа [16].

На XVI фестивалі Dance Open «Буря» у виконанні Польського Національного балету стала перлиною світового сезону [16]. У Critical Dance зазначали: «Кшиштоф Пастор взяв деякі елементи складної шекспірівської п'єси і занурив їх у дурманний мікс звуків і відеострічок, щоб створити хореографічне дійство, що випромінюється оригінальністю [13].

Одним із найцікавіших хореографів сучасності вважають Крістіана Шпука – видатного німецького хореографа, який пройшов абсолютно неординарний творчий шлях.

Його постановка Цюріхського балету «Зимовий шлях» – новаторська вистава, яку вже назвали подорожжю у глибину людської свідомості та витвором на межі фізіологічних можливостей людини. Це не сюжетний балет, а абстрактний. Він натхненний вокальним циклом Франца Шуберта, який складається із 24 пісень на вірші німецького поета-романтика Вільгельма Мюллера. Для постановки було обрано авангардну інтерпретацію сучасного німецького композитора Ханса Зендера. «Зимовий шлях» – суцільно німецька вистава – квінтесенція німецького романтизму плюс приголомшлива сучасна інтерпретація Зендера [8].

Зендер не тільки написав оркестровку для кожної з 24 пісень циклу, але й побудував всі пісні логічну завершену музичну композицію, поєднавши їх в єдине ціле. Твори Шуберта зазвучали з новою інтерпретацією [8].

Крістіан Шпук підкреслював у своєму інтерв'ю: «Шлях до хореографії – це шлях самовипробувань танцівника. Коли я створюю нову хореографію, мені потрібно від початку все придумати самому. Я наново проживаю історію, музику, простір та епоху» [7].

Horst Koegler, Stuttgarter Zeitung писали: «Шпук не тільки видатний балетмейстер, що має дивовижну поезику хореографічної мови. Він – справжній архітектор балету, здатний точно прорахувати конструкцію епізоду, що мислить великими взаємопов'язаними формами. Він вмів створювати танцювальні ескізи, які вселяють дивовижний, магічний стан невагомості, що забирає межі сюжетного змісту» [7].

Питання квінтесенції у своїх постановках порушує відомий український хореограф – Алла Рубіна. «Хочу, щоб вони танцювали душею...» – під такою назвою вийшла стаття про заслужену артистку України, лауреата Міжнародного конкурсу артистів балету ім. С. Ліфаря, талановитого балетмейстера – Алли Рубіної [1]. Балетмейстер, професіонал високої культури, вона запалює своєю ідеєю і виконавців, і колег, і глядачів. Свої образи вона створює лише тоді, коли є натхнення [1].

Автор статті – Наталія Зубарева зазначає: «Не дивно, що балетмейстер-автор і постановник балетів – як правило, розпочинає свою діяльність з того, що створює свої перші хореографічні проби для свого власного тіла. Хореографія Рубіної – це щось, що не визначає чистий танець – не класика, не вільна пластика, не чистий модерн... Але це – авторський стиль – неповторний, глибокий, що має свою логіку і нескінченну фантазію. Це думка, ідея, одкровення. Це – своє бачення світопорядку, свої мотиви, ідеали, традиції... Коло

тем, проблем та інтересів, що хвилюють майстри, за своїм діапазоном величезний, а квінтесенція хореографічних творів закладена часом у самій назві: «Блоха», «Шинель», «Анна Франк», «Дівчинка з гетто», «Паганіні», «Юдіф», «Божевільний маестро», «Скрипаль на даху», «Єрусалим», «Регтайм» – і при цьому точне потрапляння в стиль і дивовижна повага до музики» [1].

Генадій Фортус – головний режисер запорізького театру молоді (ТЮГ), заслужений діяч мистецтв України в одному зі своїх інтерв'ю сказав: «Час не стоїть на місці, і сьогодні в театр прийшов зовсім інший глядач, який вимагає іншої інформації, підходів і трактувань. Оскільки театральне мистецтво – це квінтесенція життя в найяскравіших його проявах, отже, і ключове завдання театру полягає зараз у тому, щоб бути цікавою сучасній людині, допомагати їй у пошуку відповідей на життєво важливі питання, що хвилюють її» [4]. Заслужений артист України Олександр Фортус працює над постановкою вистави «Кристали Всесвіту», в основі якої є повість Олени Артеменко. Вистава призначена для дітей та юнацтва, але, на думку режисера, її з не меншим задоволенням її дивитимуться і дорослі. В ній впроваджено визначальні в європейському театрі тенденції [4].

Вистава «Кристали Всесвіту» поєднала в собі дуже цікавий експеримент, який поєднав в собі драматургію та відеоряд. Сьогодні театр приділяє велику увагу сучасній українській драматургії. Сучасна українська драматургія переживає небувале піднесення. Автори піднімають проблеми суспільства та людських взаємин, які близькі та зрозумілі кожному [4].

Наразі йдуть репетиції п'єси «Вірій», автором якої є театрознавиця та драматург Наталія Ігнат'єва. Ставить її ставить акторка та режисер театру молоді – Олеся Плохоткіна, керівник постановки – Геннадій Фортус [4].

З кожним роком все більше хореографів використовують у своїх постановках фольклорний танець, підтверджуючи тим самим, що він становить частину хореографії, яка є квінтесенцією різних видів мистецтва. Адже саме фольклорні танці є першоджерелом для хореографії, в якому закладено національні традиції та побут народу. Об'єднуючи танцювальні елементи сучасного танцю та фольклору, доповнюючи їх музичними компонентами, балетмейстери створюють надзвичайні твори мистецтва, завойовуючи ще більшу кількість глядачів.

О. Плахотнюк говорить про важливість збереження фольклорного танцю, зазначаючи «Це нове прочитання архаїстично-традиційних поглядів на збереження народного танцю, формування новітнього етносвітогляду сприйняття фольклорного танцю країн світу, кожного національного осередку, етнічної групи в мистецькому просторі сучасності. Як результат розвиненості відео- теле-фіксації, мережі Інтернет технологіям розширюються можливості фіксації фольклорного танцю, його популяризації та донесення до глядачів всього світу» [12, с. 8].

А. Морозов зазначає, що у процесі розвитку українського народно-сценічного танцю відбувається його постійне збагачення формотворчими елементами класичного балету, спорту, акроба-

тики [10, с. 310]. Відповідно можемо зазначити, що фольклорний танець і його елементи – це першооснова для сучасної хореографії, яка постійно доповнюється сучасними музичними, танцювальними компонентами. Поєднання традицій і сучасності забезпечує перенесення українських традицій із минулого в сьогодення та розвиток національної хореографії, адже квінтесенція стилів зумовлює появу нового для глядача витвору мистецтва, що відповідає теперішнім вимогам суспільства [3, с. 316]. Крім цього, порівняно з фольклорним танцем у народно-сценічній хореографії значно розширилася структура традиційних народних танцювальних рухів. Тому можемо говорити ще й про фольклорний танець, який заклав основи розвитку народно – сценічної хореографії. Сучасного глядача важко завоювати лише злагодженим виконанням рухів і комбінацій та елементами акторської гри, він очікує від хореографічної постановки чогось незвичайного, що вражало б і викликало захоплення. Тому сучасні хореографи намагаються розширити лексику танцю й збагатити її новотворами, які дають змогу продемонструвати можливості людського тіла й водночас розкрити національний характер українців. Постановники народно-сценічного танцю на основі регіональних фольклорних зразків прагнуть до їх театралізації на ґрунті збагачення образно-емоційного змісту та технічного ускладнення першоджерел, розробки самобутньої стилістики [10, с. 314].

Павло Вірський – ім'я абсолютно особливе для української культури. Вірський – хореограф, який став еталоном не тільки для вітчизняної танцювальної культури, а й для діячів культури всього світу. Він завжди мислив яскравими танцювальними образами, створював цікаві танці, мав тонке відчуття сучасних пластичних інтонацій, був на крок уперед від дійсності. Його поста-

новочні номери вражали якістю виконання, професіоналізмом, ставленням до роботи. За роки роботи в ансамблі народного танцю України він поставив близько ста окремих номерів [15].

1955 рік став переломним у долі не тільки українського народного танцю, але й у долі Павла Вірського, який став організатором та беззмінним керівником ансамблю народного танцю України з 1955 по 1975 роки [15]. Творчість П. Вірського синтезувала здобутки кількох поколінь українських хореографів у сфері сценічної інтерпретації народного танцю. Він завжди спирався на традиції [3, с. 314].

Сьогодні Національний заслужений академічний ансамбль танцю України ім. П. Вірського під керівництвом Героя України, народного артиста України Мирослава Вантуха веде активне творче життя, пропагуючи українське хореографічне мистецтво як в Україні, так і за кордоном [15].

В одному зі своїх інтерв'ю М. Вантух розповів чому у програмі концерту ансамблю тричі повторюється танець «Гопака». Він пояснив: «До речі, не дивуйтеся, що ця назва повторюється тричі – адже саме цей танок є квінтесенцією української хореографічної культури і вражає своєю барвістістю та можливістю використання різних лексичних засобів» [5].

Висновки. Танець – це рух тіла та душі, це свобода та квінтесенція життя. Шляхи, якими розвивається сучасний танець, несповідні, але пов'язані. Саме розвиток сучасної хореографії, як квінтесенції різних стилів та напрямків сучасного танцю, відкриває нові шляхи для самореалізації хореографів. Балетмейстери вносять у свою роботу яскраві акценти, розвивають та шукають нові форми подачі, щоб по-новому поглянути на можливості людського тіла. Взаємодія драматургії та хореографії розширяє лексику танцю й збагачує її новотворами.

Список літератури:

1. Алла Рубина: хочу, чтобы они танцевали душой... URL: https://zn.ua/SOCIUM/alla_rubina_hochu,_chtoby_oni_tantsevali_dushoy.html
2. Библиотека независимой академии эстетики и свободных искусств. В. Ванслов. О музыке и балете. URL: http://www.independentacademy.net/science/library/vanslov_kniga/balet1.html
3. Вернигор Ю., Досенко Е. Павло Вірський. Вінниця : Нова книга, 2012. С. 320.
4. Геннадий Фортус: «Театральное искусство – это квинтэссенция жизни в самых ярких ее проявлениях». URL: <https://press-center.news/gennadij-fortus-teatralnoe-iskusstvo-jeto-kvintjessencija-zhizni-v-samyh-jarkih-ee-projavlenijah/>
5. Гопака забаргато не буває... URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/kultura/gopaka-zabagato-ne-buvaie>
6. Ж.Ж. Новер. Письма о танце / Пер. с фр. под ред. А. А. Гвоздева. 2-е изд., испр. СПб. : Издательство «Лань»; «Издательство Планета Музыки», 2007. С. 384.
7. Кристиан Шпук. URL: <https://danceopen.com/ru/festival/902-kristian-shpuk>
8. Кристиан Шпук: балет – кураж, свобода, риск. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3888233>
9. Любовь, страсть, рок, судьба. URL: <http://new.crimiz.ru/rubriki/100-kultura-iskusstvo-obrazovanie-nauka/6705-lyubov-strast-rok-sudba>
10. Морозов А. До проблеми вивчення чоловічих віртуозних рухів в українському народно-сценічному танці. *Мистецтвознавчі записки*. 2014. Вип. 26. С. 309–316.
11. Plakhotnyuk O. Cosmopolitan processes in the theater of classical ballet. Knowledge. Education. Law. Management Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie. Lublin: Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej w Lublinie, 2020. № 5(33). Vol. 3. P. 38–43. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/24>
12. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук* : Міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Гельветика, 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 4–8. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_5/3.pdf
13. Польский Национальный балет «Буря». URL: <https://www.danceopen.com/ru/22-arkhiv-dance-open/sezon-xvi/262-natsionalnyj-balet-polshi-burya>
14. Синкретизм музыки и хореографии как характерная тенденция современного искусствознания. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/507>

15. Танец как судьба: впервые легендарный украинский ансамбль имени П. Вирского выступил в Нур-Султане. URL: <https://astanaballet.com/ru/news/novosti-teatra/tanec-kak-sudba-vpervye-legendarnyy-ukrainskiy-ansambl-imeni-p-virskogo-vystupil-v-nur-sultane-1>
16. XVI Международный фестиваль балета Dance Open. URL: <https://www.danceopen.com/ru/10-xvi-sezon>

References:

1. Alla Rubina: hochu, chtoby oni tancevali dushoj... [Alla Rubina: I want them to dance with their hearts...]. Available at: https://zn.ua/SOCIUM/alla_rubina_hochu_chtoby_oni_tantsevali_dushoy.html
2. Biblioteka nezavisimoy akademii estetiki i svobodnyh iskusstv. V. Vanslov. O muzyke i balete [Library of the Independent Academy of Aesthetics and Liberal Arts. V. Vanslov. About music and ballet]. Available at: http://www.independentacademy.net/science/library/vanslov_kniga/balet1.html
3. Vernigor Yu., Dosenko E. (2012) Pavlo Virskij [Pavlo Virskyi]. Vinnicya: Nova kniga, p. 320. (in Ukrainian)
4. Gennadij Fortus: «Teatralnoe iskusstvo – eto kvintessenciya zhizni v samyh yarkih ee proyavleniyah» [Gennady Fortus: «Theatrical art is the quintessence of life in its most vivid manifestations»]. Available at: <https://press-center.news/gennadij-fortus-teatralnoe-iskusstvo-jeto-kvintjessenciya-zhizni-v-samyh-jarkih-ee-projavlenijah/>
5. Gopaka zabagato ne buvaye... [There is never too much gopaka...]. Available at: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/kultura/gopaka-zabagato-ne-buvaie>
6. Nover Zh.Zh. (2007) Pisma o tance [Letters about dance] / Per. s fr. pod red. A. A. Gvozdeva. 2-e izd., ispr. SPb.: Izdatelstvo «Lan»; «Izdatelstvo Planeta Muzyki», p. 384. (in Russian)
7. Kristian Shpuk [Christian Shpuk]. Available at: <https://danceopen.com/ru/festival/902-kristian-shpuk>
8. Kristian Shpuk: balet – kurazh, svoboda, risk [Christian Shpuk: ballet – courage, freedom, risk]. Available at: <https://www.kommersant.ru/doc/3888233>
9. Lyubov, strast, rok, sudba [Love, passion, rock, fate]. Available at: <http://new.crimiz.ru/rubriki/100-kultura-iskusstvo-obrazovanie-nauka/6705-lyubov-strast-rok-sudba>
10. Morozov A. (2014) Do problemi vivchennya cholovichih virtuoznih ruhiv v ukrayinskomu narodno-scenicnomu tanci [To the problem of studying male virtuoso movements in Ukrainian folk-stage dance]. *Mistectvoznauchi zapiski*, no. 26, pp. 309–316. (in Ukrainian)
11. Plahotnyuk O. (2020) Kosmopolitichni procesi v teatri klasichnogo baletu [Cosmopolitan processes in the theater of classical ballet]. *Znannya. Osvita. Zakon. Menedzhment Nauka. Oswiata. Pravo. Zarzadzanie*. Lublin: Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej w Lublinie, no. 5(33), vol. 3, pp. 38–43. Available at: <http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/24> (in Ukrainian)
12. Plahotnyuk O. (2021) Etnosvitoglyad folklornogo tancyu v misteckomu prostori suchasnosti [Ethnoview of folklore dance in the artistic space of modernity]. *Aktualni pitannya gumanitarnih nauk*, no. 35, t. 5, pp. 4–8. Available at: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_5/3.pdf (in Ukrainian)
13. Polskij Nacionalnyj balet «Burya» [Polish National Ballet «The Storm»]. Available at: <https://www.danceopen.com/ru/22-arkhiv-dance-open/sezon-xvi/262-natsionalnyj-balet-polshi-burya>
14. Sinkritizm muziki i horeografii kak harakternaya tendenciya sovremennogo iskusstvoznaniya [Syncretism of music and choreography as a characteristic tendency of modern art studies]. Available at: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/507>
15. Tanec kak sudba: vpervye legendarnyj ukrainskij ansambl imeni P. Virskogo vystupil v Nur-Sultane [Dance as fate: for the first time the legendary Ukrainian ensemble named after P. Virsky performed in Nur-Sultan]. Available at: <https://astanaballet.com/ru/news/novosti-teatra/tanec-kak-sudba-vpervye-legendarnyy-ukrainskiy-ansambl-imeni-p-virskogo-vystupil-v-nur-sultane-1>
16. XVI Mezhdunarodnyj festival baleta Dance Open [XVI International Ballet Festival Dance Open]. Available at: <https://www.danceopen.com/ru/10-xvi-sezon>

НАШІ АВТОРИ

1. **Антипова Аліна Костянтинівна** – курсантка Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
2. **Бухарева Ярослава Олександрівна** – магістрантка Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка
3. **Водяхін Єгор Владиславович** – аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
4. **Дмитрів Ігор Васильович** – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри автомобільного транспорту Національного університету «Львівська політехніка»
5. **Драч Тамара Леонідівна** – аспірантка Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського; тренер-хореограф Школи повітряної акробатики «Шоколад» (м. Львів)
6. **Іванова Яна Володимирівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка
7. **Коваленко Олена Володимирівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка
8. **Краліна Ганна Сергіївна** – викладач комісії розробки програмного забезпечення Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж інформаційних технологій та землевпорядкування Національного авіаційного університету»
9. **Кшен Катерина Сергіївна** – асистент кафедри режисури та хореографії Львівського національного університету імені Івана Франка
10. **Лань Оксана Богданівна** – доцент кафедри режисури та хореографії Львівського національного університету імені Івана Франка
11. **Лукашова Олександра Олександрівна** – здобувачка другого рівня вищої освіти спеціальність «Хореографія» Львівського національного університету імені Івана Франка
12. **Любавіна Вікторія Петрівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінальної юстиції Університету державної фіскальної служби України
13. **Окіпняк Анатолій Сергійович** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач відділенням Коледжу Подільського державного аграрно-технічного університету
14. **Окіпняк Дмитро Анатолійович** – кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри тактики підрозділів бойового (оперативного) забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
15. **Прокопенко Надія Сергіївна** – студентка медико-психологічного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
16. **Резуненко Дмитро Олегович** – викладач кафедри тактики підрозділів бойового (оперативного) забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
17. **Скиба Микола Богданович** – студент Національного університету «Львівська політехніка»
18. **Слюняєв Артем Сергійович** – кандидат технічних наук, директор Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного авіаційного університету
19. **Тертична Надія Анатоліївна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
20. **Тінін Дмитро Геннадійович** – майор поліції, викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
21. **Чиркова Тетяна Ігорівна** – кандидат психологічних наук, HR-директор Київської школи державного управління імені Сергія Нижного
22. **Чмир Микола Сергійович** – викладач кафедри тактики підрозділів бойового (оперативного) забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
23. **Шеремета Олег Романович** – викладач кафедри тактики підрозділів бойового (оперативного) забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
24. **Шморгун Олександра Олександрівна** – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Центру гуманітарної освіти Національної академії наук України у м. Києві

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЇ СТАТЕЙ

Редакція наукового журналу

пропонує всім бажаючим студентам, аспірантам, докторантам, здобувачам, молодим фахівцям, викладачам, науковцям та іншим зацікавленим особам опублікувати свої статті за різними науковими напрямками

ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ СТАТТІ НЕОБХІДНО:

1. Заповнити електронну форму реєстрації, обов'язкову для публікації.

2. Надсилати на електронну пошту редакції info@molodyvcheny.in.ua статтю та квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (сплачується лише після повідомлення про прийняття матеріалів). Обов'язково в темі листа вкажіть науковий розділ журналу, в якому ви бажаєте опублікувати статтю.

3. Редакція рецензує вашу статтю протягом 2–3 днів. Статті студентів публікуються за

наявності рецензії або співавтора з науковим ступенем.

4. Якщо стаття успішно пройшла рецензування, ми відправляємо вам лист з інформацією: «Стаття пройшла рецензування, прийнята до публікації».

5. Як тільки електронна версія журналу розміщується на сайті, ми повідомляємо вам про це. Потім, після виходу журналу з друку, ми відправляємо вам друкований примірник в потрібній кількості.

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ:

Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи (з виділенням по тексту статті):

– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які посилається автор;

– виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття;

– формулювання цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку.

Автори, які подали матеріали для публікації, погоджуються з наступними положеннями:

– відповідальність за достовірність поданої інформації в своїй роботі несе автор.

– автори зберігають за собою всі авторські права і одночасно надають журналу право першої публікації, що дозволяє поширювати даний матеріал із зазначенням авторства та первинної публікації в даному журналі.

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ НАУКОВОЇ СТАТТІ:

– індекс УДК (у верхньому лівому кутку сторінки);

– назва статті, прізвище, ім'я, по батькові автора (-ів), місце роботи (навчання), вчений ступінь, вчене звання, посада мовою оригіналу статті;

– анотація (мінімум 700 знаків) та ключові слова (мінімум 5 слів) мовою оригіналу статті;

– назва статті, прізвище та ім'я автора (-ів), місце роботи (навчання) англійською мовою;

– анотація (мінімум 1800 знаків) та ключові слова (мінімум 5 слів) англійською мовою;

– текст статті може бути українською, російською або англійською мовою;

– список літератури подається наприкінці статті у двох формах: «Список літератури» і «References».

Формат статті	A4, орієнтація – книжкова, матеріали збережені та підготовлені у форматі Microsoft Word (*.doc або *.docx)
Поля	всі сторони – 2 см
Основний шрифт	Times New Roman (Arial і Courier New для текстових фрагментів)
Розмір шрифту основного тексту	14 пунктів
Міжрядковий інтервал	полуторний
Вирівнювання тексту	по ширині
Автоматична розстановка переносів	включена
Абзацний відступ (новий рядок)	1,25 см
Нумерація сторінок	не ведеться
Малюнки та таблиці	необхідно подавати в статті безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці. Розмір шрифту табличного тексту зазвичай на 2 пункти менше основного шрифту. Кількість таблиць, формул та ілюстрацій має бути мінімальною та доречною. Рисунки і таблиці на альбомних сторінках не приймаються.
Формули	повинні бути набрані за допомогою редактора формул (внутрішній редактор формул в Microsoft Word for Windows).
Посилання на літературу	у квадратних дужках по тексту [1, с. 2], бібліографічний список в кінці тексту. Посторінкові виноски та посилання не допускаються
Обсяг	від 10 до 20 сторінок включно

Науковий журнал
«Молодий вчений»

№ 8 (108) серпень 2022 р.

Щомісячне видання

Коректор: В. Бабич
Дизайн: А. Юдашкіна
Комп'ютерна верстка: В. Удовиченко

Контактна інформація редакції
журналу «Молодий вчений»:
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, буд. 6/1
Телефони: +38 (095) 778 74 79, +38 (067) 695 64 10
E-mail: info@molodyivchenyi.ua
Сайт: www.molodyivchenyi.ua

Підписано до друку 31.08.2022 р.
Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 8,14. Тираж 100 прим.
Зам. 0822-114.

Видавництво «Молодий вчений»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, буд. 6/1
Телефони: +38 (095) 778 74 79, +38 (067) 695 64 10
E-mail: info@molodyivchenyi.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7641 від 29.07.2022 р.